శ్రీ వైఖానస మహిమ మంజరీ

శ్రీ శ్రీనివాస మఖి విరచితా

శ్రీ సుందరరాజ భట్టాచార్య కృత

చంద్రికాసహితమ్

ప్రచురణ

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి

1998

VAIKHÃNASA ÃGAMA

The Worship of Vishnu is being done according to Vaikhanasa Agama in several places. The worship of Lord Venkateswara at Tirumala is according to Vaikhanasa Agama. Sage Vikhanasa is the founder of this system and the agama is called in his name as Vaikhanasa Agama.

The Vaikhanasa-agama is distinguished from other Agama divisions by its absolute, unqualified and acknowledged affiliation to the vedic tradition. The Vaikhanasa scripture has come down to us principally in the writings of four sages of antiquity, who are reputed to have obtained it from the divine-sage Vikhanasa himself, i.e. Bhrugu, Atri, Marichi and Kasyapa. Sage Vikhanasa had written a separate and elaborate Kalpa Sutra and Srauta Sutra texts.

Out of 30 Agama texts written by these four sages only 9 texts are available now. T.T.Devasthanams has published eight texts out of these books.

శ్రీ వేంకటేశాయ నమః
శ్రీవిఖనస మహాగురవే నమః
శ్రీ సర్వతంత్రస్వతంత్ర వేదాంతదేశిక
శ్రీనివాసమఖి విరచితా

శ్రీ వైఖానస మహిమ మంజరీ

కవికుల తిలక
శ్రీ సుందరరాజభట్టాచార్యకృత
చంద్రికాసహితాచ

ప్రచురణ
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి
1998

Sri Vaikhanasa Mahima Manjari
by
Sri. Sreenivasa Makhi

TTD Religious Publication Series No. 505
T.T.D. First Edition 1998
Copies : 1000

Published by :
Sri. M.K.R. Vinayak, I.A.S.
Executive Officer
Tirumala Tirupati Devasthanams
Tirupati.

Printed at
Prabhala Hi-tech Enterprises Pvt. Ltd.
5th Line, Nehrunagar, Guntur - 522 001
Ph. : 323960 Fax.: (0863) 356705
email : kishore@prabala.xeevga.xeemail.ems.vsnl.net.in

ముందు మాట

"శ్రీ వైఖానస మహిమ మంజరీ" అనే ఈ సంస్కృత గ్రంథం ప్రసిద్ధ ప్రాచీన పండితులగు శ్రీ శ్రీనివాసమఖిదేశికేంద్రులచే రచింపబడింది. శ్రీ సుందరరాజభట్టాచార్యులు రచించిన 'చంద్రికా' వ్యాఖ్యతో సమకూర్చబడింది. ఈ పుస్తకం వైఖానస సంప్రదాయం యొక్క విశిష్టతను వెల్లడిస్తున్నది.

శ్రీ వైఖానస సంప్రదాయానికి చెందిన ప్రపత్తిమార్గం, విష్ణ్వారాధన రాధన - మొదలగు అనేక విషయాలు పెక్కు ఆగమ గ్రంథాలనుండి సేకరించిన అంశాలతో ఇందులో క్రమానుసారిగా సోదాహరణంగా వివరింపబడియున్నాయి. ఇందువల్ల ఇది అర్చకులకు, ఆరాధకులకు ఉపయుక్త గ్రంథంగా ఉంది.

ఈ గ్రంథం శ్రీ వైఖానస గ్రంథమాల (ఈగావారిపాళెం) వారిచే 1918 లో ముద్రితమైంది. ప్రతులు చెల్లిపోయి. అలభ్యమైన ఈ గ్రంథాన్ని ప్రచురించటంలో సహకరించిన శ్రీ మాడంబాకం కృష్ణస్వామి శ్రీనివాస భట్టాచార్యులు (తి.తి.దే. ఆస్థాన పండితులు) గారికి శ్రీ వైఖానస దివ్య సిద్ధాంత వివర్ధినీ సభవారికి కృతజ్ఞతలు.

M.K.R. Vinayak, I.A.S.
కార్యనిర్వహణాధికారి
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం

తిరుపతి
27–11-97

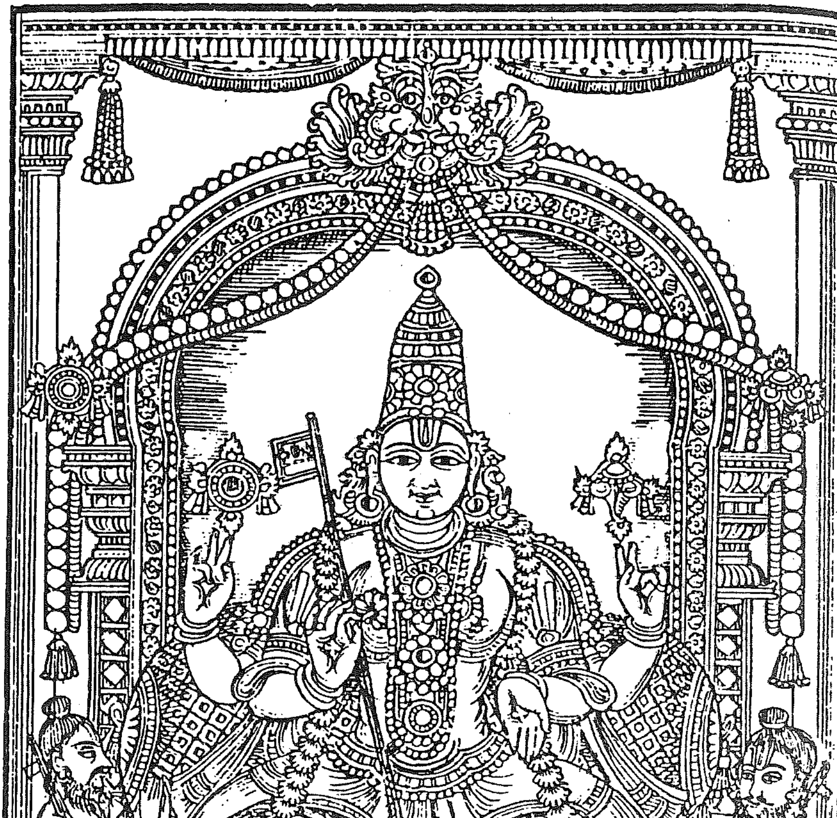

(భృగుః) (అత్రిః) (విఖనసాచార్యః) (కాశ్యపః) (మరీచిః)

పీఠిక

శ్రీ వైఖానసమహిమమంజరి అను నీ గ్రంథమును శ్రీ శ్రీనివాస దీక్షితులు వారు రచించిరి. ఈ గ్రంథము యొక్క పూర్వభాగము మాత్రము లభ్యమైనది. ఈ గ్రంథమునకు శ్రీసుందరరాజ భట్టాచార్యులవారు చంద్రిక అను పేరుతో వ్యాఖ్యానము వ్రాసియున్నారు. దీనిని శ్రీలక్ష్మీనారాయణ భట్టాచార్యులు, శ్రీ ఇలత్తూరు వరదరాజ భట్టాచార్యులు, శ్రీ ఉ.చ. శ్రీనివాసభట్టాచార్యులు,శ్రీ బొమ్మకంటి వీరరాఘవాచార్యులు, శ్రీ ఉత్పల వేంకట నరసింహాచార్యులు గార్లచే పరిష్కరింప చేయబడి శ్రీవైఖానస గ్రంథమాల సంపాదకులు శ్రీ డి. శేషాచార్యులు గారిచే 1918 వ సం.లో ముద్రణ గావించబడినది.

ఈ గ్రంథ రచయిత శ్రీ శ్రీనివాస దీక్షితులువారు తిరుమల శ్రీవేంకటేశ్వర స్వామి వారి ఆలయములో అర్చకులుగా యుండెడివారు. వీరు దాదాపు 26 గ్రంథములు రచించినట్లు తెలియుచున్నది. వీరికి సర్వతంత్ర స్వతన్త్ర వేదాంత దేశికులనెడి సార్థక నామధేయము కలదు. వీరు బ్రహ్మసూత్ర భాష్యములకు శ్రీలక్ష్మీ విశిష్టాద్వైతమను పేర విపులమైన వ్యాఖ్యానము వ్రాసియున్నారు. వీరి రచనలలో అయిదు గ్రంథములు మాత్రము యిదివరకు అచ్చు అయినవి. వీటిలో శ్రీకల్పసూత్ర భాష్యమును 1967 సం.లో తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం వారు అచ్చువేసియున్నారు.

ఈ మంజరీ గ్రంథము యొక్క పునర్ముద్రణ కార్యమును చేబట్టిన శ్రీ యమ్. క్షీరరామలింగేశ్వర వినాయక్, ఐ.ఏ.యస్. తిరుమల తిరుపతి దేవస్థాన కార్యనిర్వహణాధి గారికి, పాలకమండలి వారికి నమస్సుమాంజలులు. ఈ కార్యక్రమములో సహాయపడిన శ్రీ యన్.యస్. రామమూర్తి, ఎడిటరు, తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం వారికి కృతజ్ఞతలు.

ఈ గ్రంథసేకరణచేసి ముద్రణలో సహకరించిన శ్రీ దీవి విఖనసాచార్యులు, కార్యదర్శి శ్రీ వైఖానస దివ్యసిద్ధాంత వివర్ధినీసభ తిరుమల వారికి ఈగ్రంథ ముద్రణలో సహాయపడిన శ్రీ దీవి వెంకటరామచార్యులు గుంటూరు వారికిన్నీ, గ్రంథమును చక్కగా ముద్రించిన శ్రీ కిషోర్ ప్రభల గుంటూరు వారికిన్ని నా అభినందనలు తెలుపుకొనుచున్నాను.

ముఖ్యముగా ఈ గ్రంథములో భగవదారాధన ఫలితము, ప్రవృత్తిమార్గము, విష్ణుబలి యొక్క విశేషమును గురించియూ, శ్రీ వైఖానస సూత్ర ప్రాశస్త్యమును గురించి యూ, దేవలకత్వ విషయమును గురించియూ సప్రమాణ పూర్వకముగా వివరింపబడినది.

ఇది అర్చకులకు, వైఖానస శాస్త్రవిషయములను తెలుసుకొనగోరువారలకు అత్యంతోపకారిగా యుండగలదు.

తిరుమల

23.12.97

విద్వజ్జన విధేయుడు,

వైఖానసాగమ చూడామణి

మాడంబాకం కృష్ణస్వామి శ్రీనివాసభట్టాచార్యులు

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థాన ఆస్థానపండితులు

ఉపోద్ఘాతము

ఇక్కలి కాలమహిమచే వేదశాస్త్రసారానభిజ్ఞులగు కొందరు పండితమ్మన్యులు తమమతమును, తమ శాస్త్రమును, తమ యాచారములను మాత్రము గొప్పవిగా దలంచుచు, యితర మతశాస్త్రాచారముల మహిమను మరుగు పరచుటయేగాక, దూషించుచుండుటం జూచి భగవదంశసంభూతులును, సర్వజ్ఞులగు శ్రీశ్రీనివాసమఖి వేదాంత దేశికవరేణ్యులు యనేక శ్రుతిస్మృతి పురాణాదికముల యందు సుప్రసిద్ధమైన శ్రీవైఖానస మహిమమంజరి యను నీ గ్రంథ రూపమున ప్రకటించిరి. గూఢమగు నీ గ్రంథ తాత్పర్యము నస్మదాదులకు సులభముగ తెలుపు ననుగ్రహముతో మద్గోత్ర పవిత్రులగు శ్రీ సుందరరాజ భట్టాచార్యుల వారు, "చంద్రిక" యను వ్యాఖ్యానము ను రచించిరి. ఇట్టి గ్రంథరాజమును ప్రేమతో మా కొసంగిన శ్రీవరదరాజ భట్టాచార్యుల వారికిని, గ్రంథకర్తలకును, కృతజ్ఞతా పూర్వకములగు ననేక సాష్టాంగ నమస్కృతుల నొనరించుచున్నాడను. ఈ గ్రంథ రత్నమునందలి సకల విషయములను విస్తరముగ వ్రాయునెడల మూలముకంటె నధికమగు నను భయముతో ప్రకృతమున నొక విషయమును మాత్రము కొంచెము విపులముగ వెల్లడించ దలచితి. అదెద్దియన :

తొలుత వైదికావైదికభేదముల వలన బ్రపత్తి రెండు తెరంగులయ్యెను. అందు వైదిక ప్రపత్తి యుత్తమమధ్యమాధమ భేదములచే మూడు విధములయ్యెను. అందుత్తమ మెద్దియన. శ్రీవిఖనో మహర్షిచే ననుగ్రహింపబడిన విష్ణుబలి సంస్కారము. ఇయ్యది గర్భస్థితి కాలమునందే వైష్ణవత్వమును కలుగజేయుచున్నది. దేవతాన్తరమన్త్రాన్తర సాధనాన్తర ఫలాన్తరములు లేక శ్రీమన్నారాయణ శరణ్యమైనది. వేదమన్త్ర భూయిష్ఠమగుటచే పరమ వైదికమునై యున్నది. సూత్రోక్త హోమాదులు లేనిది మధ్యమము. కేవల విశ్వాసముచే ప్రార్థనా ప్రధానమైనది యధమము. వేదమన్త్రము లేక కేవల పౌరాణిక విధానముచే నాచరింపబడునది యవైదికము. శ్రీవిష్ణుబలి సంస్కారముచే నుత్తమ ప్రపన్నులైన వారలకు భగవదారాధనమునం దుత్తమాధికారము కలదనుటకు సందియము లేదు. గర్భస్థున కష్టమమాసమున జ్ఞానోదయమగుటచే ప్రపదనముం గూర్చి సకల పూర్ణాధికారము కల దనుటకు గర్భోపనిషద్వాక్యము ప్రమాణము. దీనిని యారవపుటయందు చూడుడు. ఈ విష్ణుబలి, పుంసవనాది గర్భసంస్కారముల వలె గర్భశుద్ధికి మాత్రము చెప్పబడినదని భ్రమింపదగదు. అట్లయిన యెడల నెనిమిదవ నెలకు ముందే యేదో యొక మాసమున జెప్పబడియుండును. అటులగాక యెనిమిదవ మాసమునందే చేయదగినదని శ్రీసూత్రకారులును, "గర్భమాస్యష్టమే విష్ణుబలిం కుర్యాద్యథావిధి, నారాయణ స్స్వయంగర్భే ముద్రాం ధారయతే నిజామ్" అని చక్రధారణ ప్రధానమైనదిగా మరీచి మహర్షియు నాజ్ఞాపించిరి. బోధాయన సూత్రమునందలి విష్ణుబలిచే గర్భ వైష్ణవత్వము సిద్ధించదు. ఏలయన, నీ సూత్రము విష్ణుబలియేగాక రుద్ర బలియు, విష్ణ్వర్చనముతో పాటు రుద్రాద్యన్యదేవతార్చనము కూడ నుండుట వలన,

బోధాయన సూత్రము నారాయణైక పరము కాదు. కనుక బోధాయనులలో గొందరు వైష్ణవులు, కొందరు శైవులు, కొందరు శాక్తులు, ఇట్లనేక మతావలంబులై ఉన్నారు. శ్రీ వైఖానస సూత్రమున నన్నో ఉపక్రమోప సంహారాదులచే నంతటను శ్రీమన్నారాయణ పారమ్యము చూపరులకు సుస్పష్టముగా గోచరించుచున్నది. కాననీ సూత్రులు శ్రీమన్నారాయణైక నిష్ఠులనుట నిరాటంకము. ఇందుకు నిదర్శనముగా శ్రీవైఖానసులెల్లరును శ్రీ వైష్ణవులుగానే యున్నారు. కానీ బోధాయనుల వలె సర్వమత ప్రవిష్టులుగా లేరు. వైఖానసులు స్వాభావిక వైష్ణవత్వ సిద్ధి గలవారనుట కీ దృష్టాంతమే చాలును. స్వసూత్రమున విష్ణుబలికల బోధాయనులకే స్వాభావిక వైష్ణవత్వసిద్ధి లేనపుడు స్వసూత్రమున విష్ణ్వారాధనము, విష్ణుబలి లేని యితర సూత్రులు విషయమున జెప్పనేల. వీరు వైష్ణవులు కావలయునన్న శ్రీపాంచరాత్రోక్త పంచసంస్కారములే వైష్ణవత్వమును సంపాదించు కొనవలసిన వారైయున్నారు. శ్రీ వైఖానసోక్త విష్ణుబలి యనన్య శరణమై గర్భవైష్ణవత్వా పాదకమైనందులకును, ఈ సంస్కారము నొందిన వారలకు జననాంతరమున తిరిగి తాపాది సంస్కారముల నావశ్యకములనుటకును, అజ్ఞాన పర పీడనాదుల వలన నాచరించిన యెడల దోష యుక్తులనుటకును, ఇంక ననేక విషయములకును, మూలగ్రంథమున ననేక ప్రమాణములును యుక్తులును చూపబడియున్నవి. ఇట్టి యనేకామూల్యా విషయ కుసుమముల కాశ్రయమగుటచే నీ గ్రంథము, "శ్రీ వైఖానస మహిమ మంజరి" యను తన నామమును సార్థకము జేయుచున్నది. ఇందలి విషయములిచట విపులముగ వివరించుట కవకాశములేకను, మతాభిమానుల ప్రోత్సాహముననుసరించి ముందొక గ్రంథరూపమున వ్రాయ దలంచియు నింతటితోటి విరమించుచున్నాడను.

యీ గ్రంథ ప్రకటనమున కనేక విధముల సహాయమొనర్చిన చిరంజీవి యగు రొంపిచర్ల భట్టర్ శ్రీనివాసాచార్యులకును, యీ గ్రంథమును, సవరించి వ్రాయుటలో సోదరప్రాయుడై నాకు దోడ్పడిన చిరంజీవి బొమ్మకంటి వీరరాఘవాచార్యులకును శ్రీశోభనాద్రి లక్ష్మీనరసింహస్వామి వారలనేక శ్రేయః పరంపరల నొసంగి రక్షించుదురు గాక యని మిక్కిలి కోరుచున్నాడను.

ఇట్లు విద్వద్విధేయుడు,

ఉ॥చ॥ శ్రీనివాస భట్టాచార్యులు

విషయసూచికా

విషయః		పత్రమ్
1.	మామాత్మేత్యాదిమంత్రస్య భరన్యాసపరత్వమ్	1
2.	భగవదారాధనప్రపదనయోః పౌర్వాపర్యవిచారః	4
3.	అధికారవశాత్ప్రపత్తేర్బహువిధత్వమ్	4
4.	శ్రీ వైఖానసానా ముత్తమప్రపత్తిః	5
5.	బోధాయన సూత్రిణాం విష్ణుబలౌసత్యపి గర్భవైష్ణవత్వాభావః	6
6.	శ్రీ విఖనోమునికథిత విష్ణుబలౌ ప్రపత్తిప్రకారః	7
7.	ప్రణవార్థనిరూపణమ్	8
8.	కేశవాదినామభి శ్శిశో రంగరక్షణమ్	10
9.	ఆజ్యపాయసరూపేణాత్మసమర్పణమ్	11
10.	ప్రపన్నానాం సద్యోముక్తిః	12
11.	శిశోరపిపాయసప్రాశనసంభవః	13
12.	విష్ణుబలేర్భగవదాజ్ఞా కైంకర్యరూపత్వం రహస్యత్రయ ప్రకాశకత్వంచ	15
13.	విష్ణుబలికర్మణా చక్రాంకన వైదికప్రపత్త్యోస్సిద్ధిః	16
14.	తప్తచక్రాంకన విధినిషేధ పరవచనానాం వైయర్థ్యపరిహారః	19
15.	స్మృతిమీమాంసోక్తతాపసంస్కార నిషేధః	19
16.	గర్భస్థస్యశ్రుతిప్రమాణపూర్వకం ప్రపత్తిసిద్ధికథనం	22
17.	సంస్కారరూపప్రదనస్యాంగపంచకసంపన్నత్వంపరమవైదికత్వంచ	24
18.	తదితర ప్రదనస్యా వైదికత్వమ్	25
19.	ఉత్తమ మధ్యమాధమ ప్రపదనస్వరూప నిరూపణమ్	26
20.	తేషాంక్రమేణ సాయుజ్యాదిఫలభేదనిరూపణమ్	27
21.	శ్రీవిఖనస్సూత్రిణామేవ పరమైకాంతిత్వమ్	29
22.	యేనఖాః తేవైఖానసాః ఇతిశ్రుత్యర్థ వివరణమ్	30
23.	సజ్జనసంభవ గ్రంథస్థిత వైఖానసోత్పత్తి ప్రకారః	34

24.	శ్రీవైఖానససూత్రస్యాష్టాదశశారీరసంస్కారవత్త్వే శ్రుతిప్రదర్శనమ్	40
25.	స్వసూత్రేభగవదారాధనాద్యుత్తమోత్తమ ధర్మప్రతిపాదనం	41
26.	స్మృతీనాం పురాణానాంచ సాత్త్వికాదిభేద నిరూపణమ్	42
27.	వైఖానస శాఖాస్వరూపః	44
28.	దశవిధవైష్ణవత్వమ్	46
29.	శ్రీవైఖానస భగవచ్ఛాస్త్రస్య సూత్రానుసారేణప్రణయనం	47
30.	శ్రీవైఖానససూత్ర భగవచ్ఛాస్త్రయోర్భగవదుపదిష్టత్వమ్	48
31.	సన్యాసినామపి భగవదారాధన విధిః	53
32.	ఇతర శాస్త్రేష్వపి వైఖానసారాధనమహిమానువర్ణనమ్	54
33.	త్రివిధదేవలకత్వవిచారః	57
34.	శ్రీవైఖానస పాంచరాత్రయోర్మూర్తినామభేదః	60
35.	శ్రీవైఖానసోత్కర్షే దశవిధహేతునిరూపణమ్	61
36.	వైఖానసానామేకాదశీనిర్ణయపూర్వకమహిమానువర్ణనమ్	67
37.	శ్రీనివాస దీక్షితేన్ద్ర చరిత్రము	73
38.	గర్భవైష్ణవ ప్రదీపిక	80

శ్రీరస్తు.

శ్రీ శ్రీనివాస పరబ్రహ్మణేనమః

శ్రీ వైఖానస మహిమ మంజరీ

పూర్వభాగః

శ్లో. నిఖలభువనసర్గాద్యేకహేతు మ్మహాంతం
నిగమగదితరూపం నిత్యముక్తానుభావ్యం
నిరవధిగుణజాలం నిశ్చలాత్మైకవేద్యం
నిరుపమ మఖిలేశం భావయే వేంకటేశమ్.
శ్రీమత్కౌశికవంశ్యేన గోవిందాచార్యసూనునా
వేదాన్తాచార్యవర్యేణ శ్రీనివాసార్యయజ్వనా.
శ్రీ వేంకటేశపాదాబ్జపరిచర్యారతాత్మనా
శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిసమీచీనార్థదర్శినా.
శ్రీ వైఖానససద్విప్రలసన్మహిమమఞ్జరీ
పారమాత్మికభాష్యాన్తే ప్రసంగాద్రచ్యతేఽధునా.

మామాత్మేత్యాది మంత్రస్య భరన్యాసపరత్వం

మంజరీ :- అస్యాముపనిషది ఉపసంహారే పఠితోఽయం మన్త్రః– ["మామాత్మగుప్తాం సత్యస్య సర్వస్య వితానరూపాం సంజూజు షస్తీం పరమాం పవిత్రాం, సంతారయన్తీం స్వయ మప్రమత్తాం సంయో జయిత్రే పరదాయ పిత్రేస్వాహే"]తి. అత్ర స్వాహాశబ్దేన న్యాసవిద్యా యాః ప్రధానభూతః ప్రణవః ప్రతిపాద్యత ఇత్యవగమ్యతే. యథాశాంతిపర్వణి– ["ఓమితి బ్రహ్మణో యోని ర్నమ స్స్వాహా స్వధా వషట్, యస్యైతాని ప్రయుజ్యంతే యథాశక్తి కృతాన్యపి. నతస్య త్రిషులోకేషు పరలోకే భయం విదుః, ఇతివేదా వదన్తీహ వృద్ధాశ్చ పరమర్షయ"] ఇతి. ప్రణవనమశ్శబ్దస్వాహాస్వధా వషట్కారాశ్చ పర్యాయవాచకాః. ["హవి ర్గృహీత్వా స్వాత్మానం వసురణ్యేతి మ న్త్రతః, జుహుయా త్ప్రణవే నాగ్నా వచ్యుతాఖ్యే సనాతన"] ఇతి. అత్రాపి వసురణ్యమన్త్రవదర్థానుసన్ధానం. పూర్వోక్తప్రకారేణ పురుషకారభూతాం మహాలక్ష్మీం, ["నారాయణపరం బ్రహ్మే"] త్యాది శ్రుతిసిద్ధం వేంకటాచలవాసినం ఉపాయోపేయభూతం చ ధ్యాత్వా హవి

ర్జుహుయాత్. యద్వా "ఆత్మగుప్తా" మిత్యారభ్య "స్వయ మప్రమత్తా" మిత్యన్తం పురుషకారభూతాయా లక్ష్మ్యా విశేషణత్వే నానుసంధాయ, "మాంద్రష్టు మాగతా న్సర్వాన్ ప్రతీక్ష్యాభీప్సితై శ్శుభైః, యోజయిష్యామి సతతం తద్వచోగౌరవా న్మునే!" ఇత్యుక్త ప్రకారేణ, "భక్తానుకంపాభరితై రపాంగై శ్శీతలై స్తథా, ఆహ్లాద యన్త మనకృజ్జగత్ స్థావరజంగమ" మితి, లక్ష్మీకటాక్షేణ మాం సంయోజయిత్రే తుభ్యమితి వా.

చంద్రికాఖ్యా వ్యాఖ్యా

చంద్రికా:- "మామాత్మగుప్తా" మిత్యస్య మన్త్రస్య వసురణ్యా మన్త్రవదాత్మ నిక్షేపపరత్వం స్థాపయతి– అత్రేత్యాదినా. వసురణ్యేత్య త్ర "ఓ మిత్యాత్మానం యుంజీతే"తి ప్రణవస్య ప్రాధాన్య ముచ్యతే, అత్ర ప్రణవో నేత్యాశంకాయా మాహ– స్వాహాశబ్దే నేతి. వసురణ్యామన్త్ర వదితి. వసురణ్యామన్త్రే ఇవేత్యర్థః. అనుసంధానం, కార్య మితి శేషః. ఇత్థం చ "సంయోజయిత్రే వరదాయ పిత్రే స్వాహే"తి వచనం పిత్రే ఓమితి పర్యవస్యతీ త్యభిప్రాయః.

మంజరీ ---- నను సర్వదేవతాసాధారణత్వేన స్వాహాశబ్ద స్సర్వ త్రాపి ప్రయుజ్యతే, వహ్నిజాయాత్వాభిప్రాయేణ వా? అర్థా న్తరపరత్వాభిప్రాయేణ వా? రూఢ్యా వా?. నరూఢః; ఫలవిశేష శ్రవణాత్, షడ్వింశద్బ్రాహ్మణే– "స్వాహా వై కుత స్సంభూతా, కస్య దుహితా, కేన ప్రకృతా, కింగోత్రా, కత్యక్షరా, కతిపాదా, కతి మాత్రా, కతివర్ణా, కత్యుచ్ఛ్వాసా, కించాస్యా శ్శరీరం, కా న్యంగాని, కాని లోమాని, కతి శిరాంసి, కతివా చక్షూంషి, కిమాస్యం ప్రావృతా, కే బాహూ, కౌపాదౌ, క్వచాధిష్ఠితా, కథంచన స్వాహాం ప్రతిగృహ్ణాతి, ప్రబ్రూహి స్వాహాయా రూపంచ; స్వాహావై సత్యసంభూతా, బ్రహ్మణోదుహితా, బ్రహ్మప్రకృతా, లాతవ్యసగోత్రా, త్రీణ్యక్షరాణి, ఏకం పాదం, త్రయోఽస్యై వర్ణా శ్శుక్లం పద్మం సువర్ణ మితి, చత్వారో ఽస్యై వేదా శ్శరీరం, షడంగా న్యంగాని, ఓషధివనస్పతయో లోమాని, ద్వేచాస్యా శ్శిరసీ, ఏకం శిరోఽమావాస్యా ద్వితీయం పౌర్ణమాసీ, చక్షు శ్చంద్రాదిత్యా వాజ్యభాగౌ, హుతం దక్షిణాప్రావృతం, బృహద్రథంతర మృగ్యజుస్సామగతి స్స్వాహా, సాస్వధా, సవషట్కారః, సైషా దేవేషు వషట్కారభూతా ప్రయుజ్యతే, పితృయజ్ఞేషు స్వధాభూతా, శకట ముఖీం పృథివీ మంతరిక్షే విపర్యేతి, తస్యాగ్ని ర్దైవతం బ్రహ్మణో రూపం, యత్కామాస్తే జుహుమస్తన్నో అస్తు

వయం స్యామ పతయో రయీణాం స్వాహేతి, తస్యానుతృప్తిం తృప్యతి ప్రజయా పశుభి రన్నా ద్యేన తేజసా బ్రహ్మవర్చసే" నేతి. యజుషి ప్రకారాన్తరేణ శ్రూ యతే "జుహవానీ మాహౌషమితి తద్విచికిత్సాయై జన్మ" ఇత్యారభ్య "తం వా గ భ్యవద జ్జుహుధీతి, సోఽబ్రవత్ కస్స్వ మసీతి స్వైవ తేవాగిత్యబ్రవీత్, సోఽజుహోత్స్వాహేతి, తత్స్వాహాకారస్య జన్మయ ఏవగ్గ్స్వాహా కారస్య జన్మ వేద, కరోతి స్వాహాకారేణ వీర్య"మితి. సర్వత్రాపి స్వాహాన్తత్వేన కిమర్థం ప్రయుజ్యత ఇతి చే దుచ్యతే, అరణ్యపర్వణి– "హవ్యం కవ్యంచ యత్కించి ద్ద్విజా మన్త్రపురస్కృతం, హోష్యం త్యగ్నౌ సదా దేవి స్వాహేత్యుక్త్వా సముద్యతం. అద్యప్రభృతి దా స్యంతి సువృత్తా స్సుతపథేస్థితాః, ఏవ మగ్నిస్త్వయా సార్ధం సదా వత్స్యతి శోభనే." ఏవం షణ్ముఖవం ప్రదానాది త్యవగమ్యతే. అత్ర స్వాహా శబ్దేన నమశ్శబ్దః "నమశ్శబ్దః ప్రదానార్థ స్స్వాహాశబ్ద ఇవేష్య త" ఇతి. అనేన భరన్యాసః. "ఆత్మాత్మీయభరన్యాసో హ్యాత్మనిక్షేప ఉచ్యత" ఇతి.

చంద్రికా :- అగ్నే స్స్వాహాపతిత్వప్రసిద్ధ్యా ప్రాహ– వహ్ని జాయాత్వాభి ప్రాయేణ వేతి. ఫలవిశేషశ్రవణాత్ నరూఢ ఇత్యుక్త్వా ఫలప్రతిపాదక శ్రుతిం దర్శయతి– స్వాహావై ఇత్యాదినా. కేషుచిత్కో శేషు "ఆత్మనిక్షేప ఉచ్యత" ఇత్యంత ఏవ భాష్యగ్రంథః ప్రదృశ్యతే. అన్యత్ర తు ఆత్మనిక్షేపప్రకారశ్చ. యథా–

"శరణం త్వాం ప్రపన్నా యే ధ్యానయోగవివర్జితాః, తేఽపి మృత్యుమతిక్రమ్య యాంతి తద్వైష్ణవం పదం." "మత్సదద్వంద్వ మేకం వై ప్రపద్యం తే పరాయణం, ఉద్ధరిష్యా మ్యహం దేవి సంసారా త్స్వయ మేవ తాన్, ఏవ మేవ లఘూనాం చ గురూణాం వాఽపి చాగసాం, సకృత్ప్రపత్తి రేకైవ సద్యః ప్రశమకారణ" మితి. "లక్ష్మ్యా సహ హృషీకేశ" ఇత్యారభ్య "గీయత" ఇత్యుక్తం. అత్రిణా ప్రపత్తి శ్లోకపంచక ఉక్తః. మరీచినాఽపి షడశీతితమపటలే "ప్రపత్త్యాదిమార్గ రతో జీవ" ఇత్యుక్తం. భట్టభాస్కం విరచితే మన్త్రభాష్యేఽష్టమ ప్రశ్నే ప్రపత్తిప్రకార ఉక్తః. యథా "వన్దే విఖనసం...ప్రవరక్తం నారాయణః పితా...విఖనసే నమః. ఇతి పరమాచార్యం శ్రీవిఖనసం ప్రణమ్య "గురవ స్తదీయగురవో దిశంతు మమ సాధ్వనుగ్రహం, యుష్మదుపజనిత శక్తిమత రహం శ్రియ మాశ్రయామి శరణం ప్రసీ తద" ఇతి తై సానుగ్రహం కృతానుజ్ఞః, అస్యాం తిథౌ మమైత ద్దేహావసాన ఏవ నిశ్శేషసంసారనివృత్తిపూర్వకం పరమపురుషార్థ ప్రాప్తి హేతుభూత యథావస్థిత

భగవత్ప్రపత్తిసిద్ధివిరోధిసకలభగవన్నిగ్రహ నివృత్తిపూర్వక యథావస్థిత భగవత్ప్రపత్తి సిద్ధ్యర్థం మమ మాతు శ్శ్రియః పాదపద్మమో రంగపంచకసంపన్న మాత్మరక్షాభరసమర్పణం కరి ష్యే" ఇత్యుపక్రమ్య "మన్మనా భవ మద్భక్తో మద్యాజీమాం నమస్కురు, మామేవైష్యసి సత్యం తే ప్రతిజానే ప్రియోఽసి మే" ఇత్యం తేన ప్రబంధేన.

భగవదారాధన ప్రపదినయోః పౌర్వాపర్యవిచారః

మంజరీః- అథ నారాయణైకపరస్య పరమైకాంతినః ప్రపన్న స్యారాధనేఽధికారో వా ? ఆరాధకస్య ప్రపదనేఽధికారో? వేతి విచారః క్రియతే. తత్ర తదారాధనాధికారిణః ప్రపదనేఽధికార ఇ త్యవగమ్య తే. "యథావదధికారిణో యజనదానహోమార్చనా భరన్య సనభావనా ప్రభృతిభి స్సమారాధితః, ఫలం దిశతి దేహినా మితి హి సంప్రదాయ శ్శుభ శ్రుతిస్మృతిగురూ క్తిభి ర్నయవతీభి రాభాతి నః" ఇతి భిన్న క్రియాత్వేనోక్తత్వా ద్భగవదారాధకస్య ప్రపదనేఽధికార ఇతిచే త్సత్యం.

చంద్రికాః- ఏవం మన్త్రాన్ విస్తరేణ వ్యాఖ్యాయ "వరదాయ పిత్రే స్వాహే" త్యత్ర వరదశబ్దేన పితృశబ్దేన స్వాహాశబ్దేన చ, వరదాన చణే భక్తరక్షణధురీణే లక్ష్మీప్రణయిని భగవతి శ్రీనివాసే పరమాత్మని భరన్యాసః కృతో భవతీతి ప్రదర్శ్య, 'అత్ర స్వాహాశబ్దస్య ప్రదా నార్థతయాఽఽత్మసమర్పణ ముచ్యతే. అన్యత్ర దేవతాంతర విషయక మన్త్రాంతస్వాహాశబ్దప్రయోగః కిమర్థ?' ఇత్యాశంకాయా మారణ్యా పర్వవచనై స్త త్షణ్ముఖవరదానకృతిమితి ప్రతిపాద్య, తతః ప్రపత్తి ప్రకారం నిరూప్యారాధకస్య ప్రపత్త్యావధికారో వా ప్రపన్నస్యారా ధనేఽధికారో వే తి విచారయతి–అథేత్యాదినా. భిన్నక్రియాత్వేన, అర్చనక్రియా పేక్షయా భరన్యాసక్రియాయాః పృథక్త్వే నోక్తత్వాది త్యర్థః. తే నార్చనాధికారీ అన్యః ప్రపత్త్యధికారీ అన్య ఇతి సిద్ధ్యతి. తతః ప్రథమ మర్చనాధికారం ప్రాప్తః పశ్చా త్ప్రపత్త్యా వధికారం ప్రాప్నోతీ త్యారాధకస్యైవ ప్రపత్త్యా వధికార ఇతి పూర్వపక్షాభి ప్రాయః. పరిహరతి–సత్యమిత్యాదినా. సత్య మిత్యర్థాంగీకారే. ప్రపత్తి భేదేన తచ్చాంగీక్రియత ఇతి భావః.

అధికారవశాత్ప్రపత్తేర్బహువిధత్వం

మంజరీః- ప్రపత్తిర్ద్వివిధా, వైదికీ తాంత్రికేచేతి. తత్రవైదికీ త్రివిధా, ఉత్తమా మధ్యమా అధమా చేతి. "వాచా నమఇతి ప్రోచ్య మనసావపుషా చ యత్, తన్నమః పూర్ణ మిత్యుక్తం తతోఽ న్య

న్న్యూనముచ్యత"] ఇతి. ["ప్లవాహ్యేతే అదృఢా యజ్ఞరూపా అష్టాదశోక్త మవరం యేషు కర్మ"] ఇతి శ్రుతిసిద్ధాష్టాదశశారీరసంస్కారేషుగర్భ గతస్యాష్టమే మాసివిష్ణుబలి రితి యత్క్రియతే తదుత్తమం; ప్రపదన కర్మత్వాత్, హూమాదిరూపేణక్రియమాణత్వాచ్చ. హూమాదిభి ర్విహీనం మధ్యమం. ["అనన్యసాధ్యే స్వాభీష్టే మహావిశ్వాసపూర్వకం, తదేకోపాయ తాయాచ్నా ప్రపత్తి శ్శరణాగతి"] రితి మహావిశ్వాస పూర్వకత్వేన యాచ్నామాత్రేణ యత్క్రియతే త దధమం. నను గర్భగతస్య జ్ఞానాభావాత్ ప్రపదనం కథ ముపయుజ్యత? ఇతి చే దుచ్యతే. గర్భోపనిషది-["జ్ఞానా ద్ధ్యానా చ్చాక్షర మోంకారం చింతయతి"] ఇత్యుక్త్వా, ["అథ నవమే మాసి సర్వలక్షణసంపూర్ణోభవతి, పూర్వజాతిం స్మరతి, శుభాశుభం చ కర్మ విందతి. నానాయోనిసహస్రాణి దృష్ట్వా చైవ తతో మయా, ఆహారా వివిధా భుక్తాః పీతాశ్చ వివిధా స్తనాః. జాతస్యైవ మృతస్యైవ జన్మచైవ పునఃపునః, అహూ దుఃఖోదధౌ మగ్నో న పశ్యామి ప్రతిక్రియాం"] ఇత్యుక్త్వా ["యోన్యాః ప్రముంచామి తము ప్రపద్యే భగవన్నారాయణం దేవం, అశుభక్షయకర్తారం ఫలముక్తి ప్రదా యినం"] ఇతి గర్భగతస్య ప్రపదనవిచారశ్రవణా ద్గర్భ గతస్య ప్రపదన ముపపద్యతఏవ. గర్భగతస్యప్రపదనప్రతిపాదనాద్గర్భవైష్ణవ ఇత్యుచ్య తే.

చంద్రికా:- అథ యే తా వద్గర్భే ప్రపన్నా న భవంతి తే ప్రథమ మర్చనాధికారిణో భూత్వాఽనంతరం ప్రవత్త్యా వధికారం ప్రాప్నువంతి. గర్భకృతోత్తమప్రపత్తిమంతస్తు భగవదారాధనే ముఖ్యాధికారిణో భవంతి. శ్రీ వైఖానసా గర్భ ఏవ వైదికక్రియయా కృతప్రపత్తయ స్సంపద్యంతే. అతస్తేషా మేవారాధనే ముఖ్యాధికారః. తతః ప్రపన్నాతిశాయిత్వం చేత్యాదికం ప్రపంచయితు ముపక్రమతే- ప్రపత్తి ర్ద్వివిధేత్యాదినా. వాచేతి. అత్ర నమశ్శబ్దేన ప్రపదన ముచ్యతే. వాచా మనసా కర్మణా చ కృతం ప్రపదనం పూర్ణ ముత్తమ, మన్య న్న్యూనం, హీనమిత్యర్థః. అథ శ్రీవైఖానస సూత్రోక్తాష్టాదశశారీర కర్మాంతర్గత విష్ణుబలిరూప ప్రపత్తిమంత శ్రీ వైఖానసా ఉత్తమప్రపన్నా ఇతి సాధయతి-ప్లవా ఇతి. ముండోపనిషద్వాక్యం. అస్యార్థోఽగ్రే వక్ష్యతే. "అష్టాదశసంస్కారాశ్శారీరా" ఇతి శ్రీవిఖనస బ్రహ్మణాఽభిహిత మష్టాదశత్వ ముదాహృత శ్రుతిమూలక మిత్యర్థః. నను నవమే మాసి జ్ఞానోత్పత్తి శ్శ్రూయతే, కథమత్రాష్టమమాసి విష్ణుబలి ర్విధీయత ఇతి

చే దుచ్యతే. నైత దనుపపన్నం; తయో ర్మాసయో ర్వ్యవధానరహితత్వాత్. అత ఏవ భగవాన్ మరీచి రాహ శ్రీశాస్త్రే- "అష్టమే సర్వలక్షణసంపన్నో భవతి నవమే చల" తీతి. భగవాన్ విఖనా గర్భస్థ స్యాష్టమే మాసి జ్ఞాన ముత్పద్యత ఇతి కృత్వా తస్మిన్ మాసి విష్ణుబల్యాఖ్యం ప్రపత్తి కర్మ విధత్త ఇత్యవగన్తవ్యం. యది కేవలం గర్భరక్షార్థం తత్కర్మ, తర్హి తత్పూర్వమాసేషు కస్మింశ్చిత్కర్తవ్యతయా విహితం స్యాత్. భగవాన్ మరీచి రప్యా హానంద సంహితాయాం. "గర్భేమాస్యష్టమే విష్ణుబలిం కుర్యా ద్యథావిధి"తి. అలం విస్తరేణ.

బోధాయనసూత్రిణాం విష్ణుబలౌ సత్యపి గర్భవైష్ణవత్వాభావః

మంజరీ :- నను బోధాయనసూత్రిణా మపి విష్ణుబలివిధానా త్తేషా మపి గర్భవైష్ణవత్వ మస్తీతి చే త్సత్యం. శ్రీమన్నారాయణైక పర త్వేన సూత్రే తావ దారాధనప్రతిపాదనాభావాత్, "ఆదిత్య మంబికాం విష్ణుం గణనాథం మహేశ్వరం" ఇతి పంచపూజా ప్రతిపాదనాచ్చ. తత్రాపి "త్వా మేక మాద్యం పురుషం పురాతనం నారాయణం విశ్వ సృజం యజామహే, త్వమేవ యజ్ఞో విహితో విధేయ స్త్వమాత్మ నాత్మన్ ప్రతిగృహ్ణీష్వ హవ్యం" ఇతి భగవన్తం ప్రత్యుక్త్వా "త్వామేక మాద్య" మిత్యారభ్య "రుద్రం శివం విశ్వసృజం యజామహే, త్వ మేవ యజ్ఞో విహితో విధేయ" ఇత్యాదిపూర్వవ దేవోక్తం. శ్రీ వైఖనససూత్రేతు నారాయణైకపరత్వే నోక్తత్వాత్, "నారాయణైక నిష్ఠా యే సాత్వికాం స్తాన్ని బోధత, పురుషా రాజసాశ్చైవ నానాదైవత యాజినః. బాహ్యానిర్దేవతా శ్చైవతామసాః పరికీర్తితాః, రజస్తమోభి భూతానాం న తు మోక్షః కథంచన" ఇతి బోధాయనానాం నారాయణైక పరత్వాభావా ద్గర్భవైష్ణవత్వం నోపపద్యతే.

చంద్రికా:- శంకతే-నన్వితి. పరిహరతి-శ్రీమదిత్యాదినా. అ యమాశయః:- యథా శ్రీవైఖానససూత్రం నారాయణైకపర ముపక్ర మాదిభిస్తస్మిన్ తాత్పర్యావగమాత్, తథా బోధాయనసూత్రం నారాయణైకపరం నభవతి; దేవతాన్తరారాధనవిధానాత్, నారాయణ స్యేవ రుద్రస్యాపి ప్రపత్తి ప్రతిపాదనాత్, విష్ణుబలా వపి రుద్రబలివిధా నాచ్చ. అత స్తత్సూత్రిణాం విష్ణుబలౌ విహితేఽపిన గర్భవైష్ణవత్వం. గర్భ వైష్ణవత్వా భావాదేవ బోధాయనసూత్రిణ శ్రీమన్నారాయణైక పరాన దృశ్యం తే. కింతు కేచి చ్ఛైవాః కేచి ద్వైష్ణవాః కేచి చ్ఛాక్తా ఇతి. కేషాంచి ద్వైష్ణవత్వం చ పంచసంస్కారకరణా దేవ. కించ వైఖానససూత్రిణో యథా 'గర్భవైష్ణవాః విప్రనారాయణాః' ఇత్యాదిశబ్దై ర్వ్యపదిశ్యం తే, నతథా

బోధాయనసూత్రిణో వాఽన్యేవా. శ్రీశాస్త్రే భగవద్వచనం–"వైఖానసా మమ సుతా గర్భవైష్ణవజాతకాః" ఇతి. "యే తత్త్వ ప్రతిపాదకాః కృతధియో యే విప్రనారాయణా" ఇత్యాదివచనాని బహూని శ్రీవైఖానససూత్రిపరాణి దృశ్యం తే. విప్రరూప నారాయణా ఇతి విగ్రహః. శ్రీవైఖానసానుసారితయా శ్రీభక్తాఙ్ఘ్రిరేణు నామ్నో భక్తస్య విప్ర నారాయణ ఇతి సంజ్ఞా తచ్చరిత్రేఽభిధీయతే. పాంచ రాత్రే పౌష్కర సంహితాయాం–"విప్రావైఖానసాఖ్యా యే తే భక్తా స్తత్త్వాముచ్యతే, ఏకాంతిన స్సుసత్వస్థా దేహాంతం నాన్యయాజిన" ఇతి. బోధాయనసూత్రిణః కేఽపి శివద్విజా ఇతి వ్యపదిశ్యం తే. ద్విజత్వం హి సామాన్యం, విప్రత్వంతు బ్రాహ్మణానా మేవ; ఇత్యలంప్రపంచేన.

మంజరీ:- కించ "నారాయణైకనిష్ఠస్య యా యా వృత్తి స్తదర్చనం, యో యో జల్ప స్స్యజపః తద్ధ్యానం యన్నిరీక్షణం. తత్పా దాం బ్వతులం తీర్థం తదుచ్ఛిష్టం సుపావనం, తదుక్తిమాత్రం మంత్రాగ్ర్యం తత్స్పృష్ట మఖిలంశుచి"ఇతి. అతోలోకేషు గర్భవైష్ణవా

శ్రీ విఖనోమునికథితవిష్ణుబలౌ ప్రపత్తిప్రకారః

ఇతి ప్రసిద్ధాః. నను విష్ణుబలికర్మణి ప్రపదనస్వరూప ప్రతిపాదనా భావత్ ప్రపదనకర్మేతి కథ ముచ్యత ఇతి చేత్, అత్రోచ్యతే. ఉపనిషది– "ఇంద్రియేభ్యః పరాహ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరం మనః, మనసస్తు పరా బుద్ధి ర్బుద్ధే రాత్మా మహాన్ పరః. మహతః పర మవ్యక్త మవ్యక్తా త్పురుషః పరః, పురుషాన్న పరం కించిత్ సాకాష్ఠా సాపరాగతి" రితి ప్రపదనే పరమపురుషస్య ప్రాధాన్యశ్రవణాత్ పరమ పురుషవశీకరణ మేవ ప్రపదనం. తద్వశీకరణం తచ్ఛరణాగతిరితి. సూత్రే తావత్ ప్రథమతః పరమపురుష వశీకరణప్రకార ఉచ్యతే–"ఓం భూః పురుష" మిత్యాదినా. అయ మేవ న్యాసః. "బ్రహ్మణే త్వా మహస ఓమిత్యాత్మానం యుంజీతే"తి శ్రుత్యను సారేణ ప్రణవం ప్రతి పాద్య, "చతస్ర శ్చతస్రో వ్యాహృతయః, తా యో వేద, సవేద బ్రహ్మే"తి శ్రుతేః బ్రహ్మశబ్ద ప్రతిపాదనార్థం భూర్భువస్సువ రిత్యుక్త్వా, "అథ పురుషో హ వై నారాయణోఽకామయతే"తి శ్రుతేః పురుష నారాయణ ఏవ పురుషశబ్దే నోచ్యతే. "నమశ్శబ్దః ప్రదానార్థ స్స్వాహా శబ్ద ఇ వేష్య తే, ఓమితి బ్రహ్మణో యోనిః నమ స్స్వాహా స్వధావష" డితి ప్రణవనమశ్శబ్దాదయః పర్యాయవాచకాః. ప్రణవస్వాహా శబ్దయోః

ప్రయోగాచ్చ. అనేన న్యాసః ప్రతిపాదితః. భూః పురుష ఇత్యనేన విష్ణుః, భువః పురుష ఇత్యనేన మహావిష్ణుః, సువః పురుష ఇత్యనేన సదావిష్ణుః, భూర్భువస్సువః పురుష ఇత్యనేన సర్వవ్యాపీ నారాయణః. "బ్రహ్మ చతుష్పా ద్భవతీ"తి పరిపూర్ణస్య నారాయణస్య ప్రపదనార్థం ఓంభూః పురుష మిత్యాదిప్రయోగః.

చంద్రికా:- అస్తు నామ వైఖానససూత్రిణాం గర్భవైష్ణవత్వం. తేన కింప్రాప్త మిత్యత్రాహ–కించేతి. తేషాం నారాయణైక పరతయా పరమపావనత్వం సిద్ధ్యతీత్యాహ–నారాయణేతి. శంకతే–నన్వితి. ప్రతిపాద నాభావాదితి ప్రపదనస్వరూప ప్రతిపాదనం న దృశ్య తే తథా సతీ త్యర్థః. పరిహరతి – అత్రోచ్యత ఇత్యాదినా. పరాగతిః, పురుషశబ్దవాచ్యా న్నారాయణాన్నా న్యశ్శరణ్య ఇత్యర్థః. శ్రీశాస్త్రే– "విష్ణుర్మహావిష్ణుస్సదా విష్ణుస్సర్వవ్యా" పీతి, "ఆమోదేవిష్ణుః ప్రమోదే మహావిష్ణుస్సమ్మోదేసదా విష్ణుర్వైకుంఠే సర్వవ్యాపీ నారాయణ" ఇతి మూర్తిభేదా ఉచ్యంతే. తా నాహ–భూః పురుష ఇత్యనే నేత్యాదినా. "బ్రహ్మ చతుష్పాద్భవతి పాదాదర్ధా త్రిపాదా త్కేవలాచ్చక్రమే"ణే తి భగవతా మరీచినోక్తం. కేవలః, పూర్ణిత్యర్థః. అయమాశయః :- వైకుంఠే పరమాత్మా నారాయణః పరిపూర్ణ రూపోవర్తతే సమ్మోదే సదావిష్ణు స్తత్రిపాదంశః ప్రమోదే మహావిష్ణు స్తదర్ధాంశ అమోదే విష్ణు స్తత్పాదాంశ ఇతి.

ప్రణవార్థ నిరూపణమ్

మంజరీ:- యద్వా ప్రణవప్రతిపాదనాత్ "అకారే ణోచ్యతే విష్ణు స్సర్వలోకేశ్వరోహరిః, ఉద్ధృతా విష్ణునా లక్ష్మీ రుకారేణ తథోచ్యతే. మకారస్తు తయో ర్దాస ఇతి ప్రణవలక్షణమ్. సర్వశేషింస్తదో" మితి పురుషనారాయణాయ సర్వశేషిణే ఇదం హవిః; యద్వా–"అకారేణో చ్యతే... లక్షణమ్. లక్ష్మీవిశిష్ట ఏవైకః ప్రపత్తవ్య ఇహోదితః, ఏవం పత్నీ విశిష్టత్వం హ్యభీష్టం శాస్త్రచక్షుషాం. ప్రభాప్రభావతో ర్య ద్వ దేకోక్తా వితరాన్వయః, ఏవ మన్యతరోక్తౌ స్యాత్ సహభూత్యాఽభి ధానతః. స్మరన్తి చైనాం మునయ స్సంసారార్ణవతారిణీం, ఉపాయోపేయ దశయోర్ద్వయేఽపి శ్రీస్సమన్వితా. ఇష్టాచ శేషిణీ ద్వంద్వే శేష వృత్తిర్యథోచితా, అతోఽగ్రేఽన్య పరానేక శ్రుతిస్మృత్యనుసారతః" ఇతి॥

చంద్రికా :- ప్రణవస్యార్థాన్తరేణ ప్రపత్తిం ప్రతిపాదయతి. అకారోకారమకారసంయోగా దోంకారః. అకారా దుకారే పరే "అద్గుణ" ఇతి శాస్త్రేణ ఓకారరూపగుణ ఏకాదేశః. తత్ర అకార వాచ్యో నారాయణః, ఉకారవాచ్యా లక్ష్మీః, మకారవాచ్యో జీవ రూపో దాస ఇతి నిష్పన్నార్థ మహ–సర్వ శేషిణే ఇతి. సర్వే జీవాశ్శేషాః దాసాః, తేషాం శేషి ఈశ్వరః, నారాయణ ఇత్యర్థః. ఇదం హవిః ఆత్మరూపం హవిరిత్యర్థః పునః కించి ద్భేదే నాహ–యద్వేతి. పూర్వోక్తే పక్షే, తయోర్దాస ఇత్యుక్తేః జీవా లక్ష్మ్యా నారాయణస్య శేషభూతా ఇత్యుక్తం భవతి. ఇహతు, లక్ష్మీవిశిష్టస్య నారాయణస్య జీవా స్తథేత్యుచ్యతే–లక్ష్మీ విశిష్ట ఇత్యాదినా. ప్రభా కాన్తిః, ప్రభావాన్సూర్యాదిః, తయోరేకోక్త్యా ఏకగ్రహణే, ఇతర స్యాప్యన్వయః. యథా ప్రభాయాం గృహీతాయాం ప్రభావతోऽపి గ్రహణం స్యాత్, ప్రభావతి గృహీతే ప్రభాయాశ్చ గ్రహణం స్యా, త్తయో ర్నిత్యసంబంధిత్వా, త్తథా లక్ష్మ్యా గృహీతాయాం భగవతశ్చ గ్రహణం, భగవతి గృహీతే లక్ష్మ్యాశ్చ గ్రహణ మిత్యర్థః. ఉపాయేతి. ముక్తౌ ఉపాయభూతః నారాయణ ఏవ. "య మే వైష వృణు తే తేవ లభ్య" ఇతి శ్రుతేః. ఉపేయశ్చ స ఏవ. ఏవం తస్యోపాయత్వావస్థాయా ముపేయత్వావస్థాయామపి శ్రీ స్సమన్వితా, నిత్యయుక్తేత్యర్థః. ఇష్టేతి. యథా నారాయణ శ్శేషీ, తథా లక్ష్మీశ్చ శేషిణీ, ఇష్టా అభిమతా, భవతి, ద్వంద్వే సమాసే. అయ మర్థః–"పుమాం స్త్రియా" ఇతి సూత్రేణ స్త్రియా సహోక్తౌ పుమాన్ శిష్యత ఇత్యర్థకేన, హంసీ చ హంసశ్చ హంసా వితి భవతి. ఇయ మేక శేషవృత్తి రిత్యుచ్యతే, ఏకశేష సమాస ఇత్యర్థః. ఏవం యత్ర శేషిశబ్దేన నారాయణోऽభిధీయతే, తత్ర శేషిణ్యా లక్ష్మ్యాశ్చ గ్రహణం భవతి.

మంజరీ:- అకారేణ పరమాత్మా విష్ణుః. ఉకారోऽవధారణార్థః. పురుషశబ్దేన పురుషనారాయణః. స్వాహేతి నమః. యద్వా– "అష్టాక్షర శరీరాంగ ప్రణవాద్యక్షరేణ తు, అకారేణాఖిలాధారః పరమాత్మాऽభి ధీయతే. సమస్త శబ్దమాలత్వా దకారస్య స్వభావతః, సమస్త వాచ్య మూలత్వా ద్బ్రహ్మణోऽపి స్వభావతః. వాచ్యవాచక సంబంధ స్తయోరర్థా త్ప్రతీయత" ఇతి. సంబంధజ్ఞానం ప్రాప్యజ్ఞానం ప్రాపకజ్ఞానం చతుర్థ్యా కైంకర్యజ్ఞానం చ ప్రతిపాద్య తే.

చంద్రికా :- విష్ణుః, ఉచ్యత ఇతి శేషః. తథా నారాయణ ఇత్య నంతరం చ. అష్టాక్షరేతి. అష్టాక్షరరూపశరీర స్యాద్యంగభూతో యః ప్రణవః, త స్యాద్యక్ష రేణాకారేణ పరమాత్మాభిహితః. అకారస్య పరమాత్మనశ్చ వాచ్యవాచక భావ ఇత్యత్రాహ–సమస్తేత్యాదినా. సమస్తా నాం శబ్దానాం మూలభూతః అకారః.

సమస్తానాం వాచ్యానాం అర్థానాం మూలభూతః పరమాత్మా నారాయణః తస్మాత్తయోర్వాచ్య వాచకత్వం యుక్త మిత్యర్థః.

మంజరీ:- "నానుకూల్యం న నక్షత్రం న తీర్థాదినిషేవణమ్, న పురశ్చరణం నిత్యం జపంవాఽపేక్షతే హ్యయం. నమస్కృత్య గురుం దీర్ఘప్రణామై స్త్రిభి రాదృతః, తత్పాదౌ గృహ్య మూర్ధ్ని స్వే నిధాయ వినయాన్వితః. గృహ్ణీయా న్మంత్రరాజానం నిధికాంక్షీవ నిర్ధనః, లబ్ధ్వైవ మన్త్రరాజానం మాం గచ్ఛేచ్ఛరణం నరః. అనేనైవతు మన్త్రేణ స్వాత్మానం మయి నిక్షిపేత్, మయి నిక్షిప్య కర్తవ్యం కృతకృత్యో భవిష్యతి. స్వామీ స్వశేషం స్వవశం స్వభరత్వేన నిర్భరం, స్వదత్తస్వధియా స్వార్థం స్వస్యన్ న్యసతి మాం స్వయ" మితి.

చంద్రికా:- అథాష్టాక్షరద్యంగభూత ప్రణవార్థకథన ప్రసంగాత్ తస్య మంత్రరాజస్య స్వీకరణప్రకార మాహ. నానుకూల్యం మన్త్రాన్తరాణా మివ మన్త్రాద్యక్షరస్య స్వనామాద్యక్షర స్యానుకూలత్వం నాపేక్షిత మిత్యర్థః. న నక్షత్రం, తథా గ్రహణస్య స్వానుకూలనక్షత్రా పేక్షా చ నేత్యర్థః. పురశ్చరణ న్నామ మంత్రస్వీకారా దనన్తరం తత్సి ద్ధ్యర్థం కర్తవ్యజపహోమాదికం; తచ్చ నాపేక్షితమ్. జపమితి. జపశబ్దేన తత్సంఖ్యా నియమాదిక ముచ్యతే. అయం మన్త్రః తదపి నాపేక్ష తే, ఇతి.

కేశవాదినామభి శ్శిశోరంగరక్షణం

మంజరీ :- ఏవం గర్భగతస్య న్యాసవిద్యాం ప్రతిపాద్య, "మాంకేశవో గదయా ప్రాత రవ్యాత్ గోవింద అసంగవ మాత్తవేణుః, నారాయణః ప్రాహ్ణ ఉదాత్తశక్తి ర్మధ్యందినే విష్ణు రరీంద్రపాణిః. దేవోఽపరాహ్ణే మధుహోగ్రధన్వా సాయం త్రిధామాఽవతు మాధవో మాం, దోషా హృషీ కేశ ఉతార్ధరాత్రే నిశీథ ఏకోఽవతు పద్మనాభః. శ్రీవత్సలక్ష్మాఽపరరాత్ర ఈశః ప్రత్యూష ఈశోఽసిధరో జనార్దనః, దామోదరోఽవ్యాదను సంధ్యం ప్రభాతే విశ్వేశ్వరో భగవాన్ కాలమూర్తిః" ఇతి గర్భగతస్య తత్తత్కాలాపేక్షయా రక్షకత్వేన, "లలాటే కేశవాయేతి కుక్షౌ నారాయణాయచ, హృదయే మాధవాయేతి గోవిన్దాయ గళే న్యసేత్. విష్ణవే దక్షిణే కుక్షౌ నమ ఇత్యభిధీయతే, తత్పార్శ్వబాహుమధ్యే తు మధుసూదన మేవ చ. త్రివిక్రమం కణ్ఠదేశే వామకుక్షౌ తు వామనమ్, శ్రీధరం బాహుకే వామే హృషీకే శంతుకంఠకే. పృష్ఠే తు పద్మనాభం తు కకు ద్దామోదరం న్యసేత్, ద్వాదశైతాని నామాని వాసుదేవేతి మూర్ధని" ఇతి తదంగరక్షకత్వే న చ కేశవాదీనా మావాహనాదిక ముక్తం. యద్వా

ఆధారాధేయయోః ప్రపదనార్థం ఉత్తరప్రణిధౌ పురుషనారాయణాదీనా మావాహనాదికముక్తమ్. అగ్నేః పూర్వస్యాం దర్భాసనేకేశవమితి పృథక్త్వే నోక్తత్వాత్ ఆజ్యపాయసాభ్యాం పృథక్త్వేన హూమవిధానాచ్చ ప్రకారాన్తరేణ ప్రపదనముక్తమ్.

చంద్రికా:- అథకేశవాదీనాం తత్తత్కాలాపేక్షయో రక్షకత్వాత్ తత్తదంగరక్షకత్వా చ్చారాధనమితి తయో ర్మధ్యే కాలాపేక్షయా రక్షకత్వాభిధానం దర్శయతి – మాం కేశవ ఇత్యాదినా. అంగరక్షకత్వం దర్శయతి– లలాటేత్యాదినా. అథవా కేశవాద్యారాధనం చ ప్రకారా న్త రేణ ప్రపదన మిత్యాహ– యదేఇత్యాదినా. ఆధారోగర్భిణీ ఆధేయం శిశుః తయోః ప్రపదనార్థం, ప్రపత్తి సిద్ధ్యర్థమిత్యర్థః. అనేన పూర్వం వైదిక ప్రపత్తి మప్రాప్తాపి గర్భిణీ ప్రపన్నాభవతి ఇత్యవగమ్యతే. ఇదం చాత్రావధేయం. కేచన శంకంతే–ప్రథమగర్భమాత్రే విష్ణుబలి కర్మణా తస్యా గర్భాన్తరే జనిష్యమాణానాం శిశూనాం కథం ప్రపత్తిస్సిద్ధ్యతీతి. సాశంకాని వర్ణ్యతే– ఆధారాధేయయోరిత్యాదినా. అయమభిప్రాయః– సకృద్విష్ణుబలినాతస్యాః స్త్రియోఽపి సాధుప్రపత్తి సంభవాత్ తదుత్పన్నానాం సర్వేషాం శిశూనాం ప్రపత్తి స్సిద్ధ్యతీతి. కించ గర్భసంస్కారాణాం సకృత్కర్తవ్యత్వం స్మర్యతే హారీతేన. యథా– "సకృత్సంస్కృతసంస్కారాః సీమన్తేన ద్విజస్త్రియః, యంయం గర్భం ప్రసూయన్తే స సర్వ స్సంస్కృతో భవేత్" ఇతి. అత్ర సీమన్తగ్రహణం సమస్తగర్భసంస్కారోపలక్షణం. అగ్నేః పూర్వస్యాం దర్భాసనే కేశవమితి సూత్రభాగో గృహీతః. పృథక్త్వే నేతి. పురుషాద్యా వాహనాదిభ్యః ప్రకారాంత రేణేత్యర్థః. అత్ర ప్రాక్తనేన శ్రీవైఖానసాభిజనేన శ్రీమత్సుందర రాజాచార్యేణ శ్రీవైఖానస సూత్రప్రయోగవృత్తౌ– "గృహార్చాఽస్తి యద్యగ్నేః పురస్తా త్ప్రతిష్ఠా ప్యారాధయే" దిత్యుక్తం. అత ఇదం విష్ణుబలి కర్మ ప్రపత్తిసంపాధక మితి ప్రాక్తనై రాచార్యై ర్నిర్ధారిత మిత్యవగమ్యతే. అయం తేషా మభిప్రాయ స్స్యాత్. "అమూర్తంచ సమూర్తంచ ద్వివిధం కర్మ వైదికం" ఇతి భగవదారాధనకర్మణః ద్వైవిధ్యముక్త్వా, "అమూర్తాగ్న్యాహుతిః ప్రోక్తా సమూర్తా బేరపూజ" నేత్యుక్తత్వాత్ దర్భేష్వారాధనాపేక్షయా స్సాక్షాత్ప్రతిమాయాం ఆరాధనం విశిష్ట మితి.

ఆజ్యపాయసరూపేణాత్మసమర్పణం

మంజరీ :- నను "హవి ర్గృహీత్వా స్వాత్మానం వసురణ్యేతి మన్త్రతః, జుహుయా త్ప్రణవే నాగ్నా వచ్యుతాఖ్యే సనాతన" ఇతి స్వాత్మసమర్పణ ముచ్యతే. అత్రాత్మసమర్పణప్రతిపాదనా భావాత్ప్రపత్తి కర్మేతి కథ మవగమ్యత ఇతిచేదుచ్యతే. ఆత్మసమర్పణస్య ప్రత్యక్షా భావా న్మానసికత్వా

చ్చాత్రాత్మ సమర్పణార్థం "యజమానో వై పురోడాశ ఏ వాముత్రపురోడాశ స్తమహచరవ" ఇత్యాజ్యపాయ సాభ్యాం ప్రతినిధి త్వేన వైష్ణవవిష్ణుసూక్తాభ్యాం హోమః ప్రతిపాద్యతే. "మానసీ హోమ పూజాచ బేరపూజేతి సా త్రిధా, అమూర్తం చ సమూర్తం చ ద్వివిధం కర్మవైదికమ్. అమూర్తాగ్న్యాహుతిః ప్రోక్తా సమూర్తా బేరాపూజనే"తి భగవచ్ఛాస్త్రేషూ క్తత్వాత్.

చంద్రికా:- శంకతే–నన్వితి, పరిహరతి–ఉచ్యతితి. యజమానస్య చరురూపత్వ శ్రవణా త్పాయసాజ్యరూపాత్మసమర్పణం సంపద్యత ఇత్యర్థః. నను అస్తు నామ యజమానస్య చరురూపత్వం, యజ మానోఽత్ర పితైవ, తదాత్మసమర్పణం సంభవతు, కథం గర్భగతాత్మ సమర్పణం స్యా దితి చేదుచ్యతే. "ఆత్మా వై పుత్రనామాసీ" తి శ్రుత్యా గర్భగతస్య పితృభేదా త్తదాత్మసమర్పణం సంపద్యత ఏవ. ఇత్థం చాత్ర హూమరూపభగవదారాధన ద్వారా ఽఽత్మ సమర్పణం భవతీత్యర్థః. హోమస్య పూజాత్వే శ్రీశాస్త్రవచన ముదాహరతి– మానసీతి.

ప్రపన్నానాం సద్యోముక్తిః.

మంజరీ :- అహిర్బుధ్న్యః– "నీ చీ భావేన సంద్యోత్య మాత్మనో యత్సమర్పణమ్, విష్ణ్వాదిషు చతుర్థీ తత్సంప్రదాన ప్రదర్శినీ. నీచీభూతో హ్యసా వాత్మా యత్సంరక్ష్యతయాఽర్ప్యతే, తత్కస్మా ఇత్యపేక్షాయాం విష్ణవే స ఉదీర్యతే. నివేదయిత్వా స్మాత్మానం విష్ణా వమల తేజసి, తదాత్మనా మనశ్శాంత స్తద్విష్ణో రితి మన్త్రతః. శరీరపాతకాలే చహార్ద స్సానుగ్రహ స్స్వయం, పరిపాకం ప్రసన్నానాం ప్రయచ్ఛతి తథావిధః. అంకోల తైలసిక్తానాం బీజానా మచిరా ద్యథా, విపాకః ఫలపర్యంత స్తథా ఽత్రేతి నిదర్శితః."

చంద్రికా:- విష్ణ్వాదిషు విష్ణుశబ్దాదిషు, చతుర్థీ, విభక్తిః, తత్సంప్రదాన ప్రదర్శినీ, తేషాం విష్ణ్వాదీనాం సంప్రదానత్వప్రదర్శినీ త్యర్థః. సంప్రదానం నామ "కర్మణా య మభిప్రైతి స సంప్రదాన" మితి సూత్రాభిహితం. దేవదత్తాయ గాం దదాతీ త్యత్ర దానకర్మణా దేవదత్త స్యాభిప్రేతత్వా త్సంప్రదానత్వం. "చతుర్థీ సంప్రదాన" ఇతి సూత్రేణ చతుర్థీ. శరీరపాతకాలే దేహావసానసమయే, తద్విష్ణోరితి మన్త్రేణ భగవతి స్వాత్మానం, ఆత్మనా మనసా, నివేదయిత్వా శాంతః వర్తేతేత్యర్థః. తేన కింభవతీ త్యత్రాహ– సానుగ్రహ ఇతి. హార్దః హృది వర్తమానోవిష్ణుః, ప్రపన్నానాం, పరిపాకం, ముక్తి మిత్యర్థః. ప్రయచ్ఛతి, సద్యశ్శరణీకృతో భగవాన్

కథం ముక్తిందదాతీత్యత్ర దృష్టాం తందర్శ యతి– అంకోలేతి. అంకోలబీజతైలేన సిక్తాని చూతాది బీజాని భూమా వుప్తాని యది యథాఽచిరా దేవ ఫలం ప్రయచ్ఛంతి తథేత్యర్థః.

శిశోరపిపాయసప్రాశనసంభవః

మంజరీ :- కించ "పాయస శేషం పత్నీం ప్రాశయతే" త్యుచ్యతే. గర్భగతస్యాపి పాయసప్రాశన ముపపద్యత ఏవ. యథా– "కలిలం ప్రథమే మాసి ద్వితీయే తు ఘనం భవేత్, తృతీయే అంకుర భావశ్చ చతుర్థే ఽస్థిసమాగమ. పంచమే తు సిరా స్సర్వాష్షష్ఠే మర్మాణి నిర్దిశేత్. సప్తమే జీవసంయోగో హ్యష్టమేఽశనపానకృత్, ఉద్భవో నవమే మాసి ప్రసూతిర్దశమే భవే" దితి. "విఘసం భుక్త శేషం స్యాద్యజ్ఞ శిష్టం తథాఽమృత" మిత్యనే నామృతత్వసిద్ధిః.

చంద్రికా:- పత్న్యాః ప్రాశనేన గర్భస్థస్య చ ప్రాశనం భవతీ త్యత్రో పపత్తిమాహాష్టమేఽశనపానకృ దితి. గర్భస్థ స్యాస్తు నామ పాయసప్రాశనం, తేన కిం భవతీత్యత్రాహ– యజ్ఞ శిష్ట మితి. యజ్ఞ శిష్ట స్యామృతత్వాద్గర్భస్థో ఽమృతాశీభవతీత్యర్థః. అయమభిప్రాయః– "పవిత్రం విష్ణునైవేద్య" మితి స్మరణా త్పరమపావనస్య భగవన్నివేదితస్య ప్రాశనా ద్గర్భగతః పరిశుద్ధో భూత్వా వైష్ణవో భవతి. శ్రూయ తేహి– "తదస్య ప్రియం...ఉత్స" ఇతి. అయ మర్థః. యత్ర భగవన్ని వేది తే, దేవయవః, నరః పురుషాః, మదంతి ప్రమోదంయాన్తి, అస్య ప్రియం, తత్ నివేదితం, పాథోఽపి సలిలంవా, అశ్యాత్ అశనం కుర్యాత్, సః అశనకృత్, ఉరుక్రమస్య. విష్ణోః, బంధుర్హి తదీయో భవతి, మధ్వే మధువద్భోగ్యే, విష్ణోః పరమే పదే, ఉత్సః ఉత్సుక ఇతి. అత్ర స్మృత్యాదివచనాని బహూని సంతి. తాని విస్తరభియా నోదా హృతాని. అస్మిన్ సూత్రే క్వచిత్ దేవతాన్తర విషయం నివేదన మాత్ర ముచ్యతే, న తు తదశనం. అత్ర విశిష్య పత్న్యాః నివేదిత పాయస ప్రాశనవిధానం గర్భగతస్య శ్రీవైష్ణవత్వసిద్ధయే ఇత్యత్ర న సంశయః. శ్రుతం హి– 'భగవన్ని వేదితజలమాత్రాశీ తత్ప్రయోభవ' తీతి. కిం పున స్తచ్ఛేష భూతపాయసాశీ. యది విష్ణుబలికర్మ కేవలం గర్భపుష్ట్యై, తర్హి తత్రాస్తు నామ భగవదారాధనమాత్రం. తన్ని వేదిత ప్రాశనం విశిష్య విధానం నార్హతి. ఇద మభిప్రేత్యైవ భృగ్వాదయః శ్రీవైఖానసానాం గర్భ వైష్ణవత్వం ప్రశంసంతి. భగవదుపభుక్త శేషాను భవస్య భగవన్మాయా తరణహేతుత్వముచ్యతే శ్రీభాగవతే– "త్వయోప భుక్త స్రగ్గంధవాసో ఽలంకారచర్చితాః, ఉచ్ఛిష్టభోజినో దాసా స్తవ

మాయాం తరేమహి" ఇతి. కించ త్రివృత్ప్రాశనాదివ త్పాయస ప్రాశనస్య మన్త్ర విధానాభావా ద్భగవచ్ఛేషమాత్రస్య మాహాత్మ్యేన విశేషాధాయ కత్వ మవగమ్య తే.

మంజరీ :- "నమోన్తై ర్నామభిః ప్రణమే" దిత్యుక్తం. అనేన సామాన్యతః ప్రతిపాదితః పంచవిధనమస్కారోఽత్రనప్రతిపాదితః. కింతు ఆత్మనివేదనం. అహిర్బుధ్న్యః– "ప్రేక్షావతః ప్రవృత్తి ర్యా ప్రహ్వీభావాత్మికా స్వతః, ఉత్కృష్టం పర ముద్దిశ్య తన్నమః పరిగీయతే. లోకే చేతనవర్గస్తు ద్విధైవ పరిగీయతే, జ్యాయాం శ్చైవ తథా ఽజ్యాయాన్ నైవాభ్యాం విద్యతే పరః. కాలతో గుణత శ్చైవ ప్రకర్షో యత్ర తిష్ఠతి, శబ్ద స్తన్ముఖయా వృత్త్యా జ్యాయా నిత్యవలంబతే. అజ్యాయాంసోఽపరే సర్వే జ్యాయా నేకో మతఃపరః, నంతృ నంతవ్య భావేన తేషాం తేన సమన్వయః. నంతవ్యః పరమ శ్శేషీ శేషా నంతార ఈరితాః, నంతృనంతవ్యభావోఽయం న ప్రయోజన పూర్వకః. నీచోచ్చయో స్స్వభావోఽయం నంతృనంతవ్యతాత్మకః, ఉపాధి భరితే నాయం ఽనేన భావనే చేతనః. నమతి జ్యాయసే తస్మై తద్వా నమన ముచ్యతే, భగవా న్సే పరో నిత్య మహం ప్రత్యవరస్సదా. ఇతిభావో నమః ప్రోక్తో నమసః కారణం హి సః, నమయత్యపి వా దేవం ప్రహ్వీభావయతి ధ్రువమ్. ప్రహ్వీభవతి నీచే హి పరో నైచ్యం విలోకయన్, అతో వా నమ ఉద్దిష్టం యత్తన్నమయతి స్వయమ్. వాచా నమ ఇతి ప్రోచ్య వపుషా మనసా చ యత్, త న్నమః పూర్ణ ముద్దిష్ట మతోఽన్యన్న్యూన ముచ్యతే," ఇత్యారభ్య, "అనాదివాసనా జాతై ర్బోధై స్తై స్తైర్వికల్పితైః, రూషితం యద్దృఢం తత్తత్ స్వాతన్త్ర్య స్వత్వధీమయం. తత్త ద్వైష్ణవసార్వాత్మ్య ప్రతిబోధ సముత్థయా, నమ ఇత్యనయా వాచా నంత్రా స్వస్మా దపోహ్యతే. ఇతి తే సూక్ష్మ ముద్దిష్టః పరమన్యన్ని శామయ, పన్థానకార ఉద్దిష్టో మః ప్రధాన ఇతిర్య తే. విసర్గః పరమేశస్తు తత్రార్థోఽయం నిరూప్యతే, అనాదిః పరమేశిస్తు శక్తిర్మా పురుషోత్తమః స్వప్రాప్తయే ప్రధానోఽయం పన్థా నమననామ వా" ఇతి.

చంద్రికా:- ప్రతిపాదితః, సూత్రే "సరస్వతీం సావిత్రీం చ ప్రణమ్యే" త్యాదౌ సామాన్యే నోక్త ఇత్యర్థః. పంచవిధ నమస్కారః మూర్ధాదిభిః కార్యోనమస్కారః, అత్ర ప్రతిపత్తి విధానస్థలే, న ప్రితపాదితః. విశేషేణేత్యాహ–కింత్విత్యాదినా. ఆత్మనివేదనం ఆత్మసమర్పణం, నమస్కారే ణాత్మసమర్పణే ప్రమాణం దర్శయతి– కాలత ఇతి. వయసే త్యర్థః. గుణతః జ్ఞానాదినాచ, యస్మిన్, ప్రకర్ష ఉత్కర్ష

స్త్రిష్ఠతి. జ్యా యానితి శబ్ద స్తం ముఖ్యావృత్త్యా అభిధయేత్యర్థః. అవలంబతే, అభిధత్తే ఇత్యర్థః. తయోః పరమాత్మ చేతనవర్గయోః, శేషి శేషతయా, యోగః, సంబంధ ఇత్యర్థః. సమన్వయః సంబంధః, సమసః, సఃఉక్తరూపో భావః, కారణం, పరమాత్మని పరత్వజ్ఞానాభావే స్వస్మిన్ ప్రత్యవరత్వజ్ఞానాభావే చ నమస్కారానుదయా త్పరత్వ ప్రత్యవరత్వ భావ ఏవ నమస్కార హేతు రిత్యర్థః. "అతోఽన్య న్యాన ముచ్యత" ఇత్యతోఽనంతర ముపరిగ్రంథస్య ప్రాగ్దర్శితత్వా దాహ– ఇత్యారభ్యేతి. వైష్ణవ సార్వాత్మ్యస్య విష్ణోస్స ర్వాత్మతాయాః, ప్రతిబోధన సముత్థయా నమ ఇతి వాచా తత్తత్ స్వాతన్త్ర్యస్వత్వధీమయం స్వస్మా దపోహ్యతే, నమశ్శబ్దస్యమమత్వని పెధార్థత్వాదితి భావః. వక్ష్యతి హి– "ఆత్మాత్మీ యపదార్థస్థా యా స్వతంత్రస్వతా మతిః, మేనేత్యేవం సమచీనబుద్ధ్యా సాఽత్ర నివార్యతే" ఇ.

విష్ణు బలేర్భగవదాజ్ఞాకైంకర్యరూపత్వం రహస్యత్రయప్రకాశకత్వం చ

మంజరీ :- ఇతి నమస్కారరూప ప్రపదనం, "నమస్కారాత్మకం తస్మై విధాయాత్మనివేదనం, ప్రపత్తిం తాం ప్రయుంజీత స్వాంగైః పంచభి రావృతా" మితి, ఆజ్ఞాకైంకర్యరూపేణ ప్రపదనప్రతిపాదనాత్, అకరణే ప్రాయశ్చిత్త విధానాచ్చ, విష్ణుబలి రితి ప్రపదన మేవోక్తం. కించ "ఓంభూః పురుష" మిత్యారభ్య "నమోంతైర్నామభిః ప్రణమే" దిత్యంతై ర్ముక్తత్వాత్ రహస్యత్రయమపి ప్రతిపాదితం భవతి. కథ మితి చే దుచ్యతే. "ఓంభూః పురుష" మిత్యాదినాఽష్టాక్షర ప్రతిపాదనం; ప్రణవం చ ప్రతిపాద్య పురుష శబ్దేన నారాయణం ప్రతిపాద్య, "జుష్టం నిర్వపా" మిత్యాదిషు "జుష్ ప్రీతి సేవనవయో" రితి సేవాపరత్వే నావగ మ్యమానత్వా చ్చాష్టాక్షర ప్రతిపాదనం; "కేశవన్నారాయణ" మిత్యారభ్య "నమోఽంతై ర్నామభిః ప్రణమే" దిత్యనేన ద్వయప్రతి పాదనం; ఆదౌ ప్రణవం ప్రతిపాద్య మధ్యే పురుషాది శబ్దప్రయోగా న్నమోఽం తత్వేనోక్తత్వా చ్చ ద్వయప్రతిపాదన మితి వా.

చంద్రికా:- ఆజ్ఞేతి. "శ్రుతి స్మృతి ర్మ మై వాజ్ఞా" ఇతి భగ వద్వచనేన సూత్రరూపస్మృతేః భగవదాజ్ఞాత్వాత్ తద్విహితం విష్ణు బలికర్మ భగవదాజ్ఞాకైంకర్యం భవ తీత్యర్థః. పర్యవసితార్థమాహ. ప్రపదనకర్మైవోక్తం. యది కేవలం గర్భపుష్ట్యర్థం విష్ణుబలి కర్మ తర్హి తద కరణే ప్రాయశ్చిత్త విధాన మనుపపన్నం స్యాదితి భావః. యత్రకరణేఽభ్యుదయః అకరణేన న ప్రత్యవాయః తస్యాకరణే ప్రాయశ్చిత్త విధానం హి నావశ్యకం. తత స్తస్మిన్ కర్మణ్యకృతే సతి జాతే ప్రాయశ్చిత్త పూర్వకం క్రియత

ఏవ. అన్యథా ప్రపత్త్యభావేవ జాతస్య ప్రపన్న త్వాసిద్ధే ర్భగవదారాధనేऽధికారా భావః ప్రసజేత్. ఏవం చాన్య సూత్రిణాం స్వసూత్రే విష్ణుబలిరూప ప్రపత్త్య విధానాత్ పశ్చాత్ శాస్త్రాంతరేణ ప్రపదనేऽభ్యుదయః, అకృతేతు న ప్రత్యవాయ ఇత్య వగమయ్యారే. తత స్తేషాం ప్రపదన మనుజ్ఞా కైంకర్య మేవ, న తు శ్రీ వైఖానసానా మహాజ్ఞాకైంకర్య మిత్యభిప్రాయః. అతో జ్యోతిషశాస్త్రాది షూక్తేऽపి విష్ణుబలౌ త న్న కుర్వతేऽన్యసూత్రిణః. తత స్తేషాం వైష్ణవత్వాపేక్షాయాం చక్రాంకనాదికం కార్య మేవ. యదుచ్యతే వైఖానసానా మపితప్తచక్రాంకనాదికం కర్మతత్కార్య మితి త దున్మత్త ప్రలపితమేవ. కించ, కృతేऽంక నాదౌవైఖానసానాం విధీయతే ప్రాయశ్చిత్తం. విస్తర స్త్వన్యత్ర. అథ రహస్యత్రయే ప్రథమ మష్టాక్షర ప్రతిపాదన న్నిరూపయతి–ఓంభూరిత్యాదినా. అష్టాక్షర ప్రతిపాదనం, భవతీతి శేషః. కథ మి త్య త్రాహ– ప్రణవమితి. అయ మర్థః. ఓంభూః పురుషాయ జుష్టం నిర్వపామీత్యుచ్యతే. అత్రాష్టాక్షరమం త్రాద్యక్షరభూతప్రణవః ప్రయుక్తః. అథపురుషాయేతి నారాయణ వాచకః పురుషశబ్దః ప్రయుక్తః. "అథ పురుషోహవై నారాయణ" ఇతిశ్రుతేః. అథ జుష్టమితి నమశ్శబ్దార్థభూత సేవావాచకః ప్రయుక్తః. ఇత్థంచ "ఓన్న మోనారాయణాయే"తి ఫలతీతి. అథ ద్వయప్రతిపాదనం నిరూపయతి– కేశవమిత్యాదినా. అయమర్థః. ద్వయ న్నామ "శ్రీమన్నారాయణ చరణౌ శరణం ప్రపద్యే, శ్రీమతే నారాయణాయ నమ" ఇతి మంత్రః. అత్ర నారాయణ మావాహయామి, నారాయణాయ స్వాహా, నారాయణాయనమ ఇతి ప్రయోగో భవతి. నారాయణాయస్వాహేత్య నేన స్వాహాశబ్దస్య ప్రదానార్థకత్వా దాత్మసమర్పణ రూప శరణాగతి రుచ్యతే. తేన నారాయణస్య చరణౌ శరణం ప్రపద్యే ఇతి ఫలతి. అథ నారాయణాయ నమః మాధవాయ నమ ఇత్యుచ్యతే. అత్ర మాధవ శబ్ద శ్శ్రీమద్వాచకో భవతి. తేన "శ్రీమతే నారాయణాయనమః" ఇతి ఫలతి. అనేనైవ "సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య" ఇత్యాది చరమశ్లోకోక్త శరణాగతిసిద్ధేః రహస్యత్రయ మపి ప్రతిపాదితం భవతీ త్యుక్తం.

విష్ణుబలి కర్మణా చక్రాంకనవైదిక ప్రపత్త్యో స్సిద్ధిః

మంజరీ :- నను "స్నాన న్దానం జపో హోమః స్వాధ్యాయః పితృతర్పణమ్, చక్రలాంఛనహీనస్య విప్రస్య విఫలం భవేత్" ఇతి శంఖచక్రధారణాభావే గర్భవైష్ణవత్వ మేవ న సిద్ధ్యతీతి చే త్యత్యం; "జ్ఞానా ద్ధ్యానా దక్షర మోంకారం చింతయతీ"తి, "ధృతోర్ధ్వపుండ్రః కృతచక్రధారీ విష్ణుం పరం ధ్యాయతి యో మహాత్మా, స్వరేణ మన్త్రేణ హృదిస్థం

పరాత్పరం య న్మహతో మహాన్తం" ఇతి కఠవల్ల్యాం శ్రూయమాణత్వాత్ శంఖచక్రధారణాదిక ముపపద్యత ఏవ. అత ఏవ భగవచ్ఛాస్త్రే మరీచి నోక్తం–"వైఖానసానాం సర్వేషాం గర్భవైష్ణవ జన్మనాం, నారాయణస్స్వయం గర్భే ముద్రాం ధార యతే నిజా"మితి.

చంద్రికా:- చక్రధారణస్య కర్తవ్యతా మంగీకృత్య వైఖానసానాం తత్కృతం భవతీతి సాధయతి–సత్యమిత్యాదినా. స్వరేణ మన్త్రేణ, ప్రణవాఖ్య మహామన్త్రేణేత్యర్థః. భగవద్ధ్యానే ఊర్ధ్వపుండ్ర ధారణం హస్తకృతముద్రాప శంఖచక్రధారణం చావశ్యక మిత్యర్థః. అనేన న్యాసముద్రా ప్రతిపాదితా. ఉచ్య తే హి భగవచ్ఛాస్త్రే–"సుదర్శన మభీ త్యుక్త్వా దక్షిణే తు సుదర్శనం, రవిపామీతి వామే చ శంఖం చ బిభృయా త్క రే" ఇతి. అత్ర కేచి త్పండితమ్మన్యా వైఖానసానాం తప్తచక్రధారణాభావాత్ వైష్ణవత్వం న సంపద్యత ఇతి ప్రలపంతి. తద్వ్యాజ్మ్రదణాయ ఏతద్గ్రంథకార్తై రస్మద్వేదాంత దేశికై రేవ విరచితే దశవిధహేతు నిర్ణయాఖ్యగ్రంథే ప్రపంచితః ప్రకారో విలిఖ్యతే. యథా–గర్భగతస్య ప్రపత్తి రపి గర్భోపనిషది శ్రూయతే–"జ్ఞానాద్ధ్యానా దక్షర మోంకారం చిన్తయతీ" త్యుక్త్వా, "అథనవమే మాసి సర్వలక్షణసంపన్నో భవతి, పూర్వజాతిం స్మరతి, యది యోన్యాః ప్రముంచామి తం ప్రపద్యే భగవన్తం నారాయణం దేవం, అశుభక్షయకర్తారం ఫల ముక్తి ప్రదాయినమ్" ఇతి. పురుషసూక్త భాష్యే ముద్గలోపనిషది– "వామదేవోఽ ప్యాంగీరసర్షి పూర్వ పూజాం సమారాత్రిపత్న్యనసూయాగర్భ ఏవ శయానో బ్రహ్మైవ వేదయాంచక్రే, సగర్భం పురోభిత్వా బ్రహ్మలోక ముపచక్రామ, తముత్క్రాంతమాహ మధ్యేఽధ్వాన మింద్ర ముపనిషద ఉవాచ, భగవాన్ గర్భపంజర మేవాభినివేశమానో విజ్ఞాతో పాయోఽస్మా త్కించిద్ధాదిత్యాసగర్భ స్సర్వో మన్యమానోఽధ్వనః పార ముప గచ్ఛ" సీత్యాది. ఇతి గర్భగతస్య విచారశ్రవణా దుపపద్యత ఏవ. అస్యార్థః– పూర్వజాతిః పూర్వజన్మ, అశుభం పాపం ఫలం, స్వారాధనఫల భూతాం ముక్తిం ప్రదదాతీతి తథోక్తం. విచారశ్రవణాదితి. అయ మభిప్రాయః– సామాన్యేన గర్భగతానాం విచారమాత్రం శ్రూయతే, న తు ప్రపత్తి సంభవః. తదానీం యే విష్ణుబలికర్మణా సంస్కృతా భవన్తితే ప్రపన్నా స్స్యు రితి.

మంజరీ :- వైదికతాంత్రిక భేదేన ప్రపత్తిర్ద్వివిధా. ప్రణవ పూర్వక త్వేన పురుషాద్యావాహనాదికం వైదికం; శ్రుత్యంతరే–"అకారే ణోచ్యతే విష్ణుః సర్వదేవేశ్వరో హరిః ఉద్ధృతా విష్ణునా లక్ష్మీ రుకారేణ తథోచ్యతే. మకారస్తు తయో ర్దాస ఇతి ప్రణవ లక్షణ" మితి. కించ, ప్రణవోచ్చారణమాత్రేణ

శంఖచక్రధారణ మపి సంభవతీతి శ్రూయ తే, కఠవల్ల్యాం– "ధృతోర్ధ్వపుండ్రః కృత చక్రధారీ విష్ణుం పరం ధ్యాయతి యో మహాత్మా, స్వరేణ మన్త్రేణ సదా హృదిస్థం పరాత్పరం య న్మహతో మహాన్త" మితి. సర్వకారణభూతాయ సర్వరక్షకాయ సర్వశేషిణే శ్రియః పతయ ఏవ స్వాభావిక శేషభూత ఇతి సర్వదాఽను సంధాన మేవ వైదికీప్రపత్తిః. "స్వోజ్జీవనేచ్ఛా యది తే స్వసత్తాయాం స్పృహా యది, ఆత్మదాస్యం హరే స్స్వామ్యం స్వభావం చ సదా స్మరే" తి, ఏవం సూత్రే ప్రతి పాదితం. పాంచరాత్రే తు– "త్యక్త్వా త్రయీతంత్ర మేవ ప్రపద్య శరణం స్థితా" ఇతి. కించ– "అనన్యసాధ్యే స్వాభీష్టే మహావిశ్వాస పూర్వకం, త దేకోపాయతాయాచ్ఞా ప్రపత్తి శ్శరణాగతి" రితి. సకృత్కృతత్వాత్, సమంత్రక త్వాభావాత్, తచ్ఛేషగత్యనుస్మరణా భావాత్, "యదేవవిద్యయా కరోతి శ్రద్ధయోపనిషదా త దేవ వీర్య వత్తరంభవతీ" తి శ్రుతేశ్చ, తాంత్రిక ప్రపత్తిం విహాయ వైదిక మేవోక్తవాన్ భగవాన్ శ్రీవిఖనాః.

చంద్రికా:- వైదికతాంత్రికభేదేనేత్యాదేరయమర్థః:- ఉక్తం హిగర్భేచేతనస్య ప్రపత్తివిచార స్సంభవతీతి. తదానీం ప్రపత్తికర్మణి కృతే సచేతనః ప్రపన్నో భవతీతి కృత్వా భగర్వా విఖనాశ్శ్రీ విష్ణు బలిం విహితార్వా. తత్ర ఓంభూః పురుషమావాహయా మిత్యాదినా ప్రయోగో విహితః. ప్రణవస్య సర్వవేదమూలతయా తదుచ్చారణ పూర్వికా క్రియా వైదికీ భవతి. వర్ణ త్రయాత్మకస్య లక్ష్మీనారాయణ చేతనానాం శేషి శేష భావవాచకతయా, "ఓమిత్యాత్మానం యుంజీతే"తి స్వాత్మసమర్పణే విహితతయా చ, తదుచ్చారణేన ప్రపత్తి స్సిద్ధ్యతి. తదుచ్చారణేన ప్రపత్త్యంగభూతోర్ధ్వపుండ్ర శంఖచక్రధారణం చ సిద్ధ్యతీ త్యత్ర శ్రుతి ముదాహరతి– ధృతోర్ధ్వ పుండ్ర ఇతి. యో మహాత్మా, స్వరేణ ప్రణవేన, మంత్రేణ విష్ణుం ధ్యాయతి, సధృతో ర్ధ్వపుండ్రః కృతచక్రధారీ చ, భవతీతి శేషః. ఏవం చ ఓం భూః పురుష మిత్యాదినా విష్ణుబలౌ కృతే గర్భగతస్య పంచసంస్కారా ద్యభూతయో శ్చక్రధారణపుండ్ర ధారణయో స్సిద్ధత్వా త్పశ్చా త్తేన భగవదారాధనాదికర్మకా లేషు పుండ్రధారణ మివ "సుదర్శన మభిగృహ్ణామి రవిపా మభిగృహ్ణామి" తి మంత్రాభ్యాం భుజయో శ్చక్రశంఖ ముద్రే న్యాసరూపేణ ధార్యే ఇతి విహితం. తద్ధారణ మపి కర్తవ్య మిత్యభిప్రాయః. అథ పాంచరాత్రేత్విత్యాదినా పాంచరాత్రోక్తా ప్రపత్తి స్తాంత్రికీత్యభిధాయ వైదికమన్త్రేణ కృతస్య కర్మణో వీర్యవత్తరత్వే శ్రుతి ముదాహరతి– "య దేవ విద్య యే" తి. ఉపనిషదా, ఔపనిషదమన్త్రేణే త్యర్థః.

తప్త చక్రాంకనవిధినిషేధపరవచనానాం వైయర్థ్య పరిహారః

మంజరీ :- స్కాందే– 'విష్ణ్వాగమాదితన్త్రేషు దీక్షితానాం విధీయతే, శంఖచక్రగదాపూర్వై రంకనం నాన్యదేహినాం. శివాగమోక్త నిష్ఠానాం ధార్యం తిర్యక్ త్రిపుండ్రక'' మితి. విష్ణుః– 'శంఖచక్రాద్యం కనం చ గీతనృత్తాదికం తథా, ఏకజాతే రయం ధర్మః న జాతు స్యా ద్విజన్మన'' ఇతి. భాగవతే దశమస్కంధే– ''త్రివక్రాయా ఉపశ్లోకః పుత్రః కృష్ణ మనువ్రతః, శిష్య స్సాక్షాన్నారదస్య దధౌ చిత్త మఖండితం. తేనోక్తం సాత్వతం తన్త్రం యద్జ్ఞాత్వా ముక్తిభా గ్భవేత్, యత్ర స్త్రీ శూద్రదాసానాం సంస్కారో వైష్ణవ స్స్మృతః.'' పాద్మేపురాణే– ''వేదజ్ఞే బ్రాహ్మణే నిత్యంసర్వా స్తిష్ఠంతి దేవతాః, ఇతి తిత్తిరిశాఖా యాంశ్రూయతే నృపసత్తమ. దక్షిణేఽంసే బ్రాహ్మణస్య శంఖచక్ర గదాధరః, హరి స్తిష్ఠతి వామే తు దేవకీసూను రాదరాత్. తతో బ్రాహ్మణదేహోఽయం దేవతా గార ముచ్యతే, తద్దాహే దేవతాస్సర్వాః పలాయన్తే దిశోదశ. అగారదా హీ స భవే త్తద్దాహీ బ్రాహ్మణాధమః'' ఇత్యారభ్య ''సర్వకర్మసు గర్హిత'' ఇతి. క్వచి చ్చక్ర ధారణవిధివచనాని చ దృశ్యం తే. విధినిషేధ వచనానాం వైయర్థ్య పరిహారాయ ''వపాశ్రపణీభ్యా మన్వారభతే, తన్నే వాన్వారబ్ధం తనేవానన్వారబ్ధం, అవఘ్రేయ మేవ, తన్నేవ శ్రాశితం నైవాప్రాశితం'' ఇత్యాదిశ్రుతిన్యాయేన సమన్త్రకత్వేన భావనరూపేణ శ్రీమద్వైఖానస శాస్త్రే ప్రతిపాదితం. యథా– ''సుదర్శన మభీత్యుక్త్వా దక్షిణే తు సుదర్శనం, రవిపా మితి వామే చ శంఖం చ బిభృయా త్కర'' ఇతి. మ హూపనిష్కది బ్రహ్మసూక్తే– ''దక్షిణే తు భుజేవి ప్రోబి భృయా ద్వై సుదర్శనం, సవ్యే తు శంఖం బిభృయా దితి బ్రహ్మవిదో విదు'' రితి.

స్మృతిమీమాం సోక్త తాపసంస్కార నిషేధః

చంద్రికా:- అథ గర్భే చక్రధారణసంభవేఽపి పునరంక నే కో దోష ఇత్యాశంకా యాం తన్ని షేధపరాణి వచనా న్యుదాహరతి– స్కాందే ఇత్యాదినా. ఏవ మత్ర విషయే శ్రీ శ్రీనివాసదీక్షిత వేదాన్తదేశికాభిహిత శ్రీసూత్రవ్యాఖ్యాప్రారంభ ప్రణీతదశవిధ హేతునిర్ణయస్థనవమ హేతువివరణే విస్తరేణైతత్ప్రకారోఽస్మాభిర్లిఖితో ద్రష్టవ్యః. ఇతఃపరం స్మృతి మీమాంసోక్త ప్రకారో లిఖ్యతే :- నాస్మాకం చక్రాంకనపూర్వకం ప్రపన్నేషు శ్రీవైష్ణవేషు నిన్దృత్వ బుద్ధ్యాఽయ మారంభః. అపి తు

ప్రమాణశతబోధితగర్భచక్రాంకనవతాం శ్రీ వైఖానసానా మవజ్ఞం యే కుర్వంతి, తదనభిజ్ఞతాస్పుటీకరణాయ తదిదం సాధుభిః మన్తవ్యమ్. స్మృతి మీమాంసాయా మేవం విచార్యతే. అష్టాదశసంస్కారిణా మపి పునః పంచసంస్కారాః కర్తవ్యా ఏవేతిచేత్, శ్రుతిప్రామాణ్యేన వా? సూత్రప్రామాణ్యేనవా ? ఉత ధర్మశాస్త్రేణ ? వేతి ప్రష్టవ్యం. తత్ర "అష్టాదశోక్త మవరం కర్మ యేషు" ఇతి శ్రుతే ర్విద్యమానత్వా చ్ఛ్రుతిప్రామాణ్యే నేతి వక్తుం న శక్యతే. సూత్ర ప్రామాణేన్యేతి చేత్, "అష్టాదశ సంస్కారా శ్శారీరా" ఇతి సూత్రకారే ణోక్తత్వా త్తదపి న సంగచ్ఛతే. ధర్మశాస్త్రేణేతి చేత్, "నిషేకాదిశ్మశానాంతాః క్రియా మన్త్రసమన్వితాః, త్రయాణాం తు విధీ యన్తే తేషా మేవ ద్విజన్మనాం. అష్టాదశ చ కర్మాణి శారీరాణి ప్రవక్ష్యతే" ఇతి భృగుస్మరణాత్ తదపి న యుక్తం. అత్రకేచన ఋషయః ఆపస్తంబాశ్వలాయ నాదయ శ్శారీరసంస్కారా షోడశేతివదంతి. తస్మా న్నిషేకాది శారీర సంస్కారసంస్కృతానాం తదుపరి పాకయ జ్ఞాదివిహిత సంస్కా రానుష్ఠాన యోగ్యానాం బ్రాహ్మణానా మాగ మోక్తప్రకారేణ పునః పంచ సంస్కారా న కర్తవ్యా ఇతి. తస్మాద్భృగవద్వచనం– "తాపాది పంచ సంస్కార క్రియా నార్హంతి మామకాః, ధార్యా ణ్యేతాని చిహ్నాని తదన్యేషా మి తీరిత" మితి. తత్రైవాగ్రే– "బ్రాహ్మణస్య తు బహువాల్పంవా స్వగృ హ్యాక్త విధానా త్కృతే తర్స్మి సంపూర్ణం స్యాత్, అన్యథా మహత్తరోదోషో భవతి". తథా చ స్మృతిః– "స్వశాఖాం తు పరిత్యజ్యపరశాఖాసు వర్త తే, శాఖారణ్డ స్స విజ్ఞేయ స్సర్వకర్మ బహిష్కృత" ఇతి. బ్రాహ్మణస్య స్వగృహ్యాతిక్రమే శాఖారండత్వా త్తాప సంస్కారస్య నిషేధస్మరణాదవైది కత్వా త్పృథగుపదిష్టే సతి చత్వారిం శత్సంస్కారా ఇతి రాద్ధాంత భంగత్వా త్త్రియాదీనా మేవేతి రాద్ధాన్తః.

అత్రోదాహృతస్మృతిమీమాంసావచనానా మయ మర్థః. అష్టాదశోక్త మిత్యాది ముండోపనిషద్వాక్యం. యేషు సూత్రేషు, అవరం శ్రౌతకర్మాపేక్షయా అపకృష్టం, కర్మ నిషేకాదికం, అష్టాదశోక్తం అష్టాదశౌత్యుక్త మితి తదర్థః. ఏతద్విస్తరస్తు మహిమమఞ్జర్యాం భవిష్యతి. శ్రుతౌ శారీరసంస్కారాణా మష్టాదశత్వవ్యవస్థాపనా త్పృథ క్పంచసంస్కారా న కార్యా ఇత్యాశయః. శారీరాణి ప్రవక్ష్యతే, శారీరాణి కర్మాణి అష్టాదశేతి ప్రవక్ష్యత ఇత్యర్థః, తత్రైవ, స్మృతిమీ మాంసాయా మే వేత్యర్థః. యది వైఖానసానామపి పృథక్పంచసం స్కారాః కార్యాః, భగవచ్ఛాస్త్రే మరీచ్యాదిభి ర్మహర్షిభి రర్చకాచార్యాది లక్షణ ప్రతిపాదనస్థలే పంచసంస్కారవత్త్వ మపి కథితం స్యాత్. తథాన కథ్యతే. కింతు– "వైఖానసేనసూత్రేణ నిషేకాది సంస్కార్తై స్సంస్కృతా విప్రాన్ వేదవిదు" ఇతి పరం విమానార్చన కల్పాది ష్వభిధీయతే. ఏతేన స్వసూత్రోక్త సంస్కారమాత్రేణ వైఖానసాః భగవత స్సర్వవిధారాధనే ష్వధికారిణో భవన్తీతి స్ఫుటమవగ మ్యత ఇత్యభిప్రాయః. నను "అనుక్త మన్యతో

గ్రాహ్య" మిత్యాహుః. యథా కర్మప్రదీపికాయాం– "యన్నామ్నా తం స్వశాఖాయాం పారక్య మవిరోధి చ, విద్వద్భిస్తదనుష్ఠేయ మగ్నిహోత్రాదికర్మ" చేతి. అతోవైఖానసానాం స్వశాస్త్రేఽనుక్త మపి తప్త చక్రధారణం కర్తవ్య మితి చే, దుచ్యతే :- యది వైఖానసే చక్రధారణ మనుక్తం తర్హి అన్యత్రోక్తం తప్తచక్రాంకణం గ్రాహ్య మేవ. ఉచ్యతే హి చక్రధారణస్య త్రైవిధ్యం తేషాం గర్భచక్రధారణ స్యోత్తమత్వం చ. భగవ చ్ఛాస్త్రే భృగు రాహ– "సాళగ్రామేషు సర్వేషు గర్భే చక్రస్య ధారణం, వైఖానసానాం సర్వేషాం గర్భే చక్రస్య ధారణం. ఉత్తమం గర్భచక్రం స్యాత్ న్యాస చక్రం తు మధ్యమం, అధమం బాహ్యచక్రం చ చక్రహీనోఽధమాధమః" ఇతి. తథా భగవద్వచనమపి– "అహమేవ గురు స్తేషాం గర్భవైష్ణవ జన్మనాం, మచ్ఛరీరతయా చక్ర చిహ్నాని న పృథ గ్గురుః. మద్భక్తో వైష్ణవో లోకే గురు ర్భాగవత స్స్మృతః, వైఖానసో ద్విజః కుర్యాత్ సర్వకర్మాణి పూజితః. న ముద్రాధారణం తేషాం గర్భవైష్ణవజన్మనాం". ముద్రాధారణం, తప్తముద్రాధారణ మిత్యర్థః. పునశ్చ భృగురాహ– "చక్రాదిచిహ్నధారీ చ అజ్ఞానా ద్జ్ఞానతోఽపి వా, వైఖానసో యది భవేత్ సర్వకర్మబహిష్కృతః. యో వైఖానససూత్రస్థ స్తప్తచక్రాంకితో యది, ఆలయం న విశేత్తేన పూజ నన్నైవ కారయేత్" ఇతి. ఈ దృశాని వైఖానసానాం తప్తముద్రా నిషేధపరాణి వచనాని బహూని సంతి. నను "శంఖచక్రోర్ధ్వ పుండ్రాది రహితో బ్రాహ్మణాధమః, స జీవ న్నేవ చణ్డాల స్సర్వకర్మబహిష్కృతః" ఇత్యాదివచనానాం కా గతి ? రితి చేత్, ఉక్తం హినిషేధవచనాని తప్త చక్రపరాణి, విధివచనాని న్యాసచక్రపరాణీతి. అథవా విధివచనాని విష్ణుబలికర్మరహిత సూత్ర్యంతర పరాణి, నిషేధవచనాని వైఖానస పరాణీతి జానీహి. ఉచ్యతే భగవతా మరీచినా ఽఽనన్దసంహితా గర్భే మాస్యష్టమే విష్ణుబలిం కుర్యాద్యథావిధి నారాయణ స్స్వయం యాం– "గర్భే ముద్రాం ధారయతే నిజా" మితి. న చ నారాయణ కృతం చక్రధారణం జాతే శిశౌ న దృశ్యతే, తత్కథం ప్రత్యేతవ్య ? మితి శంక్యం ; సర్వత్ర శ్రుతిస్మృత్యాది ప్రతిపాదితే ష్వర్థేషు అప్రత్యక్ష విషయేషు తథా శంకాయా దుర్వారత్వాత్. నను ప్రథమగర్భ ఏవ విష్ణుబలిః క్రియ తే, ద్వితీయగర్భాదీనాం కథం చక్రధారణం సంబవే ? దితి చే దుచ్య తే:- సకృత్కృతేఽపి తస్యా గర్భసంభవానాం భగవతా చక్రధారణం కృత మేవ స్యాత్. తథా హారీతః– "సకృ త్సంస్కృత సంస్కారా స్సీమన్తేన ద్విజస్త్రియః, యం యం గర్భం ప్రసూయన్తే స సర్వ స్సంస్కృతో భవే" దితి. సీమంత గ్రహణం సర్వసంస్కారోప లక్షణం. నను "శంఖచక్రాంకనం కుర్యా దాత్మనో బాహుమూలయోః, అశ్వమేధఫలం ప్రాప్య పరం నిర్వాణ మృచ్ఛతీ" తి ఫలాధిక్య ప్రతిపాదనా త్కర్తవ్య మితి చేత్, నునః–

"శ్రూయతే చ మహా న్దోష శ్శ్రూయతే చ మహత్ఫలం, ఫలం తత్ర పరిత్యాజ్యం దోషో హి బల వత్తరః" ఇత్యాహ స్మ. తస్మా ద్వైఖానసానాం తప్తచక్ర ధారణే మహతో దోషస్య ప్రతిపాదితత్వా న్మహాఫల మపి తన్న కార్యం. అయ మత్ర శ్రీవైఖానస మహత్తరాణాం నిష్కర్షః. తప్త చక్రధారణం హి పాంచరాత్రస్య సర్వత్ర ప్రామాణ్యం సుతరా మంగీకుర్వాణైః కైశ్చి ద్బ్రాహ్మణైః క్రియతే. తేహి సర్వం తత్రోక్త మే వాచరన్తి. న తు త దిదం సమస్తభగవద్భక్తవైదిక జనసాధారణం. కేచి ద్భగవద్భక్తాః సచ్ఛిద్రోర్ధ్వపుండ్ర ధారిణోఽపి నతప్తముద్రాం ధారయన్తి. అతః పాంచరాత్రి విషయ మేవ త దితి స్ఫుట మవగమ్యతే. పాంచరాత్రో క్తధర్మో హి వైఖానసానాం పరధర్మః. తస్మా త్స నాను ష్ఠేయః. గీయతే హి భగవతా— "శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పర ధర్మా త్స్వనుష్ఠితాత్, స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః పరధర్మో భయా వహః" ఇతి. కించ సర్వేషా మపిధర్మాణాం శ్రీవైఖానస సూత్రే శ్రీశాస్త్రే చ ప్రతిపాదితత్వా దన్యత్రోక్తో ధర్మో నావశ్యక ఇతి ఆచార్యై రాద్ధాన్తః కృతః. తస్మా దన్యసూత్రిణా మేవ స్వసూత్రోక్తానుష్ఠానమాత్రేణ వైష్ణవత్వసిద్ధ్య భావా త్పాంచరాత్ర మాశ్రయణీయం. శ్రీవైఖానస స్యానన్యోపజీవిత్వం శ్రీపాంచ రాత్రరక్షాగ్రంథే నాపి సమవగమ్యతే. తత్ర హ్యేవ ముచ్యతే— "నను చ వైఖానససూత్రానుసారిషు కాశ్యప మరీచి భార్గవాత్రేయేషు శాస్త్రేషు తదను బంధిషు చాధికార గ్రంథేషు సంగ్రహవిస్తరరూపేషు భగవత్ప్రతిష్ఠార్చ నాదికం పూర్ణ ముపదిశత్సు కిం పాంచరాత్రేణ?. మైవం ; తత్సూత్రనిష్ఠాన్ ప్రత్యేవ తత్ప్రక్రియోపదేశా" దితి. యది వైఖానససూత్రిణాం తప్తచక్ర ధారణం కార్యం, తర్హి శ్రీపాంచరాత్రరక్షాకారో వైఖానసానాం తప్తముద్రా విషయే పాంచరాత్ర ముపజీవ్యమితి బ్రూయాత్. నోచ్యతే హి వైఖనసశాస్త్రే తప్తముద్రావిధిః. ఇత్థంచ వైఖానసానాం తప్తముద్రా న కార్యే త్యేవ ప్రాచా మాచార్యాణా మాశయ ఇతి విదాంకుర్వంతు సంతః. ఇత్యలంవిస్తరేణ.

గర్భస్థస్య శ్రుతి ప్రమాణపూర్వకం ప్రపత్తి సిద్ధి కథనం

మంజరీ :- ఉపనిషదంత రే— "అథ నిత్యాఽనవద్య సచ్చిదానంద మయీ మాతా లోకానాం లక్ష్మీ ర్నా రాయణం పరిపృచ్ఛతి భగవన్ దేవ దేవేశ" ఇత్యాదినా లక్ష్మ్యా పృష్టస్య భగవతః ప్రతివచనం— "చక్రం పవిత్రం చరణం తత్కాలమయం జోతిర్మయం" ఇత్యారభ్య "యస్య మే శ్రియం దాతు మమితాం గర్భ ఏవ కరే చక్రంధారయా" మిత్యాది.

చంద్రికా:- గర్భచక్రధారణ విషయే శ్రుతిం దర్శియతి—అథేత్యాదినా. మే శ్రియం మదీయ మైశ్వర్యం, మోక్ష మిత్యర్థః.

మంజరీ :- నను గర్భోపనిషది శ్రూయమాణం ప్రపదనవిచా రాదికం సర్వసాధారణం వా ? కేషాంచి దేవ వా ? విశిష్యశ్రవణా భావాత్సర్వ సాధారణ మితిచేత్, సత్యం; ఏకాకారేణ శ్రూయతే చే త్సర్వ సాధారణం స్యాత్. తథా న శ్రూయతే; బహుధా శ్రూయమాణ త్వాత్. "యది యోఽన్యాః ప్రముంచామి సాంఖ్యయోగం సమాశ్రయే, అశుభక్షయకర్తారం ఫలముక్తి ప్రదాయినం. యది యోఽన్యాః ప్రముంచామి తంప్రపద్యే మహేశ్వరం, అశుభక్షయకర్తారం పురుషార్థ ప్రదాయినం. యదియోన్యాః ప్రముంచామి తం ప్రపద్యే భగవన్త న్నారాయణ న్దేవ మశుభక్షయకర్తార"మితి. అత్ర విషయే వ్యవస్థా కర్తవ్యా. "జన్మాంతర సహస్రేషు తపోధ్యానసమాధిభిః, నరాణాం క్షీణపాపానాం కృష్ణే భక్తిః ప్రజాయతే" ఇతి జన్మాంతరకృతతపో ధ్యానసమాధిభిః క్షీణపాపస్య, "శ్రవణం కీర్తనం విష్ణో స్స్మరణం పాద సేవనమ్, అర్చనం వన్దనం దాస్యం సఖ్య మాత్మ నివేదనమ్. ఇతి పుంసాఽర్పితా విష్ణోర్భక్తి శ్చేన్నవలక్షణా" ఇతి భగవదా రాధ నాది ష్వత్యంతం ప్రీతిసంభవా త్ప్రపన్నానా మారాధనేఽధికార ఇతి విచార్య సూత్రే తావ ద్విఖనసా జాయమానకటాక్షసిద్ధ్యా పరమ వైదిక భూతశ్రీవిష్ణు సంబంధ సంస్కారరూపేణ సాంగప్రపదన ముక్తం.

చంద్రికా:- శంకతే–నన్వితి. ద్విధా వికల్ప్యాథ సర్వసాధారణ మితి పూర్వపక్షం దృఢయతి. అథ పరిహరతి–సత్యమిత్యాదినా. బహుధా శ్రూయమానత్వా త్సర్వసాధారణం నభవతీ త్యుక్త్వా బహుధా శ్రూయ మాణత్వం దర్శయతి–యది యోఽన్యా ఇత్యాదినా. అయమాశయః - గర్భస్థస్య ప్రపదనవిచారే వివిధ త్వేనాభిహితేఽపి బహుజన్మ కృత సుకృతస్య కస్యచిద్భగవ ద్విషయమాత్రైతత్సంభవతి. అథ యోని ముక్తస్య తస్య భక్తి రవ్యభిచారిణీ భవతీతి. గీయతే చ భగవతా–"బహూనాం జన్మనా మంతే జ్ఞానవా న్మాం ప్రపద్యత" ఇతి. భక్తేర్నవ లక్షణత్వేఽప్యర్చనరూపలక్షణస్య ప్రాధాన్యం వ్యనక్తి–ఆరాధనాదిష్వితి. శ్రవణాదీని, తదంగభూతా నీత్యర్థః.

సంస్కారరూపప్రపదన స్యాంగ పంచక సంపన్నత్వం పరమవైదికత్వం చ

మంజరీ :- సాంగప్రపదనం కథ మితి చేత్, "ఉపక్రమోప సంహారా వభ్యాసోఽపూర్వతా ఫలం, అర్థవాదోపపత్తీ చ లింగం తాత్పర్య నిర్ణయ" ఇతి ప్రాధాన్యేన దేవతాన్తర ప్రతిపాదనాభావాత్ మన్త్రాన్తరసాధనాన్తరప్రయోజనాన్త రాభావాచ్చ, ఉపక్రమోప సంహారాదిషు శ్రీమన్నారాయణైక పరత్వేన ప్రతిపాదితత్వాచ్చ షడ్విధ తాత్పర్య లింగోపేతం. శ్రీమన్నారాయణైక పరత్వదానుకూల్యం, దేవతాన్తర మన్త్రాన్తరసాధనాన్తర ప్రయోజనాన్తరాభావా త్ప్రాతికూల్య విసర్జనం, నారాయణైక పరత్వేన ప్రణీతత్వా ద్రక్షిష్యతీతి విశ్వాసః, విశ్వాస సంభవా ద్గోప్తృత్వవరణం, శ్రీవిష్ణుబలౌ సాంగ త్వేన న్యాసవిద్యా ప్రతిపాదితా. అతేవ శ్రీమన్నారాయణైకపర త్వే నార్చనాదికం ప్రతి పాద్య, ఉపసంహారేఽర్చి రాదిమార్గేణ గమన ముక్త్వా, భగవదా రాధనాంతే "తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతీ" తి విజ్ఞాయత ఇత్యుక్తం. ఏవం సూత్రాన్తరేషు ప్రతిపాదితం చే త్తేషామపి పరమవైదికమా ర్గేణ సాంగప్రపదనం సిద్ధ్యతీ త్యవగమ్య తే.

చంద్రికా:- అథ ప్రశ్న పూర్వకం సాంగప్రపదనప్రకార ముపపాదయతి– ఉపక్రమేత్యాదినా, భగవతో అన్యా దేవతా దేవత్తా నర్తం, విష్ణుబలౌ న దేవతా న్తర ప్రతిపాదన మస్తి. తథా మన్త్రాన్త రాదీని చ న సంభవం తీత్యర్థః. తథాఽత్ర ప్రప త్తే రంగపంచక మప్యస్తీత్యాహ– శ్రీమన్నా రాయణైక పరత్వాదిత్యాదినా. ఆనుకూల్యాది స్వరూప మగ్రే వక్ష్యతే.

మంజరీ :- శ్రీమన్నారాయణైక పరత్వేనోక్తం ప్రపదనం శ్రీమ ద్వైఖానసూత్రి విషయం. రుద్రప్రపదనం బోధాయనాది విషయం. బోధాయనసూత్రే విష్ణుబలౌ తావత్ "నమ ఆవ్యాధినీభ్యతి రుద్ర బలి ప్రతిపాదనాత్, పంచపూజా ప్రతిపాదనాత్, షడ్విధతాత్పర్య లింగా భావాత్, నారాయణైకవరం న భవతి. ఆపస్తంబాదీనాం కింపున ర్న్యాయసిద్ధం. స్వస్వసూత్రేషు ప్రతిపాదనాభావాత్. "నారాయణైక నిష్ఠా యే సాత్వికాం స్తా న్ని బోధత, పురుషా రాజసా శ్చైవ నానా దైవతయాజినః. బాహ్యా నిర్దేవతా శ్చైవ తామసాః పరికీర్తితాః."

చంద్రికా:- శ్రీమదిత్యాది. గర్భోపనిషది "యది యోన్యా" ఇత్యాదినా నారాయణపరత్వే నోక్త మిత్యర్థః. వైఖానసానా మేవ శ్రీమన్నారాయణ పర స్వసూత్రోక్త శ్రీవిష్ణు బలిరూప ప్రపత్తి సంభవాద్గర్భే తేషా మేవ నారాయణ

ప్రపదనవిచార స్సంభవతీ త్యాశయః. రుద్రప్రపదన మితి. గర్భోపనిషదుక్తం తం ప్రపద్యే మహేశ్వర మితి. రుద్రప్ర పదనమిత్యర్థః. బోధాయనేన చ విష్ణుబలి విధానాత్ నారాయణ ప్రపదనం తద్విషయ మపి స్యా దిత్యాశంక్య పరిహరతి- బోధాయన సూత్రే ఇత్యాదినా. కింపున ర్న్యాయసిద్ధమితి. విష్ణుబలి ప్రతిపాద కేఽపి బోధాయనసూత్రే తత్ర రుద్రబలివిధానా ద్గర్భోపనిషదుక్తం నారాయణప్రపదనం బోధాయన సూత్రవిషయం న భవతి. కింపున ర్విష్ణు బలివిధానరహితాపస్తం బాదిసూత్ర విషయం న భవతీతి వక్తవ్య మిత్యర్థః. అథ గర్భే సాత్త్వికానా మేవ నారాయణ ప్రపదనవిచార స్సంభవతీ త్యత్ర ప్రమాణం దర్శయతి- నారాయణైకనిష్ఠా ఇతి. గీయతే చ భగవతా- "న మాం దుష్కృతినో మూఢాః ప్రపద్యం తే న రాధ మాః, మాయయాఽపహృతజ్ఞానాః ఆసురం భావమాశ్రితాః" ఇతి.

తదితర ప్రపదనస్యా వైదికత్వమ్

మంజరీ :- "ఆనుకూల్యస్య సంకల్పః ప్రాతికూల్యస్య వర్జనం, రక్షిష్యతీతి విశ్వాసో గోప్తృత్వవరణం తథా. ఆత్మనిక్షేపకార్పణ్యే షడ్విధాశరణాగతి" రితి. "అనన్యసాధ్యే స్వాభీష్టే మహావిశ్వాస పూర్వకం, తదేకోపాయతా యాచ్ఞా ప్రపత్తి శ్శరణాగతి" రితి యదుక్తం తద్వైదికం ? ఉతావైదికం?. వైదిక మితి త్తదసత్, "నిక్షేపాపర పర్యాయో న్యాసః పంచాంగసంయుతః, సన్న్యాస స్త్యాగ ఇత్యుక్త శ్శరణాగతి రిత్యపి" ఇతి శరణాగతి పర్యాయవాచకత్వాత్ న్యాసస్య, "న్యాస ఇత్యాహు ర్మనీషిణో" ఇత్యారభ్య, బ్రహ్మణే త్వా మహస "ఓమిత్యాత్మానం యుంజీత" ఇతి శ్రుతౌ తావత్ పరమవైదికత్వేన శ్రూయమాణత్వాత్; "యోబ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై, తం దేవ మాత్మబుద్ధి ప్రకాశం ముముక్షు ర్వై శరణ మహం ప్రపద్యే" ఇతి విశిష్యశ్రూయమాణత్వాత్; "అష్టాక్షరశ్చ యో మన్త్రో ద్వాదశాక్షర ఏవ చ, షడక్షరశ్చ యో మన్త్రో విష్ణో రమిత తేజసః. ఏతే మన్త్రాః ప్రధానాస్తు వైదికాః ప్రణ వై ర్యుతాః, ప్రణవేన విహీనా స్తు తాంత్రికా ఏవ కీర్తితాః" ఇత్యష్టా క్షరస్య వైదికత్వ మవైదికత్వం చ ప్రతిపాదితం. "వైదికం బ్రాహ్మణానాం తు రాజ్ఞాం వైదికతాంత్రికం, తాంత్రికం వైశ్యశూద్రాణాం సర్వేషాం తాంత్రికం తువా" ఇతి విషయ వ్యవస్థాయా విద్యమానత్వాత్, విశ్వాసమాత్రస్య వైదికత్వ ప్రతిపాదనాభావాత్, తాంత్రిక మేవనను అష్టాక్షరస్య వైదికత్వ మవైదికత్వం చ ప్రతిపాదితం.

వైదికావైదిక భేదే నాస్య తారతమ్యతాఽస్తీ త్యవగమ్య తే. భగవత్ప్రాప్తిరూపం ఫల ముభయోరపి సమానం? ఉతన సమాన ? మితి చేత్ సర్వవర్ణాధి కారావైదికమార్గేణ సిద్ధ్యతోఽర్థస్య వక్రేణ సాధనాయోగా దితి న్యాయే నాయాసభూత పరమ వైదికమార్గేణ న్యాస స్త్యక్తవ్య ఏవ; ఫలవిశేషాభావాత్. "యస్మిన్ కస్మిన్ కులే జాతా యత్ర కుత్ర నివాసినః, వాసుదేవరతా నిత్యం యమలోకం న యాంతి తే" ఇతి సామాన్యే నోక్తత్వాత్.

చంద్రికా:- అథ కేవలం విశ్వాసమాత్రరూపన్యాసస్య తాం త్రికత్వం, సంస్కార రూపన్యాసస్య వైదికత్వం చ స్థాపయతి-తద సదితి. శరణాగతి పర్యాయనామకస్య న్యాసస్య ఉదాహరిష్యమాణ శ్రుతివిహితతయా సమన్త్రక సంస్కారరూపస్య తస్య వైదికత్వాత్, కేవలం విశ్వాసమాత్ర స్యావైదికత్వా దిత్యర్థః. అథ త్యాగాదిశబ్దా శ్శరణాగతివాచకా ఇత్యత్ర వచన ముదాహరతి- నిక్షేపేత్యాది. అథ సన్యాసస్య వైదికత్వం స్థాపయితుం తత్ప్రతిపాదికాం శ్రుతిం దర్శయతి-న్యాస ఇత్యాహురితి. తథా "యోబ్రహ్మాణ" మితి చ. ఏవం చ న్యాసః పరమవైదిక ఇత్యర్థః. ఎవం చ సమన్త్రక సంస్కారరూపో న్యాసః వైదికః, కేవలం విశ్వాసమాత్రకృత స్తాంత్రిక ఇతి సిద్ధం. ఏవ మష్టాక్షరాదీనా మపి వైదికత్వ మవైదికత్వం చాస్తీతి దర్శయతి- అష్టాక్షరశ్చేతి. అథతాంత్రికాపేక్షయా వైదికస్య ఫలవిశేషం స్థాపయితుం ప్రథమంశంక తే-నన్విత్యారభ్యసామాన్యేనోక్తత్వాదిత్యన్తేప.

ఉత్తమ మధ్యమాధమ ప్రపదనస్వరూప నిరూపణమ్

మంజరీ :- కిన్తు "మన్త్రప్రకాశితాని కర్మాణి క్రియన్తే నామన్త్రకమస్తిక" ర్మేతి వచనాత్ సంస్కారరూపస్య ప్రపదనకర్మణః స్వస్వరూప జ్ఞాన ప్రాప్యపాపకజ్ఞాన ప్రతిపాదక స్యాష్టాక్షరస్య ప్రపదన యోగ్యతా భావాత్, "ప్రాప్యస్య బ్రహ్మణో రూపం ప్రాప్తుశ్చ ప్రత్యగాత్మనః, ప్రాప్యసాయం ఫలం ప్రాప్తేస్తథా ప్రాప్తివిరోధిచే" తి ప్రతిపాదితత్వాత్, ప్రపద్య ఇతి విశిష్యోక్తత్వా చ్చాష్టాక్షరేణ సంబంధోపాయోపేయజ్ఞాన ప్రాప్తిః "నారాయణం సలక్ష్మీకం ప్రాప్తుం తచ్చరణద్వయం, ఉపాయ ఇతి విశ్వాసో ద్వయార్థ శ్శరణాగతి" రితి. అనేన ద్వయేన ప్రపత్తిః నిత్యత్వేన సంస్కారరూపేణ క్రియతే చేత్ తత్ పరమవైదిక ముత్తమం. నిత్యత్వేన సంస్కారరూపేణ వినాయత్క్రియతే తన్మధ్యమం. మహావిశ్వాసపూర్వక త్వేన తదేకోపాయ తాయాచనామాత్రేణ యత్క్రియతే త దధమం; వైదిక క్రియాహీన త్వాత్, తాంత్రికోక్తత్వాచ్చ.

చంద్రికా:- అథ వైదికన్యాసస్య ఉత్తమోత్తమ త్వే ప్రతిపా దితే తస్య ఫలవిశేషవత్త్వం సిద్ధం స్యా దితి తస్య తథాత్వం ప్రతిపాద యతి-కింత్విత్యాదినా. మన్త్రప్రకాశితానీతి. కర్మణాం మంత్రప్రకాశి తత్వస్యావశ్యక త్వాత్ సంస్కారరూపస్య ప్రపదనకర్మణః మన్త్ర ప్రకాశితత్వ మస్తి వా న వేతి నశంక్యం; అస్త్యేవ. కథ మితి చేత్, అష్టాక్షరమన్త్రః స్వస్వరూపాదికం ప్రకాశయతి. ద్వయమన్త్రస్తు ప్రపత్తిం ప్రకాశయతీ త్యభిప్రాయేణాహ-స్వస్వరూపేతి. స్వస్వరూప జ్ఞానం చేతనస్య భగవచ్ఛేషత్వజ్ఞానం, ప్రాప్యప్రాపక జ్ఞానం భగవా నేవ శేషీ ప్రాప్యశ్చ ప్రాపకశ్చేతి జ్ఞానం; ఏతదాదిక మష్టాక్షరః ప్రతిపాదయతీ త్యర్థః. ఉక్తం హి "అకారే ణోచ్యతే విష్ణుః సర్వదేవేశ్వరో హరిః" ఇత్యాది. యోగ్యతా భావాదితి. అష్టాక్షరస్య స్వస్వరూపజ్ఞానాదిమాత్రప్రతి పాదకతయా విశిష్యప్రపత్తి ప్రతిపాదకత్వ న్నాస్తీతి ప్రపదనయోగ్యతా భావా దిత్యుక్తం. ప్రపత్తౌ ప్రాప్తప్రాప్యస్వరూపాది జ్ఞాన మావశ్యక మిత్యత్ర ప్రమాణం దర్శయతి-ప్రాప్యస్య బ్రహ్మణ ఇతి. విశిష్య ఉక్తత్వాత్, "నారాయణస్య చరణౌ శరణం ప్రపద్య" ఇతి ద్వయాఖ్య మన్త్రే ఉక్తత్వా దిత్యర్థః. ఏవం చ ఫలితార్థ మాహ-అష్టాక్షరేణే త్యాదినా. నారాయణమితి. సలక్ష్మీకం లక్ష్మీవిశిష్టం నారాయణం ప్రాప్తుం తస్య నారాయణస్య చరణద్వయ మేవ ఉపాయః నాన్య ఇత్యర్థః. ద్వయాఖ్యమన్త్రే నారాయణస్యచరణౌ శరణం ప్రపద్య ఇతి విద్యమానత్వా ది త్యభిప్రాయః.

తేషాం క్రమేణ సాయుజ్యాది ఫల భేద నిరూపణమ్

మంజరీ :- "క్రియావా నేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠః, క్రియావన్త శ్శ్రోత్రియా బ్రహ్మనిష్ఠాః" ఇతి. ప్రపదనసంస్కారక్రియావన్త ఇతి. "యదేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధయోపనిషదా తదేవ వీర్యవత్తరం భవ" తీతి శ్రుతేశ్చ సమగ్రవీర్యసహితస్య సంస్కారరూపస్య తాంత్రి కస్య చ ఫలైక్య ప్రతిపాదనేన విసదృశయో ర్మేరుసిద్ధార్థయో స్తుల్య పరిణామప్రసంగ స్స్యాత్. అతో నిత్య త్వేన ప్రపదనసంస్కా రేణ సంస్కృతాః పరమైకాంతినః, "స్వామీ స్వశేషం స్వవశం స్వభరత్వేన నిర్భరం, స్వదత్తస్వధియా స్వార్థం స్వస్మి న్న్యస్యతి మాం స్వయం" ఇతి నిత్య త్వేనోక్తత్వాత్, అకరణే ప్రాయశ్చిత్త విధానాత్, "గర్భ ఏవ కరే చక్రం ధారయా మి" త్యుక్తత్వా చ్చాస్య భరన్యాసో భగవతా క్రియతే. నిసర్గత స్స్వశేష భూతత్వాత్, "యథేష్ట వినియోగార్హం శేషశబ్దేన కథ్యత" ఇతి భగవచ్ఛేషభూతానాం శ్రీమద్వైఖానస సూత్రిణాం "నిత్యం గృహే దేవాయతనే వా భక్త్యా భగవన్తం నారాయణ మర్చయే త్తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతి" ఇతి సూత్రే ప్రతిపాదితత్వాత్,

"యథాక్రతు రస్మిన్ లోకే పురుషో భవతి తథేతః ప్రేత్య భవతీ"తి శ్రుతేః, "ఏకాంతిన స్సదా బ్రహ్మధ్యాయినో యో గినో హి యే, తేషాం త త్పరమం స్థానం యద్వై పశ్యంతి సూరయ" ఇతి విష్ణుపురాణే– "వేదోక్తే నైవ మార్గేణ సర్వభూతహృదిస్థితం, మా మర్చయన్తి యే విప్రాః సాయుజ్యం యాన్తి తే మమ" ఇత్యాశ్వ మేధికవచనాత్, "విప్రా వైఖానసాఖ్యా యే తే భక్తా స్తత్త్వ ముచ్యతే, ఏకాంతిన స్సుసత్త్వస్థా దేహాంతం నాన్యయాజిన" ఇతి పౌష్కర సంహితావచనేన పరమై కాంతినాం సాయుజ్యప్రాప్తి రితి నిశ్చీయతే.

చంద్రికా:- క్రియాణాం బహురూపత్వేఽపి క్రియావానితి, క్రియావన్త ఇతి, శ్రుత్యోః క్రియాశబ్దః ప్రపదనసంస్కారరూప క్రియా వాచక ఇత్యభిప్రేత్య ఉదాహరతి–క్రియావానితి. ప్రపదనసంస్కార భూతక్రియాయా ఏవ బ్రహ్మ విద్వరిష్ఠత్వాపాదకత్వం న్యాయ్యం; తస్యాః పరమాత్మశబ్దవాచ్య శ్రీమన్నారాయణ విషయత్వాదిత్యాశయః. సిద్ధార్థస్వర్షపః, అకరణే విష్ణుబల్యాఖ్య ప్రపదనసంస్కారాకరణే, ప్రాయశ్చిత్త విధానాత్. భగవతా, విఖనసేతి శేషః. అస్య వైఖానస సూత్రిణ ఇత్యర్థః. భగవతా క్రియత ఇతి. గర్భ ఏవేతి శ్రుత్యా, "వైఖానసానాం సర్వేషాం గర్భవైష్ణవజన్మనాం, నారాయణ స్స్వయంగర్భే ముద్రాం ధారయతే నిజా" మిత్యాది తదుప బృంహణవచనై శ్చ, స్వముద్రాం ధారయతే భగవా నేవ భరన్యాసకారీ. తస్మా దితరాశ్రయణం న కార్య మిత్యర్థః. యథేష్టేతి. యస్య యత్స్వేచ్ఛయా వినియోక్తుం శక్యం, తస్య తచ్ఛేషభూత మిత్యర్థః. అథ వైఖానసాఖ్య పరమైకాంతినాం సాయుజ్యప్రాప్తౌ ప్రమాణం దర్శయతి–నిత్యంగృహే ఇతి. భగవతా సూత్రకారేణ భగవదర్చనం విధాయ తదంతే తేషాం తత్ఫల తయా భగవత్పదప్రాప్తి ప్రతిపాదనా, త్తదనుసృత్య విష్ణుపురాణాది వచనాచ్చ, తథాఽవగమ్యత ఇత్యర్థః. అథ వైఖానసానాం పరమైకాంతిత్వే పాంచరాత్రవచన ముదాహరతి–విప్రా ఇతి. గర్భ ఏవ విష్ణుబలి కర్మణా చక్రధారణస్య ప్రపత్తేశ్చ సిద్ధత్వా దేవ శ్రీశాస్త్రే భృగ్వాదయః– "వైఖానసేన సూత్రేణ నిషే కాది క్రియాన్వితా" నిత్యాదిభి రాచార్యాది లక్షణస్థలే పృథక్చ క్రాంకణాదికం నాహుః. అన్యత్ర కరణే ప్రాయశ్చిత్తం చ విదధ తే ఇతి బోద్ధ్యం.

మంజరీ :- కేవలాష్టాక్షరపరాణాం "బహవో హి మహాత్మానో మునయ స్సనకాదయః, అష్టాక్షరం సమాశ్రిత్య తే జగ్ము ర్వైష్ణవం పద" మితి ఆమోదప్రాప్తిః. తాంత్రికమార్గేణ ప్రపదనం కుర్వతాం "యస్మిన్ కస్మిన్కులే జాతా యత్రకుత్ర నివాసినః, వాసుదేవరతా నిత్యం యమలోకం

న యాంతి తే" ఇతి యమలోకవ్యతిరిక్తలోకాన్తర ప్రాప్తిః అర్చిరాదిమార్గేణ గమనాదిక మాధికారిక భేదేనేతి ఉత్తరత్ర నిరూప్యతే.

చంద్రికా:- ఏవం పరమైకాంతినాం భగవదారాధకానాం సాయుజ్య ప్రాప్తి రితి సప్రమాణం నిరూ ప్యాన్యేషాం భగవద్భక్తానాం గతిం [illegible]రూపయతి- కేవలేత్యాదినా. ఆమోదో నామ భగవల్లోకః. తదుక్తం మరీచినా "ఆమోదప్రాప్తి స్సాలోక్య" మితి.

శ్రీవిఖనస్సూత్రిణా మేవ పరమైకాంతిత్వమ్

మంజరీ :- అథ పరమైకాంతినా మారాధనాద్యనుష్ఠాన ప్రకారః ప్రతిపాద్య తే- "అభిగచ్ఛన్" హరిం ప్రాతః పశ్చా ద్ద్రవ్యాణి చార్జయేత్, అర్చయంశ్చ తతో దేవం తత [illegible] ధ్యాయన్నపి పరం దేవం కాలే ష్వాక్తేషు పంచసు, వర్తమాన స్సదా చైవం పాంచకాలికవర్త్మనా. స్వార్జితై ర్గంధపుష్పాద్యై శ్శుభై శ్శక్త్యను రూపతః, ఆరాధయన్ హరింభక్త్యా గమ[illegible] వాసగాన్ జ్ఞానీ తు పరమైకాంతి పరాయత్తాత్మ జీవనః, తత్సం శ్లేషవియోగైక సుఖదుఃఖ స్తదేకధీః. భగవద్ధ్యానయోగోక్తి [illegible] యుక్తాత్మా తదత ప్రాణమనోబుద్ధీంద్రియ క్రియః. నిజకర్మాది భక్త్యంతం కుర్యాత్ ప్రీత్త్యైవ కారితః, ఉపాయతాం పరిత్యజ్య న్యసే ద్దేవే తు తా మభీః శ్రౌతస్మార్తావిరుద్దేషు కాలేషు జప మాచరేత్, కుర్యా ల్లక్ష్మీశకైంకర్యం శక్త్యాఽనన్య ప్రయోజనః. మాంగల్యసూత్రవస్త్రాదీన్ సంరక్షతి యథా వధూః, తథా ప్రపన్న శ్శాస్త్రీయపతి కైంకర్య పద్ధతిం" ఇత్యాదినా ప్రపన్న పరమైకాంతినా మే వానుష్ఠాన ప్రకారః ప్రతిపాదితః. పరమై కాంతిత[illegible] ముఖ్యత్వేన శ్రీవైఖానససూత్రిణా మేవోపపద్యతే. "నారాయణైకనిష్ఠా యే సాత్వికాం స్తా న్నిబోధత, పురుషా రాజసా శ్చైవ నానాదైవతయాజినః, బాహ్యా నిర్దేవతా శ్చైవ తామసాః పరికీర్తితా" ఇతి, నారాయణైక[illegible] నాపస్తంబాదిసూత్రే ష్వారాధనవిధి ప్రతిపాదనాభావాత్, "తస్మా చ్ఛ్రియం చ దుర్గాం చ వాణీం విఘ్నే[illegible] మేవచ, స్వతంత్రే ణార్చయే ద్ధీమాన్ సర్వకార్యార్థసిద్ధయే" ఇతి స్వతంత్రత్వేన దేవతాంత రారాధన ప్రతిపాదకపాంచరాత్రస్య నారాయణైక పరత్వాభావాత్, తంత్రోక్తమార్గేణ వాఽన్యసూత్రోక్తమార్గేణ వా దీక్షాప్రవేశాదికం

విహాయారాధనాదికం కుర్వతో దేవలకత్వ ప్రతిపాదనాచ్చ, ప్రపన్న పరమైకాంతిత్వాదికం నాస్తీ త్యేవ గమ్యతే.

చంద్రికా:- తా ముపాయతాం, దేవే భగవతి, న్యసేత్, సేహో పాయ ఇతి మన్త్రవ్యత్యర్థః. ఆపస్తంబాదిసూత్రిణాం పాంచరాత్రిణాం వా పరమైకాంతిత్వం కుతో నోపపన్న మిత్యత్రాహ–నారాయణైక ఇతి. ఆపస్తం బాదిసూత్రిణాం నారాయణపరత్వాభావాత్తత్సూత్రాణాం పరమైకాంతిత్వం నోపపన్నమ్. పాంచరాత్రే స్వాతంత్ర్యేణ దేవతాంతరారాధనవిధానా త్తదాశ్రయణే నాపి తేషాం పరమైకాంతిత్వం నోపపద్యత ఇత్యర్థః.

మంజరీ :- నను "యో దేవం పూజయే ద్విప్రో విత్తార్థీ వత్సర త్రయం, స వై దేవలకో నామ హవ్యకవ్య బహిష్కృత" ఇతి దేవపూజా పరస్య దేవలకత్వం సంభవతీతి చేత్, సత్యం; సామాన్యేన దేవతారాధానం యే కుర్వంతి తే దేవలకా ఇత్యుచ్యతే వా? విశిష్యో చ్యతే వా? సామాన్యేనోచ్యత ఇతి చేత్తర్హి యత్ర కుత్రచి ద్దేవతారాధనం యే కుర్వంతి తేషాం అవర్జనీయం, దేవతారాధకత్వాత్. ఆలయదేవ తారాధనం కుర్వతా మితి చేత్, సత్యం; ఆలయార్చనాధికారిత్వేన విహితానా ముచ్యతే వా? అవిహితానాం వా? ఆరాధనాధికారి త్వేన విహితానా మితి చే త్తదసత్; శ్రుతిస్మృతిపురాణేషు ఆరాధనాధికారి త్వేన సర్వోత్తమత్వేన చ ప్రతిపాదనాత్. తత్కథమితి చేదుచ్యతే:– ఆరుణకే అభిష్టకోపధానకథనానువాకే సృష్టి ప్రకరణే– "ఆపో వా ఇద మాగ్స, సలిల మేవ, స ప్రజాపతి రేకః పుష్కరపర్ణే సమభవత్, తస్యాంత ర్మనసి కామ స్సమవర్తత ఇదగ్ం సృజేయ మితి" ఇత్యారభ్య "స తపో తప్యత, స తప స్తప్త్వా, శరీర మధూనత, తస్యయ న్మాగ్ంస మాసీత్, తతోఽరుణాః కేతవో వాతరశనాః ఋషయ ఉదతిష్ఠన్, యే నఖాః తే వైఖానసాః, యే వాలాః, తే వాలఖిల్యా" ఇత్యాది.

చంద్రికా:– అవర్జనీయం, దేవలకత్వం ప్రసజే దిత్యర్థః. అథ విశిష్యోచ్యతే వా? ఇతి యదుక్తం తదపి ద్విధా వికల్ప్య విహితానాం దేవలకత్వపక్షం ఖండయతి–తదసదితి. ఏవం చ ఆలయార్చనా నధికారిణాం పరార్థం రుద్రాదీ నారాధయతాం చ దేవలకత్వం సేత్స్యతీ త్యభిప్రాయః. అథోదాహృతశ్రుతిం స్వయం వ్యాచష్టే.

యేనఖాః తే వైఖానసాః ఇతి శ్రుత్యర్థవివరణం

మంజరీ :– అస్యార్థః–సమష్టిసృష్టే రనన్తరం వ్యష్టిసృష్టౌ దేవ మనుష్యాదీనాం నానావిధ విశేష సృష్ట్యర్థ మర్చావతారరూపే ణావతరిష్య మాణస్య భగవతో నారాయణస్య పరమవైదికత్వేన ప్రతిపాదిత శ్రీవైఖానసశాస్త్రోక్తమార్గేణ సమారాధనార్థం చ స్వాత్మతుల్యాః ప్రజా స్సంభవేయు రితి స్వాన్తర్యామిణం పరమాత్మానం నారాయణం ధ్యానే నానుకృతవాన్ తపశ్చరణకాలే సాక్షాత్కృత భగవత్స్వరూప వైభవానుభవాతి శయాత్, భగవద్దత్త సృష్టిశక్తి లాభాత్, తదుపజనిత హర్ష వేగాచ్చ, పులకితసర్వాంగః శరీరమధూనత కంపమకరోత్. తస్యయన్మాంసం, మానస మితి యావత్. "అర్థా త్ప్రకరణా ల్లింగా దౌచిత్యా దర్థనిర్ణయః" ఇత్యర్థనిర్ణయ విధానాత్ "సమీచీనార్థస్వీ కారనియ మా దక్షరసామ్యాని బ్రూయా" దితి నిరుక్తివిధానాచ్చ, తదా తస్య మనః పరమాత్మ న్యనిరుద్దే సంసక్త మాసీ దితి యత్తేన హేతునా తద నుగ్రహ స్సమజని. తేనానుగృహీతా ద్బ్రహ్మణః అరుణాః కేతవో వాతరశనా ఋషయ ఉదతిష్ఠన్. యద్వా–అరుణశబ్దేన రాగపర్యాయ స్స్నేహ ఉచ్యతే. పరమాత్మస్నేహ సంయుక్తా స్తదితరవిరక్తాః, కేతవః ఉచ్ఛ్రితస్వభావాః పరమాత్మప్రవణానా మగ్రేసరాః, వాతరశనా దిగ్వాససః, సర్వార్థదర్శినస్సన స్సనకాదయ ఉదతిష్ఠన్ ఉత్కృష్య సమభవన్ విష్ణుపురాణే– "సనందనాదయో యే చ పూర్వసృష్టా స్తు వేధసా, న తే లోకే ష్వసజ్యన్త నిరపేక్షాః ప్రజావిధౌ. తేష్వేవ నిరపేక్షేషు లోకసృష్టౌ మహాత్మనః." ఇత్యాది. సప్రజాపతి రేవంవిధా నస్వకార్య సాధకాన్ దృష్ట్వా కించిద్విషాద మాపన్నః, పున రపి స్వకారణం భగవన్తం ధ్యానపర్యాయనామ్నా ఖననే నాతోషయత్. యే నఖా ఇత్యత్రాత్యంతవిపర్యయో భవతి. కశ్యపః పశ్యకో భవతి. "సుప్తి జుపగ్రహలింగన రాణాం కాలహలచ్ స్వకర్తృయజాంచ, వ్యత్యయ మిచ్ఛతి శాస్త్రకృ దేషాం సోఽపి చ సిధ్యతి బాహుళకేన," "బహుళం ఛందసీతి" చ, ఖననశబ్దేన ధ్యానముక్తం భవతి. ఏవ మానుశాసనికే ఉమామహేశ్వరసంవాదే– "విశేషేణ ఖనే ద్యస్మా ద్భావనా ముని సృష్టయే, తస్మా ద్విఖనసో నామ స ఆసీ దబ్జజః ప్రియః." తత్రైవ– "స్రష్టుం స తు సముద్యుక్తో బ్రహ్మయోనిమయః ప్రభుః, ఖనిత్వా చాత్మ నాఽఽత్మాన ధర్మాదిగుణసంయుతం. ధ్యాన మావిశ్య యోగేన హ్యాసీ ద్విఖనసో మునిః" భాగవతే– "న ఖలు గోపికానన్దనో భవానఖిల

దేహినా మన్తరాత్మదృక్, విఖనసా ఽర్థితో విశ్వగుప్తయే సఖ ఉదేయివాన్ సాత్వతాంకులే". వ్యాసనిఘంటౌ–"శతానంద శ్శతధృతిర్విఖ నాశ్చ విరించనః, పద్మాసనో విఖనస శ్చతుర్ముఖ ఇతీరితః" ఇతి. "విఖనసం విధాతారం విరించంతం చతుర్ముఖం" ఇతి. శ్రీవైఖానసే– "అంతర్హితానాం ఖననాత్ వేదానాన్తు విశేషతః, స విభుః ప్రోచ్యతే సర్వైర్విఖనా బ్రహ్మవాదిభిః. వైఖానసశ్చ భగవాన్ ప్రోచ్యతే స పితామహః" ఇతి. ఏవం వైఖానసశబ్దవాచ్యత్వం బ్రహ్మణః ప్రతి పాదితం. విఖనశ్శబ్దవాచ్యో నారాయణ ఇతి శ్రూయతే, "ధేనుర్వహానా మదితి స్సురాణాం బ్రహ్మో ఋభూణాం విఖనా మునీనా" మితి. వహానా మనడుగాదీనాం, ధేను రుత్పత్తికారణం, సురాణా మదితి, ఋభూణాం బ్రహ్మ చతుర్ముఖః, మునీనాం మునిశబ్దవాచ్యా నాంచతుర్ముఖానాం, విఖనాః నారాయణః; భారతే– "య త్తస్మిన్ను పలభ్యన్త తత్తేజస్తు త్రయీమయమ్, తద్వైఖానః పరం బ్రహ్మ ఇతి వేదవిదో విదుః". శాంతిపర్వణి మోక్షధర్మే నారదస్తుతౌ– "ఫేన పాచార్యవాలఖిల్య వైఖానస విఖనసాచార్య అలగ్న యోగపరి సంఖ్యా" నేత్యుక్తం. శ్రీవైఖానసే– "వేదాంతతత్త్వ మీమాంసా ఖననం కృతవాన్ హరిః, నామ్నా విఖనసం ప్రాహుర్యం చ వైఖనసంద్విజాః." "వైఖాన స్సామగాయన" ఇతి ఏవం నారాయణస్య వైఖానస శబ్దవాచ్యత్వ సంభవాత్, తన్నాభినళినసంజాతస్య బ్రహ్మణః– "అంగాదంగా" దితి మన్త్రోక్తప్రకారేణ వైఖానసాదిశబ్దవాచ్యత్వ ముపపద్యతే. శ్రుతిస్మృతి పురాణాదిషు ప్రతిపాదిత వేదాంతతత్త్వ మీమాంసాది విశేషజ్ఞానేన వైఖానస శబ్దవాచ్యతాం ప్రాప్తేన బ్రహ్మణా యే ధ్యాతాః యే నఖాః తే వైఖానసాః, యే బ్రహ్మణోఽద్వారకస ద్వారక భగవద్యజనాధికారి త్వేన ధ్యానమాత్రేణ జాతాస్తే వైఖానసాః, అనఘాఇతి కేచి దూచుః. అనఘాఇతి చేత్ జన్మవిద్యాకర్మచేతి త్రిశుక్లత్వం సూచ్యతే. అరణ్యపర్వణి ప్రథమే– "యేషాం త్రీ ణ్యవదాతాని యోని ర్విద్యా చ కర్మ చ, తే సేవ్యాస్తై స్సమాఖ్యాహి శాస్త్రేభ్యోఽపి గరీయసీ". యద్వా– అనఖా ఇతి పదన్యాసః. ద్వావనఞౌ ప్రకృతమర్థం సూచయతః ఇతి. ఖమింద్రియం, అవికలేంద్రియాః, సర్వేంద్రియవన్త ఇత్యర్థః. "సా వా గనన్తస్య గుణాన్ గృణీతే కరశ్చ తత్కర్మకరో మనశ్చ, స్మరే ద్వసంతం స్థిరజంగమేషు శృణోతి తత్పుణ్యకథా స్సకర్ణః. శిరశ్చ తస్యోభయలింగ

మానమ త్తదేవ యత్పశ్యతి తద్ధి చక్షుః, అంగాని విష్ణో రథ తజ్జనానాం పాదోదకం యాని వహంతి నిత్యం." ఇతి జ్ఞానేంద్రియవతా మేవ భగవదారాధనేఽధికార ఇతి అనఖా ఇత్యుక్తం. యద్వా-ఇంద్రియ పరాధీనా న భవన్తి. యద్వా విశేషేణ పరమాత్మధ్యాన సమయే బ్రహ్మణో జాతా వైఖానసా ఇతి ఇంద్రియపరాధీనతాభావా ద్దేవతాన్తర మన్త్రాంతరసాధనాం తర ప్రయోజనాంతర రాహిత్యం, నారాయణ పరత్వంచ ప్రతిపాదితం భవతి. నారాయణైకనిష్ఠానా మేతేషా మేవ శ్రవణ మనననిది ధ్యాసనాదా వధికారః చరితక్రియాజ్ఞానయోగాదా వపి చ.

చంద్రికా:- సమష్టిసృష్టేరితి. సమష్టి వృష్టిః అవిభక్తసృష్టిః పృథివ్యాదితత్త్వసృష్టిః, సా చ భగవత్కర్తృకా. వ్యష్టిసృష్టిః నామరూప విభాగేన సృష్టిః, సా తు చతుర్ముఖాదికర్తృకా. అనుభవం కృతవానితి. చతుర్ముఖో నారాయణం ధ్యానేన స్వానుభవగోచర మకరో దిత్యర్థః మాంసశబ్దస్య మానసత్వం సాధయతి- అర్థాదిత్యాదినా. అరుణా ఇతి అరుణానామానః. ఏవం కేతునామానః వాతరశననామానశ్చ. పక్షాంతరేణార్థమాహ-యద్వేతి. అస్వకార్యసాధకా నితి. స్వకార్యం జగత్సృష్టిః, తద్విముఖా నిత్యర్థః. అత్యంత విపర్యయ ఇతి. ఖన ఇతి వక్తవ్యే నఖ ఇతి వర్ణవ్యత్యయ ఇత్యర్థః. తత్ర దృష్టాంతమాహ-కశ్యప ఇతి. పశ్యక ఇతి వక్తవ్యే యథా కశ్యప ఇత్యర్థః. కించ శ్రుతౌ నఖశబ్దస్య నఖపరత్వే తేభ్యోవైనాఖసా ఇతివక్తవ్యమ్. తథా నోచ్యతే, కింతు తే వైఖానసా ఇతి. అతః యేనఖా ఇత్యత్ర వర్ణ విపర్యయే శ్రుతే స్తాత్పర్య మి త్యవగమ్యతే. సుబితి. ఉపగ్రహః ఉపసర్గః, నరాః ప్రథమపురుషాదయః. బాహుళకేన ఛందసి వ్యత్యయ సంభవే సూత్రన్దర్శయతి-బహుళమితి. ఖననశబ్దస్య ధ్యానపర్యా యత్వే భారతవచన ముదాహరతి-విశేషేణేతి. ఖనిత్వేతి. ఆత్మనా మనసా, ఆత్మానం నిత్వా, ధ్యాత్వేత్యర్థః. ఋభూణాం, భృగాది మునీనామిత్యర్థః. మునీనా మిత్యస్య, "హిరణ్యగర్భం విశ్వాత్మా బ్రహ్మణం జలజం ముని" మితి మహాభారతే చతుర్ముఖస్య మునిత్వం ప్రతిపాదిత మితి, అణ్డానాం బహుత్వేన ప్రత్యండం చతుర్ముఖసత్త్వాత్ మునీనా మితి బహువచనం ప్రయుక్త మితి చాభిప్రేత్య వ్యాచష్టే-చతుర్ముఖానామితి. అద్వారకయజనం సాక్షాన్నారాయణస్య ప్రతిమా దిష్వా రాధనం; సద్వారకయజనం ఇంద్రాది దేవతా ద్వారా తదన్త ర్యామిణో భగవతః స్వకర్మణారాధనం. ప్రథమం నఖా ఇతి పదవిభాగే నార్థం ప్రతిపాద్య, అథ అనఖా ఇతి పదచ్ఛేదే తదర్థ మహ-అనఖా ఇత్యాదినా. "నారాయణైకనిష్ఠానా" మితి యస్మిన్ సూత్రే, "నారాయణపరో నిర్ద్వంద్వోముని"రితి, "భక్త్యాభగవన్తం నారాయణ మర్చయే" దిత్యాది ప్రతిపాదనా న్నారాయణపరత్వం సిద్ధం. తేన సూత్రేణ

సంస్కృతానాం తదుక్తధర్మానుష్ఠాతౄణాం వైఖానసానా మేవ శ్రవణాదౌ విశిష్యాధికారః. "నావిష్ణుభక్తా" యేతి విష్ణుభక్తి హీనస్య శ్రవణాదావధికారనిషేధేన భగవద్భక్తానా మేవ తత్రాధికార సిద్ధిరిత్యాశయః. కించ శ్రీవైఖానసానాం దేవలకత్వాభావవిషయే మహాన్ శ్రుతిస్మృతి పురాణ వచననిచయ ఉత్తమ బ్రహ్మవిద్యాదౌ సమ్యక్ర్పతిపాదిత ఇతి గ్రంథ విస్తరభయాన్నాత్ర సముద్ఘాట్యతే. అతోదిదృక్షుభి స్తత్రద్రష్టవ్యః. సర్వతంత్రస్వతంత్ర శ్రీవేంకటనాథ వేదాంత దేశికేన విరచితే శ్రీవైఖాన సోత్పత్తిప్రతి పాదకే సజ్జనసంభవాఖ్యే గ్రంథేఏవ మభిధీయతే–

సజ్జన సంభవగ్రంథ స్థిత వైఖానసోత్పత్తి ప్రకారః

యథా–సతపో తప్యతేతి. బ్రహ్మాండే–"ఓమిత్యే కాక్షరం బ్రహ్మవ్యాహరన్ స హరిం స్మరన్, పద్మాసనస్థో భగవాన్పరమం తప ఆస్థితః" ఇతీదం తపశ్చరణ ముక్తం. ఏవం తపసా భగవన్తం సముపాస్య "సతప స్తప్త్వా, శరీర మధూన" తేత్యుక్తం. అత్ర శరీరమధూన తేత్యారభ్య "వాలఖిల్యా" ఇత్యంతస్య వాక్యజాతస్య కేచి దర్థమూచుః. ప్రజాపతి రిదం సిసృక్షుః స్వశరీర మధూనత ధూననమకరోత్. అనంతరం తస్య యన్మాంస మాసీ దితి. విధూతాచ్ఛరీరా ద్యన్మాంసం విశీర్ణ మాసీత్, తతోऽరుణాః కేతవో వాతరశనా ఋషయ ఉదతిష్ఠన్ విశీర్ణా త్తన్మాంసా దరుణాదయ ఋషయ ఉదతిష్ఠన్. యే నఖాః తేవైఖానసాఇతి. విశీర్ణేభ్యో నఖేభ్యో వైఖానసా ఉదతిష్ఠన్ యే వాలాః తే వాలఖిల్యాఇతి. విశీర్ణేభ్యో వాలేభ్యోవాలఖిల్యా ఉదతిష్ఠన్నితి. ఏవ మర్థస్వీకారేణ తస్య యన్మాంసమాసీదితి. తస్మాత్ ప్రజాపతి శరీరాత్ పృథగ్భూతం మాంసం. యచ్ఛబ్దసహిత ముక్త్వా తత ఇతి పంచమ్యాం తేన మాంసం పరామృశ్యతే. అరుణాః కేతవో వాతరశనా ఋషయుదతిష్ఠన్నితి. తస్మా న్మాంసా దేతేషా ముత్పత్తి రుక్తా. నను ఏవం యే నఖా ఇత్యత్ర తేభ్యో వైఖానసా ఉదతిష్ఠన్యే వాలాస్తేభ్యో వాలఖిల్యా ఉదతిష్ఠన్ ఇతి నోక్తం. తస్మాద్వైఖానసా వాలఖిల్యాస్తేభ్యో ఉదతిష్ఠన్ ఇత్యనుక్తే తేషాం తేభ్య ఉత్పత్తి ర్వక్తుం న శక్యతే. నైవం, "బహుళం ఛంద" సీతిన్యాయాత్. తేభ్య ఇత్యుభయత్ర తచ్ఛబ్దయోః విభక్తివ్యత్యయ మాత్రేణ పూర్వవదపాదానత్వ సంపత్తే రుక్తార్థస్వీకార స్సుశక ఇతి చేన్న; ఏవ మర్థస్వీకారే వ్యష్టికారణభూతస్య బ్రహ్మశరీరస్య శైథిల్య ముక్తం స్యాత్. అరుణాదీనాం మాంసమాత్రత్వం వైఖానసానాం అస్థిమాత్రత్వం వాలఖిల్యానాం వాలమాత్రత్వం చ ప్రతీయతే. కించ–అరుణాదీనాం మహర్షీణాం ఋషిశబ్దవాచ్యత్వ కారణభూత జితేంద్రియత్వా భావః. తత ఏవ

కేవల చేతనాత్మకం చ ప్రసజ్యతే. కించ బ్రహ్మ శరీరాత్ పృథగ్భూతమాం స్థాదిరూపత్వే నాశుద్ధత్వముద్భావయితుం (శక్యతే. న తథా వక్తవ్యం. ప్రజాపతిశరీరా నమాంసాదీనాం) పృథగ్భావో న వాచ్యః. అపృథక్సిద్ధేభ్యస్తేభ్య ఏవ తేషాం జన్మాభూ దితి వక్తవ్యం. తర్హి తదానీం, "శరీర మధూనత తస్య యన్మాంసమాసీ" దిత్యుక్తి ర్న ఘట తే. "విధూతాచ్ఛరీరా దుదతిష్ఠ"న్నితి వాక్యం భవేత్. న తథా కిమపి వాక్యం శ్రూ యతే. కించ, కారణవాక్యేషు కస్మిం శ్చి ద్వాక్యే వా స్మృతీతిహాస పురాణేషు బ్రహ్మశరీరమాంసాదిభ్య ఏ వారుణాదయో జాతా ఇతి కిమపి వచనంవిద్యతే చేదయ మర్థః స్వీక్రియతాం. తదభావాత్ సమీ చీనార్థసద్భావా చ్ఛాయ మర్థో న వాచ్యః. నను ఉపరిష్టాత్– "మమ వై త్వం మాంసాత్ సమభూ" దితి ప్రజాపతినోక్తస్య మాంసశబ్ద స్యార్థోఽయ మేవ. తస్మా దుభయత్రార్థైక్యం స్వీకార్య మితి చేన్న; తదానీం ప్రజాపతే రజ్ఞానసంభవాత్, అజ్ఞానా దేవ ఖలు ప్రజాపతి స్స్వస్యాపి స్రష్టారం భగవన్త మవలోక్య తస్య స్వమాంసా దుత్పత్తి మవోచత్. తత ఏవ ఖలు "నే త్యబ్రవీత్. పూర్వమేవాహ మిహాస" మితి తద్వాక్యం ప్రతిషిద్ధం. అస్యాభిప్రాయః–త్వదుత్పత్తేః పూర్వ మే వాహ మిహాసం. త్వాం మనసాఽసృజం. అతస్త్వం మానసస్పష్ట ర్వా తథాపి "మమవై త్వమ్మాసాత్ సమభూ" దిత్యజ్ఞేన త్వయోక్త మితి. అతోమాంసాది శబ్దానా మేవ ముక్తోఽర్థ స్త్యజ్యతాం. ఇదానీం సజ్జనగృహీత సమీచీనానేక ప్రమాణన్యాయసిద్ధః కశ్చి దర్థ శ్శ్రూయతాం. "సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీత్" ఇత్యాదౌసర్వకారణవస్తు ప్రతి పాదనవాక్యే, "త దైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయే" త్యేవంరూపేషు బహుషు కారణవాక్యేషు మానసస్పష్టిః ప్రతిపాద్యతే. రంగమాహాత్మ్యే– "ఆదికర్తాఽఽదిత స్సర్వం మనసా నిర్మమే పురా". బ్రహ్మాండే– "తస్య కామ స్సమజని మనసో వీర్య మాదితః" ఇత్యేవంవిధాని వాక్యాని బహునిమానస సృష్టిం ప్రతిపాదయన్తి" ఇత్యాదినా మహ తా ప్రబన్ధేన. "సతపో తప్య" తేత్యాదిశ్రుతి రర్థతః క్వచిచ్ఛబ్దతోఽర్థతశ్చ శ్రీశ్రీనివాసదీక్షిత వేదాంత దేశికవర్ణిత ప్రకార మనుస్మృత్య వివృతా. అత్రేదం చావగమ్యతే :– సజ్జనసంభవాఖ్యతదీయగ్రంథే తస్యా శ్శ్రుతేః పరై రుక్తానర్థా న్నిషిధ్య సజ్జనగృహీత సమీచీనానేక ప్రమాణన్యాయ సిద్ధః కశ్చి దర్థశ్శ్రూయతా మిత్యుక్తం. సజ్జనా నామ వైఖనసాః. ఉచ్యతే హి ఉపక్రమే

తేన దేశి కేన– "సర్వాధీశ్వర లక్ష్మీశసపర్యానిరతాత్మనాం, సతాం వైఖానసాఖ్యానాం సంభవూऽత్ర నిరూప్యత"ఇతి. సజ్జన గృహీతేత్యత్ర సజ్జనశబ్దేన శ్రీవైఖానసకులతిలక శ్రీశ్రీనివాసదీక్షిత ఏవాభిహిత ఇత్యవగమ్యతే. యత శ్శ్రీవైఖానసమహిమమంజర్యా మస్యాం "సతపోతప్యతే" త్యాది శ్రుతే శ్శ్రీమద్దీక్షితై రేవ తథా సమీచీనార్థో వర్ణితః. ఇత్యలమప్రస్తుతేన.

మంజరీ :– నను చతుర్ముఖ స్యాణ్డా దుత్పత్తి ర్నాభ్యా ముత్పత్తిశ్చ శ్రూయతే. ఏకస్మిన్ జన్మని కథ మిద ముపపద్యత ఇతి చేత్తదుక్తం హయశిరోపాఖ్యానే– "త్వత్తో మే మానసం జన్మ ప్రథమం ద్విజపూజితం, చాక్షుషం వై ద్వితీయం మే ఆసీ జ్జన్మ పురాతనం. త్వత్ప్రసాదాచ్చ మే జన్మ తృతీయం వాచికం మహత్, త్వత్తో వా శ్రావణం చాపి చతుర్థం జన్మ వై ప్రభో. నాసిక్యం చైవ మే జన్మత్వత్తః పంచమ ముచ్యతే, అండజం చాపి మే జన్మ కృతం షష్ఠం వినిర్మితం. ఇదం తు సప్తమం జన్మ పద్మజం మేऽమిత ప్రభ". ఏవం శ్రుతి మార్గానుసారేణ బ్రహ్మణో వైఖానసత్వాదికం, త దద్య విశేషేణ భగవద్ధ్యానేన జాతా వైఖానసా ఇతి చ ప్రతిపాదితం. పురాణాంతరే– "విఖనా ఇతి వై విష్ణు స్తజ్జా వైఖానసా స్మృతాః, విష్ణో రేవ సముత్పన్నా బ్రహ్మద్యా మునయః పురా" ఇతి. శాంతిపర్వణి– "భృగ్వంగి రోమరీచ్య త్రిపుల స్త్యపులహాః క్రతుః, తథా వసిష్ఠో దక్షశ్చ నవ స్వాయంభువా ద్విజాః ఏతే వైఖానసానాం తు ఋషీణాం భావితాత్మనాం, వంశకర్తార ఉచ్యంతే సాత్త్వికాహారభోజినా" మితి. శ్రీగీతాయాం– "మహర్షయ స్సప్త పూర్వే చత్వారో మనవస్తథా, మద్భావా మానసా జాతా యేషాం లోక ఇమాః ప్రజాః." పురాణాంతరే– "యజ్ఞే దేవస్య వితతే మహతోవరుణస్య హ, బ్రహ్మణోऽప్సరసం దృష్ట్వా రేత శ్చస్కంద కర్హిచిత్. తత్ప్రతీక్ష్య స పర్ణేన స జుహావ విభావసౌ, త తోऽర్చిషోऽభూ ద్భృగర్వా భృగు రంగారతోऽంగి రాః. అత్రై వాన్వేషణా దత్రిః ఖననాద్విఖనా మునిః, ఖననం తత్త్వ మీమాంసే త్యాహుః కే చన సూరయః. అపరే నిగమార్థానాం ఖననా దితి న శ్శ్రుతమ్. తత స్తద్వంశజా విప్రా వేదవేదాంగ వేదిన" ఇతి. అథ పంచమవేద త్వేన ప్రసిద్ధే భారతే చానుశాసనికే పంచవంశ తితమాధ్యాయే వైఖానసానా ముత్పత్తిః ప్రతిపాదితా. వసిష్ఠః– "అపి చేదం పురారామ శ్రుతంమే బ్రహ్మదర్శనం, పితామహస్య యద్వృత్తం బ్రహ్మణః పరమాత్మనః. దేవస్య

మహత స్తాత వారుణీం బిభృత స్తనుం, ఐశ్వర్యే వారుణే వాఽథ రుద్ర స్యేశస్య వై ప్రభోః. ఆజగ్ముర్మునయ స్స ర్వే దేవా శ్చాగ్నిపురోగమాః, యజ్ఞాంగాని చ సర్వాణి వషట్కారశ్చ మూర్తిమాన్. మూర్తిమంతి చ సామాని యజూంషి చ సహస్రశః, ఋగ్వేద శ్చ క్రమం తత్ర పదక్రమ విభూషితః." ఇత్యారభ్య, "దేవపత్న్యశ్చకన్యాశ్చ దేవతానాంచమాతరః, ఆజగ్ముస్సహితాస్తత్ర తథా భృగుకులోద్వహమ్. యజ్ఞం పశుపతిః ప్రీతో వరుణస్య మహాత్మనః స్వయంభూవస్తుతా దృష్ట్వా రేత స్సమపత ద్భువి. తస్య శుక్ల స్య నిష్పందాత్ పాంసూన్ సంభృత్య భూమితః, ప్రాశ్యత్ పూషా క రాభ్యాం వై తస్మి న్నేవ హుతాశనే. తత స్తస్మా త్సంప్రవృత్తే సత్రే జ్వలితపావకే, బ్రహ్మణో జుహ్వత స్తస్య ప్రాదుర్భావో బభూవహ. స్కన్నమాత్రం తు తుచ్ఛుక్లం స్రువేణ ప్రతిగృహ్య సః. ఆజ్యవన్మంత్రవ చ్చాపి సోఽజుహ్వ ద్భృగునందన. తత స్సంజనయామాస భూతగ్రామం స వీర్యవ్వా, శుక్లే హుతే ఽగ్నౌ తస్మిం స్తు ప్రాదు రాసన్ పురః ప్రభోః. పురుషా వపుషా యుక్తా యుక్తాః ప్రవరకైః గుణైః, భర్జనా ద్భృగురిత్యేవ మంగారా దంగిరా భవత్. మరీచిభ్యో మరీచిస్తు మారీచః కాశ్యపోఽభవత్, అంగారేభ్యో ఽంగిరా స్తాత వాలఖిల్యా శ్శరోచ్చయాత్. అత్రైవాత్రిం చ హి విజీ జాత మేవం వద న్త్యపి, తదాఽగ్నే స్తస్య భస్మభ్యో బ్రహ్మర్షి గణసమ్మితాః. వైఖానసా స్సముత్పన్నా స్తథాశ్రుతిగణేప్సవః", ఇతి. తత్రైవ– "ఏతే విప్రవరా స్సర్వే ప్రజానాం పతయ స్స్మృతాః, సర్వం సంతాన మేతేషా మిద మిత్యవధారయ" ఇతి చ. తస్మాన్నారాయణేన బ్రహ్మణా చాది సృష్టా వే వాద్వారకసద్వారక భగవద్యజనాధికారి త్వేన సృష్టా ఇతి శ్రుతిస్మృతి పురాణాదిషు ప్రతిపాదితత్వాత్, భృగ్వాదిమహర్షీణాం తద్వంశజానాం వైఖానససూత్రేణ నిషేకాది క్రియావతా మేవ లోకే వైఖానసా ఇతి ప్రసిద్ధిః. ఏవం శ్రుతిస్మృతి పురాణేషు వైఖానసానాం ప్రతిపాది తోత్పత్తి ర్నిరూపితా.

చంద్రికా:– అథ చతుర్ముఖస్య నానావిధోత్పత్తికథన స్యానుపపత్తి మాశంక్య సమాధత్తే–తదుక్తమితి. కల్పభేదేనైకస్యైవ చతుర్ముఖస్య మానస చాక్షుష జన్మత్వాదిక ముపపద్యత ఇత్యాశయః. మహర్ష యస్సప్తేత్యాది శ్రీగీతావచనస్య భాష్య మేవం. పూర్వే సప్త మహర్ష యోఽతీత మన్వంతరే యే భృగ్వాదయ స్సప్తమహర్ష యో నిత్యసృష్టి ప్రవర్తమాయ బ్రహ్మణో మనసస్సంభవాః, నిత్యస్థితి ప్రవర్త నాయ యే చ సావర్ణికా నామ చత్వారో మనవ స్థితాః, యేషాం

సంతానమయే లోకే జాతా ఇమా స్సర్వాః ప్రజాః, ప్రతిక్షణ మాప్రళయా దపత్యానా ముత్పాదకాః పాలకాశ్చభవన్తి, తే భృగ్వాదయో మనవశ్చ మద్భావాః మమ యో భావ స్స ఏవ యేషాం భావ స్తే మద్భావాః మన్మతే స్థితాః, మత్సంకల్పానువర్తిన ఇత్యర్థః. అగ్రే భగవతా– "మహర్షీణాం భృగు రహ" మితి గీతత్వాత్ భృగ్వాదయ ఇతి భాషితం. భృగుర్హి వైఖానసాగ్రేసరః; "వైఖానసై శ్చ భృగ్వాద్యై" రితి హారితే నోక్తత్వాత్. సతు విఖనోనామ్నః బ్రహ్మణః పుత్రశ్శిష్యః. తత్కృత సూత్రానుసారేణ శ్రీశాస్త్రప్రణేతేతిచ ప్రసిద్ధం. నను భృగ్వాదయో వైఖానసాః క్వచి చ్చతుర్ముఖస్య మానసాః పుత్రా ఇతి, క్వచిత్ భగవన్మనసా సృష్టా ఇతి, క్వచిత్ అగ్నే ర్జాతా ఇతి చాభిధీయతే. కథ మిద ముపపద్యత ఇతి చేత్. ఉచ్యతే:– ఏతే ప్రథమం విఖనశ్శబ్దవాచ్యేన భగవతా మనసా సృష్టాః. తత స్త ఏవ చతుర్ముఖేన ధ్యాతః ప్రాదురభవన్. కల్పాన్తరే అగ్న్యాదిభ్యోఽపి తథా. "విఖనా ఇతి వై విష్ణు" రిత్యుక్తం. ఖనం పాపం, విఖనాః, అపహత పాప్మా ఇత్యర్థః. భగవత్పుత్రత్వాత్ చతుర్ముఖస్యాపి విఖనశ్శబ్దవా చ్యత్వ ముక్తం. నను ఆనంద సంహితాయాం చతుర్ముఖా దన్యో విఖనా ఇతి కశ్చి న్మహాముని ర్భగవతాసృష్టః, చతుర్ముఖధ్యానసంభూతేభ్యః మహర్షి భ్య శ్చాన్యేభృగ్వాదయః విఖనసా సృష్టా ఇతి చ ప్రతిపాద్యతే. చతుర్ముఖంప్రతి భగవద్వచనం– "శుద్ధ సత్త్వా సముత్పన్నో నిర్మితో ఽయం తవాగ్రతః, మునిశ్రేష్ఠో మహాతేజా మత్కార్యకరణక్షమః." ఇతి, తత్రైవ– "జ్ఞాత్వైవం సర్వభూతాత్మా స ఏవ విఖనోమునిం, ప్రోవా చేదం సమానీయ శుద్ధసత్వమయా న్మునీన్. త్వత్కార్యసాధకా నేవ సృజ త్వం చ మ మాజ్ఞయా, ఇత్యుక్తే దేవదేవేశేవిఖనా. మునిపుంగవః. భృగుం మత్రిం వసిష్ఠం చ మాం చైవం కాశ్యపం తథా, జమదగ్నిం భరద్వాజం విశ్వామిత్రం మహామునిం. గౌతమాదిమునీం ద్రాంశ్చ విష్ణ్వర్చన పరాయణాన్, హరేః కటాక్షమాత్రేణ గర్భచ క్రాంకసంయుతాన్" ఇతి చ. తథా సతి చతుర్ముఖ ఏవ విఖనశ్శబ్ద వాచ్య ఇతి కథ మితి చే, దుచ్యతే– కస్మింశ్చి త్క ల్పే తథా స్యాదిత్యూహ్యం. సర్వేషు కల్పేషు తథా యది బహుగ్రంథ విరోధ స్సంభవతి. ఉచ్యతే హి–చతుర్ముఖ ఏవ విఖనోఽపరనామా సూత్రం ప్రణీతవా నితి స్కాందే– "వైఖానసీం మహాశాఖాం స్వసూత్రే వినియుక్తవాన్ పద్మభూః పరమో ధాతా తస్మిన్నా రాధనత్రయం. ఉక్తవా" నితి. పురాతంత్రే భగవాన్ భృగు రాహ– "అణో రణీయం బ్రహ్మణం మహాన్తం మహతః ప్రభుం" ఇత్యారభ్య "వైఖానసంవిధాతారం విరిఞ్చన్తం చతుర్ముఖం, జటాచీరాంబరధరం వల్కలాజినధారిణం. ప్రణమ్య శిరసా శ్రేష్ఠం భగవన్తం స్వయంభువ" ఇతి. గారుడే– "పురాచ తుర్ముఖాదేశా చ్చత్వారో మునయోఽమలాః ప్రణీయ వైష్ణవం శాస్త్రం భూమా వభ్యర్చయన్నృప. మరీచి ర్మందరే విష్ణు మర్చయా మానకేశవ" మిత్యారభ్య "శుభక్షేత్రే భృగు ర్ముని" రితి.

శ్రీభాగవతే ఏకాదశే భగవన్తం ప్రత్యుద్ధవః– "నిస్సృతం త్వన్ముఖాంభోజాద్య దాహభగవానజః, పుత్రేభ్యో భృగుముఖ్యేభ్య" ఇతి. ఏతాదృశాని వచనాని బహూని సంతి. తత్ర తత్రోదాహరిష్యం తే. నను భగవచ్ఛాస్త్రాదిషు శ్రీవిఖనస్స్వరూపకథనే తస్యైకవక్త్రత్వాదిక మే వాభిధీయతే, న తుచతుర్ముఖిత్వాదికం. త దిదం కథం సంగచ్ఛత ఇతి చేత్, సత్యం; ఇదమత్రబోధ్యం– చతుర్ముఖ ఏవ భగవచ్ఛాస్త్రాధిగమాయ తపశ్చ రణసమయే తచ్ఛాస్త్రాధ్యాపనాయ తథావిధ గుణభృగ్వాదిసృష్టికాలే చ శుద్ధసత్త్వగుణస్సన్ ఏకవక్త్రః తపస్వివేషధారీ చాసీత్. తదానీ మేవ తస్య విఖనశ్శబ్దవాచ్యత్వం జాత మితి. తథా భారతే– "విశేషేణ ఖనే ద్యస్మా ద్భావనా మునిసృష్టయే, తస్మాద్విఖనసో నామస ఆసీదణ్డజః ప్రియః" ఇతి. శ్రీపాంచరాత్రే– "అథ మత్స్యాకృతి శ్శ్రీశః ప్రవిశ్యాంబుధిమధ్యమం" ఇత్యారభ్య "తతః పరం చతుర్వక్త్రో జటాకాషాయదండభృత్, తప స్తప్త్వాచిరం కాలం ధ్యాయం స్తేజస్తు వైష్ణవం. పశ్చా దపశ్య ద్విష్ణూక్తమా గమం విస్తరాత్తదా. సంక్షిప్య సార మాదాయ శాణోల్లిత రత్నవత్, ధాతా విఖనసో నామ్నా మరీచ్యాది సుతాన్ మునీన్ అబోధయ దిదంశాస్త్ర" మితి. చతుర్వక్త్రః బ్రహ్మ, జటాకాషాయ దండభృత్, భూత్వేత్యర్థః. జటాదిధారిత్వ మేకముఖత్వాదేర ప్యుపలక్షణమ్. ఆనుశాసనికే చ– "ఖనిత్వా చాత్మనాఽఽత్మాన" మిత్యారభ్య, "ప్రోచ్య తే స పితామహ" ఇతి. అత్ర "ధ్యాన మావిశ్య యోగేన హ్యాసీ ద్విఖనసోముని" రితి ధ్యానపర్యాయనామక ఖననా దేవ పితామహస్య విఖనసవైఖనసాదిశబ్ద వాచ్యత్వం, తపశ్చరణా న్మునిత్వం చాసీ దితి సమ్య గవగమ్యతే. తపశ్చరణకాలే స్వసంకల్పేన ఏకముఖత్వాదిగ్రహణం చోపపద్యతే. లోకే చైకస్యైవ పూరుషస్య కాలవిశేషేఽవస్థా భేదేన పృథక్ నామ్నావ్యపదేశో భవతి. ఆనందసంహితా వచనానా మపి చతుర్ముఖా దన్యో విఖనా ఇతి తత్సృష్టమహర్షి భ్యః విఖనస్సృష్టమహర్షయోఽన్యే ఇతి చ న తాత్పర్యం. కింతు భగవత్సంకల్పేన చతుర్ముఖ ఏవ శుద్ధసత్త్వగుణేన రూపాంతరేణ విఖనో నామా ప్రాదురాసీత్. తథా చతుర్ముఖసృష్టా ఋషయశ్చ రూపాన్తరే ణావిరాసన్నిత్యేవ. పూర్వ మేవ భగవత్సృష్టానాం ఋషీణా ముత్పత్తిర్నామావిర్భావ ఏవ. ఉక్తం హి– "విష్ణో రేవ సముత్పన్నా బ్రహ్మద్యా మునయః పు" రేతి. సర్వథా చతుర్ముఖ ఏవ రూపాంతరేణ విఖనశ్శబ్దవాచ్యోఽభూ దితి సిద్ధం. ప్రతిపాదితం హి హయశిరోపాఖ్యానే– "చతుర్ముఖస్య ప్రథమం మానసత్వం ద్వితీయం చాక్షుషత్వ" మిత్యాది. అతో నకించి దపి హీయతే. నను శాంతి పర్వణి– "భృగ్వంగిరో మరీచ్య" త్రీత్యారభ్య, "ఏతే వైఖానసానాంతు ఋషీణాం భావితాత్మనాం, వంశకర్తార ఉచ్యన్తే" ఇతి బ్రహ్మణా సృష్టానాం సర్వేషామపి వైఖానసత్వం సమాన ముక్తం.

తథా సతి శ్రీవైఖానససూత్రిణా మేవ కథం వైఖానసత్వ వ్యవహారితిచేత్, సత్యం; సామాన్యేన సర్వేషాం బ్రాహ్మణానాం వైఖానస శబ్దవాచ్యత్వసంభవేఽపి విఖనస్సూత్రిష్వేవ వైఖానసత్వప్రతీతి రుప పద్యతే. యథా జలజన్మనాం కుముదకల్హారాదీనామపి జలజశబ్దవాచ్యత్వ సంభ వేఽపి పద్మేష్వేవ జలజత్వ ప్రసిద్ధిః. అత్రేదమవధేయం. విఖనో విఖనస వైఖానస శబ్దవాచ్యేన భగవతా బ్రహ్మణా చ మనసా సృష్టా భృగ్వాదయః ప్రథమంవైఖానసశబ్దాభిధేయత్వం ప్రపేదిరే. తద్వంశజానాం సర్వేషాం బ్రాహ్మణానాం వైఖానసత్వే సత్యపి స శబ్దః యోగేనరూఢ్యా చ విఖనస్సూత్రిష్వేవ ప్రవృత్తః. శ్రీమద్రామాయణే– "తత్ర వైఖానసా నామ వాలఖిల్యాశ్చ నామతః," ఇతి, తత్రైవాన్యత్ర– "అభ్యాగచ్ఛంతకాకుత్స్థం రామంజ్వలిత తేజసం, వైఖానసా వాలఖిల్యా స్సంప్రక్షాళా మరీచిపాః." ఇత్యాది. అత్ర యద్యపి వైఖానసత్వం వాలఖిల్యానా మపి సాధారణం, తథాపి వైఖానసా ఇతి విఖనస్సూత్రిణ ఏవ ఉక్తా ఇత్యవగమ్యతే. తథా మహేశ్వరతీర్థేన చ వ్యాఖ్యాతం. వాన ప్రస్థానాం వైఖానసత్వేన వ్యవదేశశ్చ శ్రీవిఖనస్సూత్ర ఏవ, తేషాం విశిష్య ధర్మప్రతిపాదనేన తదనుష్ఠానాదితిబోధ్యం. కించ శ్రీపాద్మ పురాణాదిషు– "వైఖానసై ర్మహాభాగై రర్చాపయ నరాధిప" ఇత్యాదినా భగవదారాధనాధికారి త్వేన ప్రతిపాదితా వైఖానసా విఖనస్సూత్రిణ ఏ వేత్యకామే నాభ్యుపగన్తవ్యం; వానప్రస్థానాం తదధికారాను పపత్తేః. ఇత్యల మత్ర విస్తరేణ.

వైఖానససూత్ర స్యాష్టాదశశారీరసంస్కారవత్త్వే శ్రుతి ప్రదర్శనమ్

మంజరీ :– అథ ప్రత్యక్ష శ్రుతిమూలత్వేన భగవతా విఖనసా ప్రణీతసూత్రానుసారేణ భగవదారాధనాది శాస్త్ర ప్రణయనాదికం తత్సూత్రిణా మే వారాధనేఽధికారశ్చ ప్రతిపాద్యతే. కా వా మూల భూతా శ్రుతి రితి చే దుచ్యతే. ముండోపనిషది– "ప్లవా హ్యేతే అదృఢా యజ్ఞరూపాః అష్టాదశోక్త మవరం కర్మ యేష్వి"తి, శ్రుతి సిద్ధాష్టాదశ శారీరసంస్కార ప్రతిపాదకత్వం, యజుషి– "తదుహవా ఏతేబ్రహ్మవాదినః పూర్వాభిముఖా స్సంధ్యాయాం గాయత్ర్యాఽభి మన్త్రితా ఆప ఊర్ధ్వం విక్షిపంతి తా ఏతా ఆపో వజ్రీభూత్వా తాని రక్షాంసి మందేహారుణే ద్వీపే ప్రక్షిపన్తి యత్ప్రదక్షిణం ప్రక్రమన్తి తేన పాప్మాన మవ ధూన్వంతీ" త్యాది సర్వకర్మస్వపి యోగ్యతా ప్రదేసంధ్యోపాసనే ఆపోహి ష్ఠేత్యాదిభిః ఋగ్భిస్తిసృభిః ప్రోక్ష్య, ప్రాతస్సూర్యశ్చే త్యాదినాఽఽచమ్య గాయత్ర్యాభిమన్త్ర్యాదిత్యాభిముఖం విక్షిప్య ప్రదక్షిణం కరో తీత్యాది ప్రధానభూత మర్ఘ్యప్రదానాదిక ముక్తం. "ప్రథమం మన్ముఖాత్

సృష్టో లోకార్థే వచనప్రభుః, సృష్టమాత్రో జగత్సర్వం అత్తుమైచ్ఛత్ పురాఖలు. తతః ప్రశమిత స్సోఽగ్ని రూపాసీనో మయాపురా, సతతో పాసనాత్సో ఽయ మౌపాసన ఇతీరితః" ఇత్యాశ్వమేధికే భగవతోక్తత్వాత్ "ముఖా దింద్ర శ్చాగ్ని శ్చే" తి శ్రుతేః పరమపురుషముఖా జ్జాత స్యౌపాసనాగ్నే రాయత నపరికల్పనాదికమన్త్రప్ర తిపాదితం–నిత్యహోమేఽగ్నిశాలాయామిత్యా.

స్వసూత్రే భగవదారాధనాద్యుత్త మోత్తమధర్మ ప్రతిపాదనం

దినా. అ థాగ్నౌ నిత్యహోమాంతే విష్ణోర్నిత్యార్చనం సర్వదేవార్చనం భవతి. "అగ్ని ర్వై దేవానామవమో విష్ణుః పరమ స్తదన్తరేణ సర్వా అన్యా దేవతా ఇతి బ్రాహ్మణ" మిత్యాదినా భగవదర్చనా ప్రతిపాదితా. "సాంగచతుర్వేదత పోయోగాదృషి ర్నారాయణపరాయణో నిర్ద్వంద్వోముని" రితి ప్రపదనపరమై కాంతిత్వ ముక్తం. "ద్వాదశాష్టాక్షరాభ్యాం పుష్పాణి దదాతి" "పద్త్రయేనవిష్ట" ఇత్యాది, "ఓన్నమో నారాయణా యేతి మన్త్రోపాసకః వైకుంఠభువనంగమిష్య" తీతి. అనేన న్యాసః ప్రతిపాదితః. "ప్రాప్తే ప్రయాణకాలే శుక్ల మహో మాసాష్షడుత్తరాయణమ్ అగ్నిర్జ్యోతిరనేన పథా బ్రహ్మపద మపునరావృత్త్యభ్యే" తీతి. అనేన "అర్చిషోఽహరహ్న ఆపూర్యమాణ పక్ష" మిత్యాద్యర్చి రాదిమార్గ ప్రతిపాదనం, "అథాఘారవిధాన" మిత్యార "భ్యాఘారేపరిధి పరిస్తరణా న్యాహారణోర్ధ్వసమిదాదయో మన్త్రప్రకాశితాని కర్మాణి క్రియన్త" ఇతి శ్రుత్యా సమన్త్రకత్వేన క్రియన్తే. సూత్రే తావ దుప క్రమ ప్రభృతి తాన్త్రికమన్త్రాభావా చ్చాఘారపర్యన్తం శ్రుతిమార్గానుసారేణ ప్రతిపాదనం. "అష్టాదశోక్తమవరం కర్మే" త్యత్ర యజ్ఞస్య ఋత్విజ ష్షోడశ సదస్య స్సప్తదశ యజమానోఽష్టా అష్టాదశేతి తదసత్; యజమానాదీనాం కర్మ కుర్వతాం కర్మత్వాసంభవాత్ కర్మకర్తృ విరోధః. అష్టాదశస్మృత్యుక్తాని కర్మాణి పురాణోక్తాని వేతిచేత్సత్యం; ఇద మిదం కర్మేతి విశిష్యానుక్తత్వాత్. తత్ర తత్రప్రతిపాదితభగవదా రాధనాదీనా మపవర్గాదిఫల ప్రదానాం జరామృత్యువిరోధినాం జన్మ మృత్యుప్రాప్తి ఫల ప్రతిపాదన స్యాయుక్తత్వాత్, తథా వక్తు మయుక్తం. కించ, అష్టాదశస్మృతి పురాణేషు ప్రతిపాదితానాం కర్మాణాం సాత్త్విక రాజసతామసభేదేన ప్రతిపాదితానాం "సాత్త్వికా మోక్షదా జ్ఞేయా రాజసా స్స్వర్గదా స్స్మృతాః, తథైవ తామసాదేవి నిరయప్రాప్తి హేతవ" ఇతి,

అపవర్గఫల ప్రదానా మపి నిరయప్రాప్తిసంభవాత్తథావక్తు మయుక్తం. “ప్లవాహ్యేతే అదృఢా యజ్ఞరూపా” ఇతి ఫలాభిసంధిసహితానా మకించిత్కరత్వం ప్రతిపాద్య, “అష్టాదశోక్త మవరంకర్మ యే” ష్వితి యేషు సూత్రేష్వవరం కర్మ యజ్ఞాపేక్షయా స్మార్తకర్మణాం ముఖ్యత్వాభావాత్ అవరం కర్మే త్యుక్తం, అష్టాదశేతి యదుక్త మిత్యర్థః.

చంద్రికా:- అథ శ్రీవైఖానససూత్రే- “ఋతుసంగమనే” త్యారభ్య “పాణిగ్రహణానీత్యష్టాదశ సంస్కారాశ్శారీరా” ఇతి శారీర కర్మణా మష్టాదశత్వం ప్రతిపాదితం. తత్ర మూలభూతాం శ్రుతి ముదా హరతి-“ప్లవా ఇతి. అయం స్వాభిప్రేతోఽర్థః. యేషుసూత్రేషు అవరం శ్రౌతకర్మాపేక్షయా న శ్రేష్ఠం కర్మ, శారీరాస్సంస్కా రా ఇత్యర్థః. అష్టాదశేత్యుక్త మితి. యజ్ఞరూపా ఇతి. ఫలాభిసంధిపూర్వ కంకృతాః ఏతే యజ్ఞరూపాః ప్లవా అదృఢాః జన్మ మృత్యుసాగర తరణేఽకించిత్కారాః, భగవదారాధనమేవ తత్రోపాయ ఇత్యర్థః. ఏవంచ” శ్రీవైఖానససూత్రే శారీరసంస్కారాణా మష్టాదశ సంఖ్యాకత్వ విధాన మేతచ్ఛ్రుతిమూలమితి సిద్ధం. పునరితర సూత్రాపేక్షయా ఽస్యసూత్రస్యోత్కర్షే బహూన్ హేతూనాహ-యజుషీత్యాదినా. పదత్రయ ఇత్యాదినా శ్రీవైఖానససూత్రే చరమావస్థాయాం కర్తవ్యం విహితం. పదత్రయం నామ శ్రీమదష్టాక్షరం. తత్రహి- ఓం, నమః, నారాయణాయ, ఇతి త్రీణిపదాని విద్యన్తే ఇత్యభిప్రేత్యాహ-పదత్రయే నివిష్ట ఇతి. అథ శ్రీమదష్టాక్షరజపస్య పరమపద ప్రాప్త్యుపాయత్వే శ్రుతిం దర్శయతి-“ఓం నమోనారాయణాయే”తి.

స్మృతీనాం పురాణానాంచ సాత్త్వికాదిభేదనిరూపణమ్

మంజరీ :- అష్టాదశ స్మృతయః పురాణానిచ. పాద్మేపురాణే- “వైష్ణవం నారదీయంచ తథా భాగవతం శుభం, గారుడంచ తథాపాద్మం వారాహం శుభదర్శనే. సాత్త్వికాని పురాణాని విజ్ఞేయాని చషట్ పృథక్, బ్రహ్మాండం బ్రహ్మవైవర్తం మార్కండేయం తథైవచ. భవిష్యద్వామనం బ్రాహ్మం రాజసాని చషడ్విదుః, మాత్స్యం కౌర్మం తథా లైంగం శైవం స్కాందం తథైవచ. ఆగ్నేయంచ తథైతాని తామసాని నిబోధమే, సంకీర్ణా స్తామసాశ్చైవ రాజసా స్సాత్త్వికాస్తథా. కల్పాశ్చతుర్విధాః ప్రోక్తాః బ్రహ్మణో దివసాశ్శృతే, యస్మిన్కల్పేతు యత్ప్రోక్తం పురాణం బ్రహ్మణా పురా. తస్యతస్య తు మాహాత్మ్యం తత్స్వరూపేణ వర్ణ్యతే, సంకీర్ణేషు సరస్వత్యాః పిత్రూణాంచనిగద్యతే. అగ్నేశ్శివస్య మహాత్మ్య మధికం బ్రహ్మణో విదుః

సాత్త్వికేష్వథ కల్పేషు మాహాత్మ్యమధికం హరేః, తేష్వేవయోగసంసిద్ధా గమిష్యంతి పరాంగతిం.'' స్మృతయః, పాద్మే- "వాసిష్ఠంచైవ హారీతం వ్యాసం పారాశరం తథా, భారద్వాజం కాశ్యపీయం స్మృతిషట్కంతు సాత్త్వికం. మానవం యాజ్ఞ వల్క్యంచ ఆత్రేయం ఖాక్షమేవచ. కాత్యాయనం వైష్ణవంచ స్మృతి షట్కంతు రాజసం. గౌతమం బార్హస్పత్యంచ సాంవర్తంచయమ స్మృతిః, శాంఖమౌశనసంచైవ స్మృతిషట్కంతు తామస''మితి. ఆగ్ని వైశ్యసూత్రే-"అథాతస్సూత్రగణనం వ్యాఖ్యాస్యామో బోధాయన మాపస్తంబం సత్యాషాఢం ద్రాహ్యాయణ మాగస్త్యం శాకల్యం ఆశ్వలాయనం శాంబవీయం కాత్యాయన మితి నవ పూర్వసూత్రాణి. వైఖానసం శౌనకీయం భారద్వాజ మాగ్ని వేశ్యం జైమినీయం వాధూలం మాధ్యందినం హిరణ్యా కేశీయం కౌషీతకమితి నావాపరసూత్రాణి. అష్టాదశ సూత్రకారాశ్చేతి పూర్వసూత్రాణి నవాపరసూత్రాణి నవ ప్రోక్తా నీత్యేతచ్చతు ర్వేదమూలాని. నవాపరసూత్రాణి విష్ణుసంబంధీని. పూర్వ సూత్రాణి శారీరాణి సామాన్యాని భవన్తి. తస్మాద్వైఖానసాదీని దైవికానీతి.

చంద్రికా:- అష్టాదశోక్త మితి, అష్టాదశశబ్దోஉష్టాదశ స్మృతిపరః పురాణపరోవాஉస్త్విత్యాశంక్య తాసు తేషుచకాసాంచిత్ కేషాంచిచ్చ సాత్త్వికతయా జన్మమృత్యుని వర్తకత్వాత్ తథావక్తు మయుక్త మితి పరిహృతమ్. తత స్స్మృతీనాం పురాణానాంచ సాత్త్వి కాదిభేదజిజ్ఞా సాయా స్సంగతత్వాత్ తాస్తానిచ పృథగ్దర్శయతి-పాద్మే ఇత్యాదినా. అథసూత్రాణిచ గణయిత్వా తేషాం నవానాం పూర్వత్వం, నవానా మ పరత్వం చ కాలత ఇత్యాశంకాం పరిహరతి- పూర్వసూత్రాణి శారీరాణీతి. అర్థాదపరసూత్రాణాం. దైవికతయా విశేషత్వముక్తం భవతి. విశేష సూత్రేషు చ శ్రీవైఖానససూత్రస్య శ్రీమన్నారాయణపర తయా దైవికాగ్రగణ్యత్వాత్ ప్రథమతో గ్రహణం. నచ పూర్వత్వ మపరత్వంచ పూర్వాపరకాల సంభవా చ్చాస్త్వితి వాచ్యం. సర్వేషాం సూత్రాణాం శ్రీవైఖానససూత్రస్య ప్రథమత్వాత్. ఉచ్యతేహి శ్రీశాస్త్రే భగవతా భృగుణా- "ఆద్యత్వాత్సర్వసూత్రాణాం వైష్ణవత్వాచ్చ సర్వశః, మయాஉనువర్తిత" మితి. బ్రహ్మ వైవర్తేచ- "యథా మునీనాం విఖనా ఆదిభూత ఉదాహృతః, సూత్రాణాం తత్ప్ర ణీతం తు యథాశ్రేష్ఠ తరం స్మృత" మితి. ఏతద్విస్తరస్తు దశవిధహేతునిర్ణయే ద్రష్టవ్యః.

వైఖానస శాఖాస్వరూపః

మంజరీ:– శ్రీవైఖానససూత్రం ప్రత్యక్షశ్రుతిమూలమిత్యుక్తం. కాశాఖా? కోవేద ? ఇతి చేదుచ్య తే :–అఖిల వేద ద్రుమమూలభూతో యజుర్వేదః. యథా శ్రీవిష్ణుపురాణే–"వేదమస్య మైత్రేయ శాఖాభేదా స్సహస్రశః, న శక్యో విస్తరోవక్తుం సంక్షేపేణ శ్రుణుష్వ తత్. ద్వాపరే ద్వాపరే విష్ణుర్వ్యాసరూపీ మహామునే, వేద మేకం సుబహు ధా కురుతే జగతేహిత. వీర్యం తేజోబలం చాల్పం మనుష్యాణా మవేక్ష్య చ, హితాయ సర్వభూతానాం వేదభేదాన్ కరోతిసః" ఇత్యారభ్య "ఏక ఆసీ ద్యజుర్వేద స్తం చతుర్ధా హ్యకల్పయత్, చాతుర్హోత్ర మభూద్యస్మిన్ తేన యజ్ఞ మథాకరోత్. అధ్వర్యవం యజుర్భిస్తు ఋగ్భిర్హోత్రం తథా మునిః, ఔద్గాత్రసామభి శ్చక్రేబ్రహ్మత్వం చాప్యథర్వభిః. తతస్స ఋుచ ఉద్ధృత్య ఋుగ్వేదం కృతవాన్మునిః, యజూంషిచ యజుర్వేదం సామవేదం చ సామభిః. రాజ్ఞాం త్వథర్వవేదేన సర్వకర్మాణి సప్రభుః, కారయామాస మైత్రేయ బ్రహ్మత్వం చ యథాస్థితి. సోఽయమేకో మహా వేదతరు స్తేన పృథక్కృతః, చతుర్ధాచ తతో జాతం వేదపాదపకా నన" మితి. స్కాందే–"వైఖానసీం మహాశాఖాం స్వసూత్రే వినియుక్త వాన్, పద్మభూః పరమో ధాతా తస్మిన్నారాధనత్రయం. ఉక్తవాన్నిగ మార్గానామాచారం ప్రవిభాగశ" ఇతి. శ్రీవైఖానసే–"వేదానాం వ్యసనా దర్వాక్ ప్రాగ్రూపం మేళితం తు యత్, తాం తు వైఖానసీం శాఖా మితి వేదవిదో విదుః. తాంతు వైఖానసీం శాఖాం వ్యాసస్తు భగవాన్మునిః, చక్రే ఋుగాదిభేదైస్తు వ్యసిత్వాతు పృథక్పృథక్. తాంతు వైఖానసీం శాఖా మాదా వధ్యాపయన్మునిః," ఇత్యాది. మరీచిప్రోక్తా నంద సంహితాయాం శాఖానుక్రమణాధ్యాయే– "అతఃపరం ప్రవక్ష్యామి శాఖానుక్రమణం బుధాః, బృహచ్ఛృంగశ్చతుస్సానుః పృథులో వేద పర్వతః" ఇత్యుపక్రమ్య, "అతో యజుప్ప్రభేదంతు విదురేకోత్తరం శతం." ఇత్యన్తం మహాప్రబంధమభిధాయ, "వేదనాం వ్యసనాద్యత్తు ప్రాగ్రూపం మిళితం మహత్, తాంతు వైఖానసీం శాఖాం ప్రోవాచ హి పితామహః" ఇతి. బ్రహ్మవైవర్తే– "నిమ్నగానాం యథాగంగే" ఇత్యారభ్య "శ్రుతీనా మాదిభూతా తు శ్రుతిరేకాయనీ యథా, తత్సాన్ని ధ్యాద్యథా యస్యాం నిషణ్ణోభగవాన్హరిః. వ్యూహానా మాదిభూతస్తు వాసుదేవో యథా పరః, త్రిమూర్తీనాం యథా విష్ణుః శివానాం తు సదాశివః.

ధర్మాణాం వైష్ణవో ధర్మః స్మృతీనాం మానవీస్మృతిః, విప్రాణాం వేదవిదుషాం వైఖానసోవరః. యథా మునీనాం విఖనాః ఆదిభూత ఉదాహృతః. సూత్రాణాంతత్ప్రణీతంతు యథా శ్రేష్ఠతరం స్మృతం. తథైవ పుష్కరోరాజన్ తీర్థానా ముత్తమోత్తమః," ఇతి. బ్రహ్మపురాణే– "ఏకఏవ ద్విజా వేదో వేదార్థ శ్చైక ఏవచ, తత్రాపి మునిశార్దూల శాఖాభేదేన భేదితాః" ఇత్యారభ్య "బ్రహ్మణా స్సకలా న్వేదా న్వసిష్ఠః ప్రాప్తవాన్ ద్విజః, తస్మాచ్ఛక్తి స్తతోధీర్మా పరాశర మహామునిః. పరాశరాన్మహాబుద్ధి ర్వేదవ్యాసో మహామునిః, సంక్షిప్య సకలా న్వేదాం శ్చతుర్ధా కృతవాన్మునిః, ఋగ్వేదః ప్రథమః ప్రోక్తో యజుర్వేద స్తతః పరం, సామవేద స్తృతీయస్తు అథర్వస్స్యాచ్చతుర్థక" మితి. "పునస్త్రిసప్తభేదేన ఋగ్వేదో భేదితోఽమునా, యజుర్వేదో ద్విజా యే నాశీతిభేదేన భేదితః. నవధా భేదితోఽథర్వ వేద స్సామ సహస్రధా, వ్యస్త వేదతయా వ్యాస ఇతిలోకేశ్రుతో ముని" రితి. "ద్వైపాయనస్య శిష్యాస్తే చత్వారో మునయః క్రమాత్, జగ్మస్తే చతురోవేదాన్ సామవేదస్తు జైమినిః. అథర్వాణం సుమంతుస్తు ఋగ్వేదం గాలవోఽగ్రహీత్, కుశాగ్రధీర్యజుర్వేదం గానక్రమపదాన్వితం. అత స్సహస్రశాఖంతు సామవేదం విదుర్బుధాః, ఇత్యధర్వ ప్రభేదస్తు దశధాఽఽదౌ సమీరతః. తాసాం భేదోపభేదాశ్చ బహవస్సద్భిరీరితాః, తచ్చతుర్వింశతి విధా మృక్చాఖాంబ్రువతే బుధాః. అతో యజుప్రభేదంతు విదురేకోత్తరంశత" మితి. తస్మాదృగ్భాగమూలాని సూత్రాణి త్రీణితానితు, శౌనకీయంచశాంబవ్యం ఆశ్వలాయన మిత్యపి. సామసూత్రం జైమినీ యంద్రాహ్యాయణమిత్యపి, అథర్వభాగమూలాని సూత్రాణి త్రీణితానితు. పైఠీనసీయమాగస్త్యం పాణినీయమితిద్విజాః. యజుసూత్రాణి సంఖ్యాని దశపంచ చ పండితై" రిత్యాది.

చంద్రికా:– అథ కాశాఖా కోవేద ఇతి ప్రశ్నపూర్వకం శ్రీవైఖానస సూత్రస్య శాఖాం వేదంచ ప్రతి పాదయతి– అఖిలేత్యాదినా, అయమర్థః. ఆదౌ ఏకరూపతయా స్థితస్యా పౌరుషేయస్య శబ్దరాశేః శాఖాత్వేన వ్యవహారే వైఖానస శాఖేతి నామ, తస్యైవ వేదత్వేన వ్యవహారే యజుర్వేద ఇతినామ, తద్రూప ఏవ శబ్దరాశి శ్శ్రీవైఖానస సూత్రే వినియుక్త ఇతి. సీతోపనిషది– "హరేర్ముఖాన్నాదః తన్నాదాద్బిందుః బిందో రోంకారః ఓంకారా త్పరతో రామవైఖానస పర్వతః. తత్పర్వతే కర్మజ్ఞానమయీభిః బహుశాఖా భవన్తి" ఇత్యారభ్య "వైఖానస మతస్తస్మిన్నాదౌ ప్రత్యక్షదర్శనం, స్మర్యతే ముని భిర్నిత్యం వైఖానస మతః పరం"

ఇతి, "వైఖానసఋషేః పూర్వం విష్ణోర్వాణీ సముద్భవేత్" ఇత్యాది చ. ఏక ఏవద్విజా ఇతి. ద్విజాఇతి సంబోధనం.

దశవిధవైష్ణవత్వమ్

మంజరీ:– అథ వైఖానసాదీని సూత్రాణి దైవికా నీతి వైఖానస సూత్రానుసారీణీ త్యర్థః. శ్రీవైఖానససూత్రానుసారిణః పరమై కాంతినః విష్ణుబలిరితి గర్భస్థస్య ప్రపత్తికర్మప్రతిపాదనాత్. ఇతరేషాం వైష్ణవత్వ మద్వేషత్వాదికం. యథా– "అద్వేషశ్చానుకూలశ్చ దివ్యనామధర స్తథా, చక్రాంకీ మన్త్రజాపీచ వైష్ణవశ్చతతః పరం. శ్రీవైష్ణవః ప్రపన్నశ్చ ఏకాంతీ చ తతః పరం, పరమైకాన్తినః ఖ్యాతా దశైతే వైష్ణవా స్స్మృతాః. విష్ణుం లోకనియన్తారం వైష్ణవాన్ లోకపావనాన్ దృష్ట్వాన ద్వేష్టి యో మర్త్యః సోఽద్వేషః పరికీర్తితః. దేవసేవోత్సవాంశ్చైవ మహాభాగవతాం స్తథా, దృష్ట్వా నమతి యో మర్త్య స్సోఽనుకూల ఉదాహృతః. కేశ వాద్యాని నామాని మహా పాపహరాణిచ, యోధత్తే మనుజస్సోఽయం దివ్యనామధర స్స్మృతః. శ్రుతిస్మృతిపురాణేషు విహితం చక్రధారణం, యోధత్తే మనుజ స్సోఽయం చక్రాఙ్కో ప్రకీర్త్యతే. అష్టాక్షరస్య మన్త్రస్య సతతో పాసనాన్నరః, మన్త్రపాఠీతి విద్వద్భిః కథ్యతే సోఽపి వైష్ణవః. దేవతాన్తరవన్నిత్యం శబ్దాదీ నపి కుత్సయన్, విష్ణుప్రాప్తి ఫలాకాంక్షీ భక్త్యుపాయో హి వైష్ణవః. దేవతాన్తరశబ్దాదిన్ భక్త్యుపాయం చ కుత్సయన్, లక్ష్మ్యైకోపాయచిత్తస్తు శ్రీవైష్ణవ ఉదాహృతః. దేవతాన్తర శబ్దార్దీ భక్త్యుపాయం చ కుత్సయన్, కృష్ణైకోపాయచి త్తస్తు స ప్రపన్న ఉదాహృతః. ఏకాన్తీతు వినిశ్చిత్య దేవతా విషయా న్తరైః. భక్త్యుపాయసమం కృష్ణప్రాప్త్యైకృష్ణైకసాధనః. దేవతాన్తర శబ్దాది భక్తి కృష్ణాఖ్యహేతుషు, సామ్యకృత్పరమైకాన్తీ హరౌస్వామీతి బుద్ధిమాన్" ఇతి.

చంద్రికా:– అథ ప్రకృత మర్థ మవతారయతి–అథ వైఖానసాదీనీతి. అగ్నివైశ్యోక్తసూత్రగణనాంతః ప్రతిపాదిత మిదం. తదర్థమాహ–వైఖానస సూత్రానుసారీణితి. వైఖానససూత్రస్య శ్రీమన్నారాయణపరత్వా ద్దైవికత్వం న్యాయ్యం. తదితరేషాం కథం దైవికత్వ మిత్యాశంకాయాం వైఖానసాదీ నీత్యత్ర వైఖానససూత్రాను సారీణీత్యర్థ ఉక్తః. ఏవంచ వైఖానససూత్రస్య దైవికత్వా త్తత్ప్ర భృతీనా మితరేషాం చ సూత్రాణాం దైవికత్వం చక్రిన్యాయసిద్ధ మిత్యభిప్రాయః. ఏవం నిసర్గత శ్రీవైఖానసాః పరమైకాంతి వైష్ణవా ఇత్యభిధాయ, ఇతరేషాం వైఖానససూత్రిభ్యోఽన్యేయే ఆపస్తం బాదిసూత్రిణః తేషా మిత్యర్థః. అద్వేషాది నామ్నాం వైష్ణవానాం పృథక్ లక్షణం ప్రతిపాదయతి–విష్ణు మిత్యాదినా. కేశవాద్యా

నీతి. కేశవాదినామభిః లలాటాదిషు య ఊర్ధ్వపుండ్రంధత్తే స దివ్యనా మధరో నామ వైష్ణవ ఇత్యర్థః. చక్రధారణ మితి. చక్రధారణం త్రివిధం గర్భచక్రధారణం న్యాసచక్రధారణం తప్తచక్రధారణం చేతి. తత్ర గర్భచక్రధారణ ముత్తమం; గర్భే భగవత్కృతత్వాత్. ఉచ్యతేహి శ్రీశాస్త్రే–"గర్భేమా స్యష్టమే విష్ణుబలిం కుర్యా ద్యథావిధి, నారాయణ స్స్వయం గర్భే ముద్రాంధారయతే నిజాం" ఇతి. ఏతద్విస్తర స్త్వన్యత్ర ద్రష్టవ్యః శబ్దాదీ నీతి. శబ్దస్పర్శాదివిషయా నిత్యర్థః, కుత్సయ దేవతాన్తరేషు విషయేషు చ అనాదరం కుర్వన్నిత్యర్థః. భక్త్యుపాయ ఇతి. భక్తిర్మోక్షోపాయ ఇతి యో మన్యతే స భక్త్యుపాయః. భక్త్యుపాయం చ కుత్సయన్నితి. అయమర్థః:– భక్తిరావశ్యకీ యద్యపి సైవ మోక్షోపాయోన భవతి, పరంతు పురుషకారభూతా లక్ష్మీ రేవ తత్రోపాయ ఇతి చిత్తం యస్యస లక్ష్మ్యేకోపాయ చిత్త ఇతి. ఏవం కృష్ణైకోపాయ చిత్త ఇత్యత్ర చ. ఏకాన్తీతి. యః భక్త్యుపాయ మపి దేవతావిషయాన్తరై స్సమం వినిశ్చిత్య, భక్తావుపాయత్వ బుద్ధిం విహాయేత్యర్థః. కృష్ణప్రాప్తౌ కృష్ణైక సాధనో వర్తతే ఏకాన్తీత్యర్థః. దేవతాన్తరేతి. యః దేవతాన్తరాదిషు కృష్ణాఖ్యే చ హేతౌ సాధనే సామ్యకృత్, దేవతాన్తరేష్వివ కృష్ణేఽపి సాధనత్వబుద్ధిం విహాయ తస్మిన్ స్వామీతి కేవలం బుద్ధిం ధత్తే, స పరమైకాంతీత్యర్థః. హరౌ ఉపాయ ఇతి బుద్ధిమా నేకాన్తీ, తస్మిన్ శేషిత్వమాత్రే బుద్ధిం కుర్వన్ త స్యాహం యథేష్టవినియోగార్హ ఇతి యో మన్యతే స పరమైకాన్తీ తి భేదః.

శ్రీ వైఖానసభగవచ్ఛాస్త్ర సూత్రానుసారేణ ప్రణయనం

మంజరీ:– అథ సూత్రానుసారేణ భగవచ్ఛాస్త్రప్రణయ నాదికం ప్రతిపాద్యతే. "ఆత్రేయః కాశ్యప శ్చైవ మారీచో భార్గవ స్తథా, ఏషాంచతుర్విధానాం తు మూలం తత్సూత్ర మేవ యత్. ఆత్రేయాద్యా ఇమే సర్వే తస్మా ద్వైఖానసా స్స్మృతాః, అన్యోన్య సంకరే తస్మాద్దోషో నాస్త్యేక ఏవ సః" ఇతి. "వైఖానసేన సూత్రేణ నిషేకాదిక్రియాన్వితః, సూత్రోక్తేన విధానేన కుండే ష్వాఘార మాచరేత్" ఇతి.

చంద్రికా:– ఆత్రేయ ఇతి. అత్రిణా ప్రోక్తో గ్రంథః ఆత్రేయః, ఏవంకాశ్యప ఇత్యాది చ. శ్రీవైఖానససూత్రమూలకత్వాత్ తేషాం వైఖానసత్వం తత్సూత్రమూలకత్వం చ; తత్ర విహితస్య భగవదారాధనస్య విస్తారయి తృత్వాత్, విధి నై వాఘూరాది ప్రయోగ ప్రతిపాదనాచ్చ. తథా ప్రతిపాదక వచనం దర్శయతి– వైఖానసేనేతి. కించ భృగ్వాదీనాం వైఖానసత్వం చ విఖనస మానసపుత్రత్వాత్. అత ఏ వాహ హారీతః– "వైఖానసై శ్చ భృగ్వాద్యై" రితి.

శ్రీవైఖానస సూత్రభగవచ్ఛాస్త్రయోర్భగవదుపదిష్టత్వమ్

మంజరీ:– అథ పరమవైదిక త్వేన ప్రసిద్ధస్య శ్రీమద్వైఖానస సూత్రస్య తదనుసారేణ భృగ్వాదిభిః ప్రణీతస్య శాస్త్రస్య చ స్వారాధనార్థం భగవతా నారాయణేన చతుర్ముఖం ప్రత్యుపదేశాదికం భృగ్వాదీనాం పరంపరయా ప్రాప్తిశ్చ శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిముఖేన ప్రతిపాద్యతే. ["ధర్మం జిజ్ఞా సమానానాం ప్రమాణం ప్రథమం శ్రుతిః, ద్వితీయం ధర్మశాస్త్రం చ తృతీయం లోక సంగ్రహః. ఇతిహాస పురాణాభ్యాం వేదం సముపబృంహయేత్, బిభే త్యల్ప శ్రుతా ద్వేదో మా మయం ప్రతరిష్య"]తీతి, ["దుర్బోధా వైదికా శ్శబ్దాః ప్రకీర్ణ త్వాచ్చ యేఽఖిలాః, తద్ఙైస్త ఏవ స్పష్టార్థాః స్మృతితంత్రే ప్రతి ష్ఠితాః. ఆర్షం ధర్మోపదేశం చ వేదశాస్త్రా విరోధినా, యస్తర్కే ణాను సంధత్తే సధర్మం వేద నేతరః."]ఇతి ధర్మనిర్ణయే తావత్ ప్రథమత శ్శ్రుతేరేవ ప్రామాణ్య ప్రతి పాదనాత్ దుర్బోధానాం వైదికశబ్దానా మితిహాసపురాణాభ్యా మేవార్థ నిర్ణయ సామర్థ్య ప్రతిపాదనా దితిహాస పురాణాదిభిర్వినా అర్థనిర్ణయ సామర్థ్యా భావాచ్చ న్యాయానుగృహీ తేతిహాసపురాణాదిభి రర్థనిర్ణయః కర్తవ్య ఇతి.

చంద్రికా:– శాస్త్రస్య, భగవాచ్ఛాస్త్రస్యేత్యర్థః.

మంజరీ:– అథాతో నారదో భగవన్తం బ్రహ్మాణం పరిపృచ్ఛతి.– ["భగవానప్యుత్సుకో దృశ్యతే కిం ధ్యేయం భగవతోఽపి స్రష్టుస్సమస్త జగతాం బ్రహ్మణ ఇతి, సహూవాచ బ్రహ్మ మమాపి ధ్యేయం బ్రహ్మ స భగవా న్నారాయణోఽనాదిర్నాహం భగవాన్ మయ్యుపచారమాత్రం అదౌ నిస్స్వాధ్యాయ వషట్కారలోకం స్వధా స్వాహా వివర్జిత మాలోక్య స ఐక్ష్వాక స ఇమాన్ లోకాన్ సృజా మీతి, యత ఈశ్వరో వాశ్వః తత స్స హయగ్రీవాం సచ్చిదానంద మయీం చంద్రమండలమధ్యస్థాం పుండరీకాసనాం శంఖ చక్రాక్షమా లా విద్యా విలసిత చతుర్భుజాం దివ్యాం తనుం పరిగృహ్య స్వాత్మాన మయుయోజత, తత్ర స్వాం మన్త్రమయీం తను మపశ్యత్. శ్రుతి ముపదిదేశ. తే నాహం జగ దసృజం. యతో మే గురు ర్నారాయణో దైవం చ నారాయణపరం బ్రహ్మ తత్త్వం నారాయణః పరః తతస్త్వ మపి తన్నిష్ఠో భూయా"] దిత్యుపనిషదన్తం.

చంద్రికా:- అథ భగవన్ముఖా ద్విఖానసాపరనామధేయేన చతుర్ముఖేన వేదాధిగమే స్మృత్యాదిక ముదాహరిష్యన్ తన్మూల భూతాంశ్రుతిం ప్రదర్శయతి– అథాత ఇత్యాది. నిస్స్వాధ్యాయేత్యాది. సృష్టేః పూర్వం చేతనానాం కరణ

కళేబరాభావాత్ నిస్స్వాధ్యాయ వషట్కార మిత్యుక్తం. అథ భగవతో హయగ్రీవమూర్తి గ్రహణం వర్ణయతి–తతస్స ఇత్యాదినా. అత్ర శ్రుతి ముపదిదేశేతి భగవతో బ్రహ్మణా వేదాధిగమ ఉక్తః.

మంజరీ:– అథ నారదో భగవన్త మన్వయుఙ్క్త, కథం వేదోత్పత్తి రితి, స భగవా నాహ అతీతేఽప్యయే హంసో భూత్వా ఓమితి బ్రహ్మణ ఉప దిశం, అజస్తు తజ్జపం స్తప శ్చచార, తేన వ్యాహృతీ శ్చావోచమితి, తతో మే మన్యు రభవత్, శ్రవసోర్మలేనాఽసురౌ ద్వా వసృజం, మధుకైటభా వితి, తౌ తచ్ఛ్రుతీ రపాహరతాం, సనిర్వేద స్తాతే త్యబ్రవీత్, తతోఽనుక్రోశో భవత్ తదనుక్రోశాన్మత్స్యో భూత్వా బ్రహ్మణ మవదం, మాభైషీ స్తే వేదాన్ దాస్యా మీతి, తత స్తౌ హత్వా వేదాన్ పున రుపాదిశం, తస్మా ద్విద్యామాచార్యా దీప్సే న్మత్స్యాయనమ ఇతి, స మా ముపాసీత, ఋషి రస్య బ్రహ్మ ఛంద స్త్రిష్టు బ్దేవతాఽహంమత్స్యరూపీ విద్యాసిద్ధౌ వినియుజ్య తే, మత్స్యరూప మధఃకాయే తదూర్ధ్వే దివ్యవిగ్రహం, చతుర్భుజం శంఖచక్రధరం వరదాభయ ప్రదం, యోమాం ధ్యాయే త్తస్మై విద్యాం దాస్యామి స సర్వజ్ఞో భవతి, యో నిత్యం జపతి చక్షుషాఽను గ్రాహ్యో భవతి, స మే లోకాన్ వ్రజతి, న పునర్జని ర్య ఏవం వేద" ఇత్యుపనిషత్. నారాయణోపనిషది– "అథ పునరేవ నారాయణ స్సోఽన్యత్కామో మనసాఽధ్యాయత్, తత స్సధ్యానాంత స్థస్య లలాటా త్స్వేదోఽపతత్, పతతా అప స్తాసు తేజో హిరన్మయం మండలం తత్ర బ్రహ్మ చతుర్ముఖోఽజాయత, పూర్వాభిముఖో భూత్వా భూ రితి వ్యాహృతి ర్గాయత్రం ఛందః ఋగ్వేద" త్యాది. శ్వేతాశ్వతరే –"యో బ్రహ్మణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై, తం దేవ మాత్మబుద్ధి ప్రకాశం ముముక్షుర్వై శరణ మహం ప్రపద్య" ఇత్యాది. "తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృత మాసీత్తన్నామ రూపాభ్యాం వ్యాక్రియత" ఇత్యాది. "అనాదినిధనా హ్యేషా వా గుత్సృష్టా స్వయంభువా, ఆదౌ వేదమయీ దివ్యాయత స్సర్వాః ప్రసూతయ" ఇతి. ఏవం భగవతా బ్రహ్మణః సర్వకారణ భూతవేదోప దేశాదికం చ ప్రతిపాద్యతే.

చంద్రికా:– శ్రుత్యంతర ముదాహరతి–అథనారద ఇత్యాదినా. తతో మే మన్యురితి. బ్రహ్మణః ప్రణవోపదేశమాత్రేణ వ్యాహృతయ శ్చోపదిష్టా ఇతి. స్వయం

మననేన తస్మిన్ భగవతః కోప ఇత్యర్థః. తస్మాదితి. ఆచార్యోపదేశం వినా మన్త్రమననస్య కోపహేతుత్వా దిత్యర్థః. ఈప్సేత్ ఆప్తు మిచ్ఛేత్.

మంజరీ:– యజుషి– "వేదేన నామరూపే వ్యాకరోత్ సతాసతీ ప్రజాపతి" రితి, "నామరూపం చ భూతానాం కృత్యానాం చ ప్రపం చనం, వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ దేవాదీనాం చకార సః. సర్వేషాం చ స నామాని కర్మాణి చ పృథక్, వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ పృథక్సంస్థాశ్చ నిర్మమే"

చంద్రికా:– ఏవం భగవన్ముఖాత్ బ్రహ్మణా వేదాధిగమ ముక్త్వా వేదేన నామరూపాదివ్యాకృతౌ ప్రమాణం దర్శయతి–యజుషీ త్యాదినా. సంస్థాః లక్ష్మాణి.

మంజరీ:– హారీతః– "పూర్వం విఖనసే విష్ణుః ప్రోక్తవాన్స్వయ మచ్యుతః, భృగోః ప్రోక్తం విఖనసా భృగుణా చ మమేరితమ్" ఇతి. విష్ణుధర్మోత్తరే– "కథయామి యథా పూర్వం మత్పిత్రా కథితం మమ, తస్యాపి కిల తత్పిత్రా తస్మై చాహ కి లోశనాః తేనాపి భృగుమారాధ్య ప్రాప్త మారాధనం హరేః, సకాశా ద్బ్రహ్మణః ప్రాప్తం భృగుణాఽపి మహాత్మనా. ప్రాప్తం సకాసా ద్దేవస్య బ్రహ్మణాఽవ్యక్త జన్మనా" ఇతి. గారుడే– "పురా చతుర్ముఖాదేశా చ్చత్వారో మునయోఽమలాః, ప్రణీయ వైష్ణవం శాస్త్రం భూమా వభ్యర్చయన్నృప. మరీచి ర్మందరే విష్ణు మర్చయామాస కేశవం, ఆదేశాద్బ్రహ్మణో విష్ణుం శ్రీనివాసేఽత్రి రర్చయత్. కాశ్యపో విష్ణ్వధిష్ఠానే శుభక్షేత్రే భృగు ర్మునిః, నందాయా దక్షిణే సీమ్ని శ్రీనివాసోత్తరేఽనఘ. తత్సంధౌ శుచిషన్నామా భృగుణా స్థాపితో హరిః." ఇతి. పాంచ రాత్రే– "అథ మత్స్యాకృత శ్రీశః ప్రవిశ్యాంబుధిమధ్యమం, నిర్మథ్య సోమకం వేదా నదా త్పంకజయోనయే. తాదృశం పుండరీకాక్షం స్తోత్రై స్సంతోష్య పద్మభూః, ఉవాచ వచనం ప్రేమాణ దండవ త్ప్రణిపత్య చ. తాంత్రికేణ పురా ప్రోక్తం మార్గేణ భవదర్చనం. న ప్రసీదతి తేనాస్మిన్ మనః కమలలోచన. వైదికేన త్వదర్చాం మే యథా పూర్వం వదాచ్యుత, ఇత్యుక్తో భగవాన్ దేవ శ్శాస్త్రం శ్రుతిపథా గతం. సహస్రకోటిభి శ్శ్లోకై స్సంఖ్యాతం బహువిస్తరం, సూత్రమూలమనాద్యంతం కల్పే కల్పే సమాశ్రితం. ఉవాచ జగతాం ప్రీత్యై యజ్ఞానాం పూరణాయ చ, మూలం సర్వాగమానాం చ పురాణానాం తథైవచ. స్మృతీనాం సర్వసూత్రాణాం ప్రత్యఙ్గోపాంగశోభినాం, శ్రుత్యుక్తం తదిదం శాస్త్రం వైఖానసమహార్ణవమ్. ఇత్యుక్త్వా భగవాన్ దేవస్తత్రై వాంతరధీయత, తతః పరం చతుర్వక్త్రో జటాకాషాయదండభృత్. నైమిశారణ్యే

మాసాద్య మునిబృందనిషేవితం, తప స్తప్త్వాచిరం కాలం ధ్యాయం స్తేజస్తు వైష్ణవమ్. పశ్చా దపశ్య ద్విష్ణూక్త మాగమం విస్తరా త్తదా, సశ్రౌతం చ ససూత్రం చ వేదమన్త్రై రభిష్టుతం. సంక్షిప్య సార మాదాయ శాణోల్లిఖితరత్నవత్, ధాతా విఖనసోనామ్నా మరీచ్యాదిసుతా న్మునీన్. అబోధయ దిదం శాస్త్రం సార్ధకోటి ప్రమాణతః, మునిభిస్తైశ్చ సంక్షిప్తం చాతుర్లక్షప్రమాణతః. కల్పే కల్పే పరం విష్ణో రుద్భూతం పూర్వవత్సదా, తస్మాద్వైదిక మాచారం యః కర్తుం భువి వాంఛతి. తస్యేదం శాస్త్రమిత్యుక్తం నేత రేషాం తథేతర" మితి. కించ "కల్పే కల్పే క్షయో త్పత్త్యాబ్రహ్మవిష్ణు" మహేశ్వరాః, శ్రుతిస్మృతి సదాచార నిర్ణేతారస్తు సర్వదా. న కశ్చిద్వేదకర్తా చ వేదవక్తా చతుర్ముఖః, తథైవ ధర్మం స్మరతి మనుః కల్పాం తరాంతరే" ఇతి సూత్రస్య ప్రత్యక్షశ్రుతిమూలత్వం భగవన్త మారభ్య శ్రుతిమార్గానుసారేణ పరంపరయా శాస్త్రప్రణయనాదికం చ ప్రతిపాదితం.

చంద్రికా:— హారీత ఇతి. విఖనసే విఖనోఽపరనామబ్రహ్మణే. నను ఉదాహృతశ్రుత్యా భగవన్ముఖా ద్బ్రహ్మణా వేదాధిగమ ఏవావగమ్యతే, న తు భగవదారాధన శాస్త్రాధిగమః. హారీతస్మృత్యాదిషు విఖనసనామ్నా తేన భగవతః భగవదారాధన శాస్త్రాధిగమః ప్రతిపాద్యతే. కథ మేతాని స్మృత్యాదీని తదుపబృంహణానీతి చే, దుచ్యతే— "వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై" ఇత్యత్ర చకారేణ తదేకపరం సూత్రం తదారాధనశాస్త్రం చ సముచ్చీయతే. తయో రపి వైదికత్వాత్. కథ మిద మవగమ్యత ఇతి చేత్, హారీతస్మృత్యాదిభి రే వేతి బ్రూమః. న చ వేదాంశ్చే త్యత్ర చకారేణాగమాంతరం సముచ్చీయత ఇతి శంక్యం; ఆగమాన్తరాణాం తాంత్రికత్వాత్. శ్రీవైఖానస శాస్త్రస్య సూత్రమూల త్వాదినా వైదికత్వం తదితరాగమానాం చ తాంత్రికత్వం స్పష్ట మగ్రే ప్రతిపాదయిష్యతే.

మంజరీ:— అథ తత్సూత్రిణా మేవారాధనేఽధికారశ్చ శ్రుతిస్మృతి పురాణాదిషు ప్రతిపాద్యతే. శ్రీవైఖానససూత్రే— "అథాగ్నౌ నిత్యహోమాంతే విష్ణోర్నిత్యార్చనం సర్వదేవతార్చనం భవతి. "అగ్నిర్వై దేవానా మవమో విష్ణుః పరమ స్తదంతరేణ సర్వా అన్యా దేవతా" ఇతి బ్రాహ్మణ" మిత్యాది. ఋగ్వేదే— "ప్రవః పాంత మంధసో ధియాయతే మహేశూరాయ విష్ణవే చార్చత" ఇతి శ్రుత్యనుసారేణ విష్ణుప్రధానతయోక్తత్వాత్, "వేదాన్తవేదిభి ర్విప్రైస్తద్వైఖానససూత్రిభిః, యాజయే ద్యజ్ఞపురుషం విష్ణుం రాజా జగద్ధితః" ఇతి వృద్ధమనుస్మరణాత్, "యజ్వభిర్యజ్ఞ పురుషో వాసుదేవశ్చ సాత్వతైః,

వేదాన్తవేదిభి ర్విప్రైః ప్రోచ్యతే యో నతోఽస్మితం" ఇతి పరాశర వచనాత్ విష్ణో రేవ ప్రాధాన్యతః ప్రతిపాదనా ద్వైఖానసపరం.

చంద్రికా:– శ్రీ వైఖానససూత్రే భగవన్మూర్తిషు విష్ణుమూర్తేః ప్రాధాన్య ముచ్యతే– "విష్ణుః పురుషస్సత్య అచ్యుతః అనిరుద్ధ" ఇతి పంచానాం మూర్తీనాం ప్రథమం విష్ణుమూర్తేః గ్రహణాత్. అత ఏవ మరీ చినా "విష్ణోరంశః పురుష" ఇత్యాదికం మూర్తివిభాగే ఉక్తం. తథా విష్ణోః ప్రాధాన్య ప్రతిపాదనం చ శ్రుతిమూలమితి దర్శయితుం ఋగ్వేద వాక్య ముదాహరతి–ప్రవః పాంత మితి. వః యుష్మాన్, అంధసః తమసః, ప్రపాంతం, ల్యబ్లోపే పంచమీ. తమో నివర్త్య ప్రకర్షేణ రక్షంత మిత్యర్థః. ధియాయతే ధీవ దాచరన్తం, విభక్తివ్యత్యయ శ్ఛాందసః. మహేశూరాయ మహాశూరం, విష్ణవే విష్ణుం, అర్చత. చకారః అనుక్తసముచ్చయార్థః. తేన ధ్యాయత భజత నమస్కురుత కీర్తయతేత్యాదికం విహితం భవతి. గీయతే హి భగవతా– "మన్మనా భవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కురు, మామేవైష్య" సీతి. అత్ర శ్రీవైఖానససూత్రోక్త ఏవార్థోఽనూదితః. తత్ర హి భగవదర్చనం విధాయ తదంతే "పురుషసూక్తేన సంస్తూయ ప్రణామం కుర్యా" దిత్యారభ్య "భక్త్యా భగవన్తం నారాయణ మర్చయే త్తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతీ" త్యుపసంహృతం. ఏవం చ శ్రీవైఖానస సూత్రేఽర్చనీయత్వేన శ్రుతస్య విష్ణోః ప్రాధాన్యతః ప్రతిపాదనా త్తత్సూత్రిణాం విష్ణ్వారాధనే ముఖ్యాధికారః శ్రుతిమూల ఇత్యభిప్రాయః అథ వైఖానస ఏవ విష్ణోః ప్రాధాన్యేన ప్రతిపాదనం తత్సూత్రిణాం తదర్చనేఽధికారశ్చేతి దర్శయితుం వృద్ధమను స్మృతి ముదాహరతి–వేదాన్తేతి. ఇదం వచనం అర్థవే రాజధర్మాను వర్ణనే ఉదాహృతం వేదాన్తవేదిభిరితి. అత్ర వేదాన్తశబ్దేన శ్రీవైఖానసశాస్త్ర మభిధీయతే తస్య వేదాన్తత్వంచ. "తస్మిన్ యదన్త స్తదు పాసితవ్యం." "విష్ణవే చార్చత" ఇత్యాదిశ్రుతిభి ర్విహితస్య పరబ్రహ్మో పాసనస్య ప్రయోగ ప్రకార రూపత్వాత్. అత్ర హి యాజయే దితి పూజనం విధీయతే. తస్మా దారాధనశాస్త్ర వేదిభి రేవ యజనస్య విధిరుపపన్నః. యజ్వభి రితి. ఇదం వచనం ప్రౌఢ వ్యంజికాయా ముదాహృత్య శ్రీకృష్ణకుమారేణ ఏవం వ్యాఖ్యాతం. యథా–పులస్త్యవసిష్ఠ మహేశ్వరవరదాన లబ్ధతత్త్వావబోధేన దేవతాపారమార్థ్యవిదా భగవతా పరాశరేణోక్తం– "యజ్వభి ర్యజ్ఞపురుష" ఇతి. అయ మపి వైఖానస విషయః. అమూర్తభగవద్యజనపరై ర్వేదవిద్భి ర్వైఖానసై ర్యజ్ఞపురుష ఇ త్యుచ్యతే, స మూర్తభగవద్యజనపరై ర్వేదవిద్భి ర్వైఖానసైః విష్ణు రితి ప్రోచ్యతే ఇతి యజ్ఞపురుష సమాఖ్యావంతం వైఖానససూత్రిభి ర్విప్రైర్జగ దభివృద్ధ్యర్థం రాజా యాజయేత్. విష్ణు సమాఖ్యావన్తం వేదాన్తవేదిభి ర్విప్రైః వైఖానససూత్రిభి ర్యాజయేదితి. వృద్ధమనువచన మప్య స్తి– "వేదాన్తవేదిభి ర్విప్రై స్తద్వైఖా నససూత్రిభిః, యాజయే ద్యజ్ఞపురుషం

విష్ణుం రాజా జగద్ధితః" ఇతి. స్థానప్రామాణ్యేన వైఖానససూత్రిభి రితి స్థానే యజ్వభి రిత్యుక్త మితి గమ్యతే, యజ్వభి రితి స్థానే వైఖానససూత్రిభి రితి వా ఇత్యాది ప్రపంచ స్తత్రైవ ద్రష్టవ్యః. కించ పూర్వత్ర వాసుదేవశ్చ సాత్వతై రిత్యుక్తం. సాత్వతశబ్దేన పాంచరాత్రిణోఽభిధీయన్తే. తేహి వాసుదేవా ఆది మూర్తీః కథయన్తి. ఉచ్యతే హి ఆశ్వమేధికే– "విష్ణుం చ పురుషం సత్యం ... వైఖానసవిదో జనాః, అన్యే త్వేవం విజానంతి మాం ప్రాహుః పాంచరాత్రిణః. వాసుదేవం చ రాజేంద్ర" ఇత్యాది. తదానుగుణ్యేన "వేదాంతవేదిభి" రిత్యత్ర వేదాన్త వేదిశబ్దో వైఖానస సూత్రివాచక ఇత్యుపపద్యతే. "వైఖానసపర" మితి. "విష్ణవేచార్చత" ఇతి శ్రుతివచనం వైఖానసపరం. దర్శితైర్వచనై ర్వైఖానస ఏవ (వైఖానసే–ఏవ) విష్ణోః ప్రాధాన్య ప్రతిపాదనావగమాదితి భావః.

సన్యాసినామపి భగవదారాధనవిధిః

మంజరీ:– కించ, హంసోపనిషది– "అథ నారదో భగవన్తం పరిపృచ్ఛతి, యోగినాం పరమహంసానాం కిం లక్షణం? కాస్థితి? రితి, సహోవాచ భగవాన్ ఆత్మమంత్రం, ఆత్మమన్త్రస్తు సోఽహమితి, స ఏవ పరమహంసః, యోఽయం పరమహంసాభ్యో మన్త్రస్సోఽహ మితీరితః, సహోర్లోపే సపూర్వం హిత్వా సంధా వో మితి జాయతే, యతోఽహం భావితే నాత్మనా శరీరభూతేన విశిష్టో య స్సోఽహం భావః, పరమాత్మా వాసుదేవః స భగవాన్నారాయణః తస్మాద్యోగయుక్తో దుర్లభో భవతి, స ఏవ నిత్యభూత స్సవేద పురుష స్సమహాపురుషో య చ్చిత్తం తు సదా మయ్యే వావతిష్ఠతే, తస్మా దహం చ తస్మి న్నవతిష్ఠామి, సన్న్యసే త్కామ్యకర్మాణి, పుత్ర మిత్ర బంధ్వాదీం శ్చ శిఖాయజ్ఞోపవీతే స్వాధ్యాయం కౌపీనం త్రిదండం చ బ్రాహ్మణా త్స శరీరభావాత్, లోకత్రయోపకారాయ పరిగ్రహేత్, న పరిగ్రహేత్ శీతోష్ణసుఖదుఃఖం మానావమానే చ, షడూర్మిరహితో నిర్మలో నిర్మమ శ్శాంతో విశిష్టాద్వైతే పరమేష్ఠితో భవతి" "వేదాంత విజ్ఞానసునిశ్చితార్థాః సన్న్యాసయోగా ద్యతయ శ్శుద్ధసత్వాః, తే బ్రహ్మలోకేతు పరాంతకాలే పరామృతాత్పరి ముచ్యంతి సర్వే." "యతో బ్రహ్మప్రాప్త్యేయతే తతస్మాద్యతిః, సమ్య జ్న్యాసాత్సన్న్యాస, మన్త్ర నిష్ఠత్వాత్. సచయతి స్సన్యసేత్, బ్రాహ్మణ్యాం సన్న్యాసీతి హంస శ్చ త్రిదండీ భవతి, యద్గ్రహణా న్న ప్రేతత్వం, న సపిండీక్రియా, స బ్రహ్మభూతో నారాయణమన్త్రనిష్ఠత్వాత్, నారాయణాత్మకో భవతి, తస్యాం తే నారాయణబలిరభావే విరక్తో భవతి, స చ నాపది ప్రాయశ్చిత్తీ భవతి, యతో జ్ఞానశిఖోపవీత త్రిదండసంధ్యాదికం

సర్వాన్కామాన్ పరిత్యజ్య స్థితః పరమాహంస్యే జపన్ పరమహంసమన్త్రమ్ ప్రణవం ప్రపద్యేత" "నారాయణపరం బ్రహ్మ, "ధృతోర్ధ్వపుండ్రః కృత చక్రధారీ విష్ణుం పరం ధ్యాయతి యో మహాత్మా, స్వరేణ మన్త్రేణ సదా హృదిస్థితం పరాత్పరం యన్మహతో మహాన్తం." "తత్రప్రత్యగానందం పరమపురుషం ప్రణవస్వరూపం, ప్రణవస్తారక స్తారో హంసో నారాయణో ధ్రువః, య ముక్త్వా ముచ్యతే యోగీ జన్మసంసారబంధనాత్, తేన యోగినా దివ్యసైద్ధసువ్యక్తా దిషు మదర్చనం విశిష్టం భవతి, తస్మా దేవ మోన్నమో నారాయణాయేతి మన్త్రోపాసకో యస్స ఏవ యోగి పరమహంసః ప్రాప్నోతి నారాయణపరం బ్రహ్మ, న చ పున రావర్తతే న చ పున రావర్తతే య ఏవం వేద, ఇతి మహూపనిషత్."

చంద్రికా:– అథ సన్న్యాసినా మపి శ్రీవైఖానసానాం దివ్యాది భగవదా లయే ష్వారాధనాధికారో ऽస్తీ తి దర్శయితుం హంసోప నిషద ముదాహరతి–అథనారద ఇత్యాది. సోऽహ మితి మన్త్రే సకారలోపే ఓ ఇ త్యవశిష్యతే. హకారలోపే అ మిత్యవశిష్యతే. తతః ఓ + అమ్ ఇతి స్థితే "ఏజః పదాన్తాదతి" ఇతి సూత్రేణ సంధౌ పూర్వ రూపే ఓ మితి భవతీ త్యర్థః. పునశ్చ సోऽహ మిత్యస్య తచ్ఛబ్ద వాచ్యః పరమాత్మా అస్మచ్ఛబ్దవాచ్యః జీవః. తయో స్సామానాధి కరణ్యేనా భేదవిశేషణ విశేష్యభావా దిత్యభి ప్రేత్యా హ–తేన ఆత్మనేతి. శరీరభూతేన ఆత్మనా జీవేన విశిష్టః పరమాత్మా ఇతి "య ఆత్మని తిష్ఠన్ని" త్యాదిశ్రుతే శ్చ తథాऽవగమ్యతే. ధృతోర్ధ్వ పుండ్ర ఇత్యస్య, య స్స్వరేణ ప్రణవేన విష్ణుం ధ్యాయతి, ప్రణవ ముచ్చరన్ భగవద్ధ్యానపరో భవతీత్యర్థః. సః కృతచక్రధారీ భవతీత్యర్థః. ప్రణవోచ్చారణేన చక్రధారణం చ సిద్ధ్యతీ త్యభిప్రాయః. అస్యా ర్థః. పూర్వం గ్రంథకారేణ స్పష్ట మభిహితః. దివ్యం దేవైః ప్రతిష్ఠితం, సైద్ధం పురాణసిద్ధం యద్వా ఋషిభిః ప్రతిష్ఠితం, సువ్యక్తం స్వయం వ్యక్తం. ఏ తేన సన్న్యాసిభిః ప్రతిమార్చనం న కార్య మితి కేషాంచి త్ప్రలపితం నిరస్తం. అథ హంసోపనిషది యంవైఖానసపరేతి సాధయతి –"స వాఏష" ఇత్యాదినా.

ఇతర శాస్త్రేష్వపి వైఖానసారాధనమహిమానువర్ణనమ్

మంజరీ:– "స వాఏ ష పురుషః పంచధా పంచాత్మా" ఇతి శ్రుతేః పురుషాదీనాం మూలభూతస్య విష్ణో రేవార్చనా ప్రతిపాదనాత్, సూత్రాంతరేషు నారాయణపరత్వే నార్చనాప్రతిపాదనా భావాత్, శిల్పే తావత్ హరిహరాదీనాం స్థాననిర్ణయే ["సహస్ర విప్రవాసేషు శతవిప్రాధికేషు చ, పంచమూర్తివిధానేన మధ్యే విష్ణుం సమర్చయేత్. యద్వా స్వాంగాలయే విష్ణుం తాంత్రికేణ న చా

ర్చయేత్, అర్చయే ద్వైదికోక్తేన వైఖానసవిధానతః".] శైవేసుప్రభే- "సహస్రభూసురా దూర్ధ్వం గ్రామే బ్రహ్మాంకణేషు చ, వైఖానసేన సూత్రేణ నిషేకాదిషు సంస్కృతైః. భార్గవాదిమహాతన్త్ర మన్త్రభేద విచక్షణైః, అనుద్ధృతై ర్మంత్రగణై ర్వేదవేదాన్తసంభవైః. క్రమాధ్యయనసంపన్నై స్సాంగోపాంగం సుసంస్కృతైః, పంచమూర్తి ప్రకారేణ ప్రతిష్ఠా ప్యార్చయే ద్ధరిం. వైదికం త దితి ప్రోక్తం రాజ రాష్ట్రవివర్ధనం". కారణే-"బ్రహ్మాంశం తు చతుర్భాగం కృత్వావాయ వ్యభాగతః, పంచమూర్తిక్రమేణై వ విష్ణుం సంస్థాప్య పూజయేత్". భీమసంహితాయాః -'శైవ మేవం సమాఖ్యాతం వైష్ణవం సమాఖ్యాతం వైష్ణవం చాధునోచ్యతే, వైష్ణవం చ త్రిధా ప్రోక్తం తథా సమయభేదవత్. పాంచ రాత్రం భాగవతం తథా వైఖానసం మతం, శుద్ధం మిశ్రం తథా సౌమ్యం యథాసంఖ్యం క్రమేణ తు. వైదికాచారబాహ్యం యత్ తద్రౌద్ర మితి కీర్తితం, వైదికాచార సంబంధా దిదంశ్రేష్ఠ ముదాహృతం. గ్రామాదీనాం సమీపే తు మిశ్రోక్తం స్థాపయే ద్బుధః, అబ్ధినద్యాదితీరేషు శుద్ధోక్తం స్థాపయే త్తథా. విప్రవాసేషు సర్వేషు సౌమ్యోక్తేనై వ కారయేత్. " జ్యోతిషే హయగ్రీవ సంహితాయాం, గ్రామవాస్తు ప్రవేశ ముహూర్తప్రకరణే-"శ్రీశాస్త్రేణైవ కర్తవ్యం గ్రామవాస్తు ప్రవేశ ముహూర్తప్రకరణే - "శ్రీశాస్త్రేణైవ కర్తవ్యం గ్రామ మధ్యాలయార్చనం, పాంచరాత్రవిధానేన నాచరేదితి శాసనం." కాలనిర్ణయే- "పంచమూర్తి విధానోక్తై ర్విష్ణుం సంస్థాప్య చార్చయేత్, పర్వతాగ్రే నదీమధ్యనదీతీర ప్రతిష్ఠితం. యద్బింబం తస్య కల్యాణే శుభం కుర్యా న్నరోత్తమః, విష్ణు ర్వైదికమార్గేణ పూజిత శ్చే త్తదుత్సవే. సోమయాగాదికం కుర్యాన్నతాంత్రేణ కదాచన" ఇతి ఏవం శిల్పజ్యౌతిషాదిషు విష్ణుప్రధానతయో క్తత్వాత్, బోధాయనే దేవాలయార్చనాదా వధికారప్రతిపాదనాభావా, దాపస్తంబాదిషు కైముతికన్యాయసిద్ధత్వా, త్తాంత్రిక శాస్త్రనిష్ఠస్య శ్రుత్యర్థవిచార యోగ్యతాభావాత్, దివ్యసైద్ధాదిష్వాపస్తంబాదీనా మధికారాభావా, దస్యా ముపనిషది శ్రూయమాణస్య హంసమన్త్రస్య శ్రీవైఖానస సూత్రే విద్య మానత్వాత్, దివ్యసైద్ధాది ష్వర్చనాయాం ముఖ్యాధి కారవత్త్వేన శ్రుతిస్మృతిపురాణాది ష్వర్చనాధికారిత్వే నావిహితస్య దేవతారాధనం కుర్వతో దేవలకత్వ ప్రతిపాదనా చ్చ ఇయం శ్రుతి ర్వైఖానసానా మేవే త్యవగమ్యతే.

చంద్రికా:- సవాఏష ఇతి. "అన్నా త్ప్రాణా భవన్తి భూతా నాం ప్రాణై ర్మనః మనస శ్చవిజ్ఞానం విజ్ఞానా దానందో బ్రహ్మయోని స్సవా ఏష పురుషః పంచధా సంచాత్మా" ఇతి. పంచాత్మా, విష్ణుపురుష సత్యాచ్యుతానిరుద్ధాఖ్య

పంచమూర్త్యాత్మక ఇత్యర్థః. ఉచ్యతే చ భారతే– "విష్ణుం చ పురుషం సత్య మచ్యుతం చ యుధిష్ఠిర, అనిరుద్ధం చ మాం ప్రాహు ర్వైఖానసవిదో జనాః" ఇతి వ్యూహో ద్వివిధః దైవికో మానుష శ్చేతి. పురుషాది ర్దైవికః; వాసుదేవాది ర్మానుషః ద్వయోరపిమూలభూతో విష్ణుః. శ్రీశాస్త్రే భార్గవే వాసాధికారే– "విష్ణుం చ పురుషం సత్య మచ్యుతం చానిరుద్ధకం, తథైవపం చధా వహ్ని శ్శుద్ధి శ్చైవతు పంచధా, విషయాః పంచ శ్రోత్రాద్యాః పంచప్రాణాదిపంచకం, విష్ణు శ్చాన్నమయః ప్రోక్తః ప్రాణః పురుష ఉచ్యతే. సత్యో మనోఽచ్యుతో జ్ఞాన మానందో హ్యనిరుద్ధకః" ఇతి. తత్రైవ ద్విచత్వారింశాధ్యాయే "పురుషస్య తు పర్యాయో వాసుదేవ ఇతిస్మృతః" ఇత్యాది. సవాఏష ఇత్యాదిశ్రుతిః పంచమూర్తివిధేర్మూల మితి భగవా న్మరీచిరప్యాహ– "తత్ర పరమాత్మా పంచధా, భవతి, స వాఏష పురుషః పంచధా పంచాత్మా ఇతి శ్రుతి" రిత్యాది. అథ శ్రీవైఖానసస్య వైదికత్వం తత్రోక్తం పంచమూర్తిత్వం, తత్ర విష్ణోః ప్రాధాన్యంచ, శాస్త్రాంతరేష్వ పి ప్రత్యపాదీ తి దర్శయితుం శిల్ప శాస్త్రాదివచనా న్య ప్యుదాహరతి. తత్ర "వైఖానసేన సూత్రే" ణే త్యాదిసుప్రభాగవ వచనై ర్వైఖానససూత్రిణాం భగవదారాధనాధి కారేపృథక్సంస్కారా అనావశ్య కా ఇతి ప్రత్యాయ్యతే. కైముతిక న్యాయేనేతి. ఆపస్తంబాదిసూత్రేషు భగవదారాధన మేవ న విధీయతే. తథా సతి తత్ సూత్రిణా మాలయార్చనాధికారః నాస్తీ తి కింవక్తవ్య మిత్యర్థః. ఇ యం శ్రుతి రితి. "ప్రవఃపాంత" మితి ఋగిత్యర్థః. వైఖానసానా మేవ, విఖన స్సూత్రిణా మేవ భగవదారాధనాధికారం ప్రతిపాదయతీ త్యర్థః. నను వైఖానసశాస్త్రేఽపి పురాతంత్ర విష్ణుతంత్రోత్తరతంత్రేత్యాదితంత్ర శబ్దాభిధేయత్వ సత్త్వాత్ అస్య శాస్త్ర స్యాపి తాంత్రికత్వ నిబంధనావైదికత్వం ప్రసజ్యేత ఇతి చేన్న; తథాసతి "ఋగ్యజూషీ చ వివిధతంత్రోపేతే" ఇతి, తథా తత్రా ప్యవైదికత్వం ప్రసజ్యేత. వేదే యదుక్తం తద్వైదిక మితి గ్రాహ్యం. ప్రథమ మధ్యయనా త్ప్రృతసమావర్తనాదినా కరణీయం కర్మ జాతం తంత్రం; తత్రతంత్రీకృత్యోపదేశాత్. తస్య తంత్రత్వవ్యపదేశో యుక్తః. వేదశబ్దేనైవ తస్య వ్యపదేశో అధికృతై రేవాధీయమానత్వా చ్చ తస్మా దవైదికత్వావహ తాంత్రికత్వా సిద్ధిః. ఏవం చే దత్రాపి కల్పశ్రుతిసిద్ధం యన్మూలం విఖనస్సూత్రం తత్ సూచితభగవదారాధన స్య తంత్రీకృత్యోక్తత్వాత్ అధికృతాధికారై రేవ తచ్ఛాస్త్రగ్రహణతదుక్తార్థ శ్రవణ ధారణానుష్ఠానా ద్యుపలబ్ధే శ్చా వైదికత్వావహతాంత్రిక త్వవ్యపదేశాభావ ఇతి సంతోషః కార్యః. కించా న్య దత్ర తంత్రత్వ వ్యపదేశమాత్రేణా వైదికత్వం నోప పద్యతే. శ్రుతి సిద్ధమంత్రజాత మంతరేణ తత్తచ్ఛాస్త్రాధ్యాయి బుద్ధ్యుద్ధృతమన్త్ర పరికల్పితం యత్తంత్రం తదవైదికం స తు వేదజాత కల్పితం. ఉక్తం హి– "ఉద్ధారపూర్వకో మన్త్రోయ స్స తాంత్రిక ఉచ్యతే, వినియోగ ప్రధాన స్తు యో మన్త్రో

వైదికస్స్మృతః" ఇతి. అతోఽత్ర తాంత్రికత్వప్రసంగ స్స్వప్నేఽపి నా శంకనీయః ఇతి. అత్ర నను వైఖానసశాస్త్రేఽపీ త్యారభ్య నా శంకనీయ ఇత్యంతం ప్రౌఢ వ్యంజికా గ్రంథప్రకారో లిఖితః. అస్యాయ మభిప్రాయః. తంత్రశబ్దేనువ్యపదేశా న్న తాంత్రికత్వం, పరం తు యత్ర ఉద్ధృతమన్త్రైః ప్రయోగోఽస్తి తస్య తాంత్రికత్వం; యత్ర వేదమన్త్రైః ప్రయోగః తస్య వైదికత్వం; శ్రీవైఖానస శాస్త్రే వేదవేదాంతమన్త్రై రేవ ప్రయోగవిధానాత్ తద్వైదిక మేవ, న తు తాంత్రికమితి పురాతంత్ర మిత్యాదౌ తంత్రశబ్దవ్యపదేశః. శ్రీవిఖనస్సూత్ర సూచిత భగవదారాధనం తంత్రీకృత్య ప్రతిపాదనా దితిచ.

త్రివిధదేవలకత్వవిచారః

మంజరీ:– దేవలకశబ్దస్యార్థే విచార్యమాణే, "దివ్ క్రీడావిజి గీషా వ్యవహారద్యుతిస్తుతిమోదమదస్వప్న కాంతిగతి" ష్వితి. దేవం శాస్త్రోక్తవ్యవహార మార్గం, గత్యర్థా బుద్ధ్యర్థా ఇతి జ్ఞానం వాలయతీతి దేవలకః. స్వార్థేకప్ ప్రత్యయః. అనధికారీత్యర్థః. పాంచరాత్రే సంకర్షణ సంహితాయాం– "కర్మదేవలకాః కేచిత్ కల్పదేవలకాః పరే, శుద్ధ దేవలకా స్త్వన్యే త్రిధా దేవలకాస్స్మృతాః. అర్థార్థీ కాలనిర్దేశీ యో దేవం పూజయేత్సదా, కర్మదేవలకో నామ సర్వకర్మ బహిష్కృతః. పంచరాత్రవిధానజ్ఞో దీక్షావిరహితోఽర్చకః, సర్వవేదాధికారోఽపి కల్పదేవలకస్స్మృతః. ఆగమోక్త విధానజ్ఞో రుద్రకాళ్యుప జీవకః, శుద్ధ దేవలకో నామ సర్వకర్మబహిష్కృతః. వైదికోక్త విధానేన దేవలత్వం న విద్యతే, తస్మా త్సర్వప్రయత్నేన వైదికే నైవ పూజయేత్." శివ శేఖరతంత్రే రుద్రః– "అథ దేవలకాన్ వక్ష్యే శృణు దేవి సమాహితా, కర్మదేవలకాః కేచిత్ కల్పదేవలకాః పరే. శుద్ధదేవలకాస్త్వన్యేత్రిధా దేవలకా స్స్మృతాః. అన్యసూత్రోక్తమార్గేణ య స్సంవత్సరపూజకః, అధిష్ఠిత స్స్వయం తత్ర కర్మదేవలక స్తు సః. అనేనైవ ప్రకారేణవత్సరత్రయపూజకః, కల్పదేవలకః ప్రోక్త స్స వై శైలసుతే ధ్రువం. అననుజ్ఞాతమాచార్య దాగమం శుశ్రువే చయః, శీలత స్తస్య శిష్య శ్చ శుద్ధదేవలకా వుభౌ. త్రిధా దేవలకత్వం తు న విష్ణువిషయే క్వచిత్, రుద్ర కాళ్యాదివిషయ మేత దాగమసమ్మతం" ఇతి. విష్ణుధర్మోత్తరే– "చండికా యాశ్చ దుర్గాయా జ్యేష్ఠాయా భైరవస్య చ, రుద్రస్య పూజకాయే వైతే వై దేవలకా స్స్మృతాః." అత్రిః– "వైదికేనైవ విధినా దంభలోభవివర్జితః, యో విష్ణుం పూజయే ద్విప్రః స తు దేవలకో నవై" శ్రీవైఖానసే– "వైఖానసకులే జాతః పాంచరాత్రేణ దీక్షితః, న దీక్షితో న జాతో

పి లోభా న్మోహా న్మదర్చనం. కుర్యా చ్చే త్తు విశేషేణ భవే ద్దేవలక శ్చ సః, అవైఖానస విప్రో యః పూజయే దాలయే హరిం. స వై దేవలకో నామ హవ్యకవ్య బహిష్కృతః" గ్రంథాంతరే– "దుర్గా చ భద్రకాళీ చ బుద్ధం చ క్షేత్రపాలకం, గ్రహాంశ్చయే పూజయంతి పంచ దేవలకా స్స్మృతాః. ఆదిత్య మంబికాం విష్ణుం గణనాథం మహేశ్వరం" ఇత్యాది. స్మృతౌ చ– "శర్వం సూర్యం తథా చంద్రం దుర్గాదీ రుగ్రదేవతాః, యోఽర్చయే త్పణ పూర్వం సః సద్యః మానవ" ఇతి.

చంద్రికా:– దీవ్యతేః వ్యవహారార్థకగత్యర్థకత్వాత్ వికల్ప్య వ్యాచష్టే– వ్యవహారమార్గ మితి. యద్వా జ్ఞాన మితి చ. యథా వృషం ధర్మం లయతీతి వృషల ఇతి, తథా దేవల ఇతి భవతీ త్యభిప్రాయః. "వృషో ధర్మస్సమాఖ్యాత స్తస్య యః కురు తే లయం, వృషలం తం విదుర్దేవా" ఇత్యుక్తం. అథ నిష్పన్నార్థ మాహ– అనధికారీతి. ఏవం చ శాస్త్రసిద్ధాధికారవతాం దేవలకత్వం నా స్తీతి సిద్ధం. అథకే శాస్త్ర సిద్ధాధికారవంత ఇత్యాకాంక్షాయా మాహ–పాంచరాత్రే ఇత్యాదివైదికోక్తే నేతి. ఆమ్నాయోక్త విధానేనేతిపాఠాన్తరం. వైఖానసకులే ఇతి. వైఖానసకులేజాత ఇత్యనేన విఖనస్సూత్రిణా మాలయార్చనాధికారే సూత్రోక్తసంస్కారా దృతే సంస్కారాన్తరం నావశ్యక మిత్యవగమ్యతే. తత్ర జాతశ్చ పాంచరాత్రేణ దీక్షిత శ్చా లయార్చనాధికారిణా విత్యర్థః. మదర్చన మితి. ఆలయే ఇతి శేషః. ఇత్యేతే, ఏవం పంచదేవతాపూజకా ఇత్యర్థః. ఆదిత్య మితి. ఆదిత్యాది పంచదేవతాపూజకాశ్చ దేవలకా ఇత్యర్థః. అత్ర విష్ణుపూజకస్యాపి దేవలకత్వచన మాదిత్యాదిసాధారణ్యేన పూజనాత్, తన్మాత్రే పూజకస్య దేవలకత్వం నే త్యుక్తం. తదంగత్వేన దేవతాన్తరపూజనం చన దేవలకత్వావహం. తథా వక్ష్యతే "అంగభావేన దేవానా" మిత్యాదినా. స్మృతౌ శర్వాదీనాం పణపూర్వకార్చనే పతనప్రతిపాదనాత్ న విష్ణుపూజనం పతనహేతు రిత్యాశయః.

మంజరీ:– కించ సకలవేదసాక్షాత్కారవతా వ్యాసేనా పి దేవలకాదీనా మపాత్రతాం ప్రతిపాద్య కర్మనిష్ఠాదీనాం శ్రాద్ధపాత్రతాం చ ప్రతిపాద్య స్వవచనదృఢీకరణార్థం వైఖానసానాం వచనం శ్రూయతే ఇత్యుక్తం. ఆనుశాసనికే త్రింశచ్ఛతతమాధ్యాయే– "కర్మనిష్ఠా స్తపోనిష్ఠా జ్ఞాననిష్ఠా శ్చ భారత, కవ్యాని జ్ఞానని ష్ఠేభ్యః ప్రతిష్ఠాప్యాని భారత. తత్ర యేబ్రాహ్మణా న్కే చిన్న చ నిందంతి తే వరాః, యేతు నిందంతి జల్పేషు న తాన్ శ్రాద్ధేషు భోజయేత్. బ్రాహ్మణాగ్నోజితో రాజన్ హంతార స్త్రిపురుషం కులం, వైఖానసానాం వచన మృషీణాం శ్రూయతే నృప, దూరా దేవ పరీక్షేత బ్రాహ్మణా న్వేదపారగాన్, ప్రియా ద్వా యది నా ద్వేషాత్ తేషు తచ్ఛ్రాద్ధ

మావపేత్. యస్సహస్రం సహస్రాణాం భోజయే దనృచాన్నరః, ఏకస్తాన్ మంత్రవిత్ప్రీతః సర్వ మర్హతి భార” తేతి.

చంద్రికా : - వైఖానసానా మిత్యత్ర విఖనస్సూత్రనిష్ఠా ఏవ గృహ్యన్తే నతు వానప్రస్థాః. తథా ఋషిశబ్దస్య వైయర్థ్యాత్, వైఖానస నృషివచనాదర శ్చ. తేషాం “వైఖానసావాఋషయః ఇంద్రస్య ప్రియా ఆ స” న్నితి శ్రుతిప్రతిపాదిత భగవత్ప్రియ త్వాత్. ఇయం శ్రుతిః, “అశ్వత్థః కపిలా గావ స్తులసీ విఖనాముని:, చత్వారో మత్ప్రియా రాజన్ తేషాం వైఖానసో వర” ఇతి వామనపురాణే ఉపబృంహితా.

శ్రీవైఖానసపాంచరాత్రయో ర్మూర్తినామభేదః

మంజరీ :- కించ “కథంత్వ మర్చనీయో ऽసి మూర్తయః కీదృశ శ్చతే, వైఖానసాః కథం బ్రూయుఃకథం వా పాంచరాత్రికాః” . భగవానువాచ -- “శృణు పాండవ తత్సర్వ మర్చనాక్రమ మాత్మనః, స్థండిలే పద్మకం కృత్వా సాష్టపత్రం సకర్ణికం. అష్టాక్షర విధానేనా ప్యథవా ద్వాదశాక్షరైః, వైదికై రథవా మన్త్రై ర్మమ సూక్తేన వా పునః. స్థాపితం మాం తత స్తస్మిన్ అర్చయీత విచక్షణః, విష్ణుం చ పురుషం సత్య మచ్యుతం చ యుధిష్ఠిర! అనిరుద్ధం చ మాం ప్రాహుర్వైఖానసవిదో జనాః, అన్యే త్వేవం విజానంతి మాం రాజన్ పాంచ రాత్రిణః. వాసుదేవంచ రాజేంద్ర సంకర్షణ మథాపి వా, ప్రద్యుమ్నం చానిరుద్ధం చ చతుర్మూర్తిం ప్రచక్షతే. ఏతా అన్యాశ్చ రాజేంద్ర సంజ్ఞాభేదేన మూర్తయః, విద్ధ్యనర్థాంతరా ఏవ మా మేవం చార్చయే ద్బుధః” ఇతి భారతాదిషు ముఖ్యాధికారిత్వేన ప్రతిపాదితత్వాత్. “రమణీయచరణా ....రమణీయాంయోని మాపద్యేరన్” ఇతి ఛాందోగ్యే, “యేऽర్చయన్తి సదా విష్ణుం నారాయణ మనామయం, తానర్చయన్తి విబుధా బ్రహ్మాద్యా దేవతా గణాః. జగత్పవిత్రాస్తే నిత్యం విష్ణు మభ్యర్చయన్తి యే, దుర్వృత్తా వాసువృత్తా వా పూజనీయా విశేషతః.” ఇతి, “యథా క్రతు రస్మిన్ లోకే పురుషో భవతి తథేతః ప్రేత్య భవ” తీతి శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిషు సర్వోత్తమత్వేన ప్రతిపాదితం నారాయణైకశేషత్వే నాభిహితే వైఖానస కులే జాతస్యోత్కృష్ట్యం శ్రుతిస్మృతిపురాణాదివచనశతసిద్ధం భవతి.

చంద్రికా : - అథ వైఖానసశబ్దస్య విఖనస్సూత్రిపరత్వం మహాభారత ఏవ స్థలాంతరేऽపి దర్శయతి --- కించేతి. ముఖ్యాధికారి త్వేనేతి. “కథం త్వ మర్చనీయోऽసీ” త్యారభ్య “వైఖానసాః కథంబ్రూయు” రితి ప్రథమం వైఖానసోక్త మూర్తిప్రశ్నేన తేషాం భగవదర్చనే ముఖ్యాధికారిత్వం సిద్ధ్యతీత్యభిప్రాయః. అత్ర

వైఖానసా ఇతి విఖనస్సూత్రిణ ఏవాభిధీయన్తే. నత్వన్యే వైఖానససూత్ర ఏవ భగవతా భారతోక్త మూర్తిప్రతిపాదనాత్. అతో భారతేఽన్యత్ర స్థలేఽపి వైఖానసశబ్దో విఖనస్సూత్ర పర ఏవేతిచ. చతుర్ముఖసృష్టి మారభ్యావిచ్ఛేదేన యే విఖనస్సూత్రేణ సంస్కృతా భవన్తి తే వైఖానసా ఇతి వ్యపదిశ్యంతే; తేషాముత్కర్షశ్చతత్సూత్రస్య సర్వోత్కృష్టత్వాత్. తస్య తథాత్వం చ దశభి ర్హేతుభిర్నిరణాయి. తేషాం హేతూనాం మధ్యే తస్య నారాయణపరత్వం ముఖ్య మిత్యభిప్రేత్యాహ -- నారాయణైక శేషత్వేనేతి. తత్సూత్రస్య నారాయణపరత్వాత్ తత్సూత్రసంస్కృతం కులం నారాయణైకశేష మిత్యాశయః. ప్రసంగా త్ప్రోక్తనై రాచార్యై

శ్రీవైఖానసోత్కర్షే దశవిధ హేతు నిరూపణమ్

ర్నిరూపితాస్తే దశహేతువ స్సంగృహ్య ప్రదర్శ్యంతే. యథా :- తస్య సూత్రస్య సముత్కర్షే అఖిల జగత్కారణభూతేన విఖనసా ప్రణీతత్వం ప్రథమో హేతుః. సర్వసూత్రాణామాదిమత్వం ద్వితీయః. ప్రధానాది కర్మసు శ్రుతిమార్గానుసారిత్వం తృతీయః. సమన్త్రకసర్వక్రియావత్త్వం తురీయః. నిషేకాది సంస్కారాదిమత్వం పంచమః. అష్టాదశ సంస్కారాత్మకత్వం షష్ఠః. సాంగక్రియాకలాపవత్త్వం సప్తమః. మన్వాద్యై స్స్వీకృతత్వ మష్టమః. అఖిల జగదేక కారణభూత శ్రీమన్నారాయణైకపరత్వం నవమః. తత్సూత్రోక్త ధర్మానుష్ఠానవతా మేవ భగవత్ప్రియతమత్వోపపత్తి ర్దశమ ఇతి. తత్ర "వైఖానసీం మహాశాఖాం స్వసూత్రే వినియుక్తవాన్, పద్మభూః పరమో ధాతా తస్మిన్నారాధనత్రయం" ఇతి, స్కాందాదివచనై ర్విఖనోఽపరనామ్నా భగవతా విధాత్రా సూత్ర మిదం ప్రణీత మితి పూర్వం ప్రతిపాదితం. అథ ద్వితీయః. బ్రహ్మవైవర్తే ---- "యథా మునీనాం విఖనా ఆదిభూత ఉదాహృతః, సూత్రాణాం తత్ప్రణీతంతు యథా శ్రేష్ఠతరం మత" మితి. పురాతంత్రే భృగుః ----- "వైష్ణవం సూత్రమేతద్ధి సర్వసిద్ధికరం పరం, ఆద్యత్వా త్సర్వసూత్రాణాం వైష్ణవత్వాచ్చ తత్తు వై. మయాఽనువర్తితం తద్వ త్కాశ్యపాత్రిమరీచిభి" రితి. ఏవమాద్యై ర్వచనై స్తస్యాద్యత్వ మవగమ్యతే. కించ, అస్మిన్ సూత్రే నవగ్రహయజ్ఞ విధౌ సూర్యస్య చతురశ్రమండలత్వం విహితం, అన్యత్ర తు వృత్తమండలత్వం. విశ్వకర్మణా సూర్యం భ్రమి మారోప్య తేజోవశాతనం కృత మితి విష్ణుపురాణాదిషు ప్రతిపాద్యతే. తత స్సూర్యసావర్ణి మన్వంతర మారభ్య వృత్తాకారత్వేన ప్రతీతిః. తతః పూర్వం చతురశ్రత్వం. అస్మిన్ సూత్రే చతురశ్రాభిధానా దిదం సూత్ర మాద్యమితి బోధాయనాదిషు వృత్తత్వ ప్రతిపాదనాత్, తాని ఏతదనంతరకాలసంభూతా నీతి చాహుః. అథ

తృతీయః. "యత్త్రి రాచమతి తేన ఋచః ప్రీణాతీ" త్యాది శ్రుత్యనుసారేణ సూత్రే ఋగ్వేదః ప్రీణా త్వితాద్యదినా శుద్ధాచమన ముక్తం. "గాయత్ర్యాభిమన్త్రితా అప ఊర్ధ్వం విక్షిపం" తీత్యాది శ్రుత్యభిహితం సంధ్యోపాసనస్య ప్రధానభూత మర్ఘ్యప్రదానాదికం సూత్రేఽస్మిన్ ప్రతిపాదితం "ప్రాతస్సూర్య" శ్చేత్యారభ్య "గాయత్ర్యాపో అభిమంత్ర్యాదిత్యాభిముఖరాం విక్షిప్య" ఇతి. యద్యపి "అథాత స్సంధ్యోపాసనం వ్యాఖ్యాస్యామ" ఇత్యారభ్య బోధాయనే నాపి సంధ్యావిధి రుక్తః. తథాపి ప్రధానంభూత మర్ఘ్యప్రధానం నోక్తం. అస్మిన్ సూత్రే ఆఘారాదిషు సర్వమపి శ్రౌతవత్ బ్రహ్మవరణానంతరం, "సోమోఽస్మాకం బ్రాహ్మణానాం రాజా" ఇత్యాదిశ్రుతేః సోమస్య బ్రాహ్మణ రాజత్వాత్ సోమ వరణ మప్యుక్తం. కించ "నారాయణపరం బ్రహ్మ," "బ్రహ్మైవ భూతానాం శ్రేష్ఠం తేన కోఽర్హతి స్పర్థితుం" ఇతి, "అగ్ని ర్వైదేవానా మవమో విష్ణుః పరమ స్తదంత రేణ సర్వాదేవతా ఇతి బ్రాహ్మణం. తస్మాద్గృహే విష్ణుం పరమం ప్రతిష్ఠాప్య సాయంప్రాత ర్హోమాన్తేఽర్చయతీ" తి భగవదారాధనం విహితం. తత్ర "ప్రవఃపాంత" మిత్యారభ్య "విష్ణవే చార్చతే" తిశ్రుతిః. ఆరాధనేపి "సవా ఏష పురుషః పంచధా పంచాత్మే" తిశ్రుతి మను సృత్య పంచమూర్తయోఽభిహితాః. భారతే--- "వేదప్రణిహితో ధర్మో హ్యధర్మ స్తద్విపర్యయః, వేదో నారాయణ స్సాక్షాత్ స్వయం భూరితి శుశ్రుమః" ఇత్యుక్తత్వా ద్వేదమూలతధర్మస్య శ్రైష్ఠ్యం ప్రసిద్ధం. ఇతి శ్రుతిమార్గాను సారిత్వహేతు ర్నిరూపితః. అథ సమంత్రక సర్వక్రియావత్త్వతురీయహేతు ర్నిరూప్యతే. నిత్యానుష్ఠాన విధా "వింద్రోఽహముభాభ్యా" మిత్యారభ్య కరప్రక్షాళ నాదీని సమంత్రకత్వేనోక్తాని. కించ "ఋతంచ సత్యం" చేత్యాదివిశేషః పుణ్యాహేతు సమన్త్రకత్వం సుతరా ముపపాదితం. ఆఘారవిధౌ తు పరిధిపరిస్తరణాది విన్యసనాదిక మపి సమన్త్రక ముక్తం. ఏవమన్యత్రాపి సూత్రాంతరానుక్తం సమన్త్రకత్వ మత్రోహ్యం. సమంత్రకత్వేన కో విశేష ఇతి చేత్ కర్మణో వీరవత్తరత్వం కర్మారాధ్యభగవత్ప్రీతిద్వారా ఽనంతస్థిరఫలప్రాప్తిః సత్కులీనత్వం చ. తథా శ్రుతిస్మృత్యాది ష్వవగమ్యతే. ఛాందోగ్యే ----- "యదేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధయోపనిషదా తదేవ వీర్యవ త్తరం భవ" తీతి. తత్రైవం వ్యాఖ్యాతం. "మంత్ర ప్రకాశితాని కర్మాణి క్రియంతే నామన్త్రకమస్తి కర్మ" ఇతి. మనురాహ -- "మన్త్రత స్సుసమృద్ధాని

కులాన్యల్పధనాన్యపి, కులసంఖ్యాంశ్చ గచ్ఛంతి కర్షంతి చ మహద్యశః" ఇతి, "మన్త్రపూతంతు యచ్ఛ్రాద్ధం" ఇతి. సోమో ప్రత్తో ఏవం సమ స్త్రకసర్వ క్రియావత్త్వహేతుర్నిరూపితః. అథాత్ర నిషేకాది సంస్కారవత్త్వ పంచమహేతు ర్నిరూప్యతే. అస్మిన్ సూత్రే ఉపక్రమే ----- "అథ నిషేకాది సంస్కారాన్ వ్యాఖ్యాస్యామ" ఇత్యుక్తం. నిషేకాదిమత్త్వకథనా త్కథ ముత్కర్ష ఇతి చేదుచ్యతే. శ్రుత్యాదిషు నిషేక స్యైవ సంస్కారే ప్రథమత్వ ప్రతిపాదనా దితి బ్రూమః. ముండోపనిషది ----- "పుమాన్ రేత స్సించతి యోషితాయాం బహ్వీః ప్రజా స్సృజమానా స్సరూపాః" ఇతి, ఛాందోగ్యే ----- "యోషా వావగతౌ తమాగ్ని" రిత్యారభ్య "తస్మిన్నేతస్మి న్నగ్నౌ మథవా రేతో జుహ్వతి తస్యా ఆహుతేర్గర్భస్సం భవ" తీతి. నిషేకాదిక్రియావతా మేవ శ్రోత్రియత్వం ధర్మశాస్త్రాధికారిత్వం బ్రహ్మశరీరత్వంచ బోధాయనాదిభిరుక్తం ----- "నిషేకే గర్భ సంస్కారే జాతకర్మక్రియాసు చ, విధివత్సంస్కృతా మంత్రైశ్చీర్ణవ్రత సమాపనాత్. శ్రోత్రియా ఇతి తే జ్ఞేయా శ్శాఖాపాఠాశ్చ యే ద్విజాః," ఇతి, "నిషేకాది శ్మశానాంతా స్సత్క్రియా బ్రాహ్మణాశ్రితాః"ఇతి. యాజ్ఞవల్క్యః ----- "నిషేకాది శ్మశానాంతా స్తేషాం వై మన్త్రతః క్రియాః, గర్భాధాన మృతౌ పుంస స్సవనం స్పందనా ద్భహి" రితి. మనుః ----- "నిషేకాదిశ్మశానాంతో మన్త్రై ర్యస్యోదితో విధిః, తస్యశాస్త్రేఽ ధికారోఽస్మిన్ జ్ఞేయో నాన్యస్యకస్యచిత్" ఇతి. అథాష్టా దశసంస్కారాత్మ కత్వషష్ఠహేతు ర్నిరూప్యతే. అస్మిన్ సూత్రే ----- "అథ నిషేకాదిసంస్కారాన్ వ్యాఖ్యాస్యామ" ఇత్యారభ్య "ఋతు సంగమనగర్భాధానపుంసవనసీమన్త విష్ణుబలి జాతకర్మో త్థాన నామకరణాన్న ప్రాశనప్రవాసాగమన పిండవర్ధనచౌలో పనయన పారాయణ వ్రత బంధ విసర్గో పాకర్మసమావర్తనపాణి గ్రహణానీ త్యష్టాదశ సంస్కారాశ్శారీరా" ఇత్యుక్తం. అష్టాదశశారీర సంస్కారాత్మ కత్వాత్ కథ ముత్కర్ష ఇతి చే దుచ్యతే. శ్రూయతేహి తథా ముండోపనిషది ----- ప్లవాహ్యేతే అదృఢా యజ్ఞరూపాః అష్టాదశోక్త మవరం కర్మయేష్వి "తి. యేషు సూత్రేషు అవరం శ్రౌతకర్మాపేక్షయాఽవరం కర్మ నిషేతాదికం, అష్టాదశే త్యుక్తమిత్యర్థః. అన్యేఽన్యథార్థం వర్ణయన్తి. తదసంగత మితి పూర్వం ప్రతిపాదితం. ఏతే ప్లవా ఇత్యస్యాయమర్థః. ఆత్మగుణరహితా యాగాదయః జాతకర్మాదయశ్చ అదృఢాః

ప్లవాః సంసారోత్తారకా న భవన్తీతి. గౌతమధర్మే---- "యస్య తుఖలు చత్వారింశ త్సంస్కారా న చాష్టా వాత్మగుణాన స బ్రహ్మణ స్సాయుజ్యం స్సాలోక్యం చ గచ్ఛతి, యస్య తు ఖలు చత్వారింశత్సంస్కారాణా మేకదేశో ఽప్యష్టా వాత్మగుణా స్స బ్రహ్మణస్సాయుజ్యం సాలోక్యం చగచ్ఛ" తీతి. ఆత్మగుణా నామదయా సమస్త భూతేషు క్షాంతి రనసూయా శౌచ మనాయాసో మంగళ మకార్పణ్యమస్పృహేత "అబంధౌ బంధువర్గే వా మిత్రే ద్వేష్టరి వా తథా, ఆపన్నరక్షణ మతి ర్దయైషా సంప్రకీర్తితా. బాహ్యే వాభ్యంతరే వాపి దుఃఖ ఉత్పాదితే పరైః, న ప్రకుప్యతి నో హన్తి సాక్షమా పరికీర్తితా, న గుణా న్గుణినో హన్తి స్తౌతి మందగుణా నపి, నాన్యదోషేషు రమతేసాఽనసూయా ప్రకీర్తితా. అభక్ష్యపరిహారశ్చ సంసర్గ శ్చా ప్యనిందితైః, స్వధర్మే చ వ్యవస్థానం శౌచ మేత దుదాహృతం. శరీరం పీడ్యతేయేన సుశుభే నాపి కర్మణా, అత్యంతం న చ కర్తవ్య మనాయాసస్స ఉచ్యతే. ప్రశస్తాచరణం నిత్యమ ప్రశస్తావిసర్జనం, ఏతద్ధి మంగళంప్రోక్త మృషిభి స్తత్త్వగర్శిభిః స్తోకా దపి ప్రదాతవ్య మదీనే నాంతరాత్మనా, అహ న్యహని యత్కించి దకార్పణ్యం తదుచ్యతే. యథోత్పన్నైన్తు సంతోషః కర్తవ్య స్స్వగతై ర్ధనైః పరార్థం నాభిభాషేత సా స్పృహా పరికీర్తితా" ఇతి ప్రసంగాదిదం దర్శితం. ఏవంచ శ్రుతావష్టాదశోక్తమితి శ్రీవైఖానససూత్రోక్తా ష్టాదశ శారీరసంస్కారా ఏవ గృహీతా ఇత్యవగమ్యతే. బోధాయనేన సూత్రే సంస్కారసంఖ్యా న కృతా. ఆపస్తంబాదీనా మపి పంచమహాయజ్ఞానాం నిత్యహోమస్యచ పాకయజ్ఞత్వే నాంగీకారాత్, ఏతే షోడశ సంస్కారా ఇతి వివిచ్యానుక్తత్వాత్. అపర సంస్కారవివాహాదీనా మపి పాకయజ్ఞత్వం, ఏకవింశద్యజ్ఞాశ్చ, వ్రతాని చత్వారి. వైఖానసేతు అష్టాదశసంస్కారాః, పంచమహాయజ్ఞాశ్చ, పృథక్త్వే నోపపాదితాః. వర్షవర్ధనాద్యాస్తు విశేషాః, పంచమహాయజ్ఞసహితాః, ద్వావింశ ద్యజ్ఞాః. పంచమహాయజ్ఞానా మేకత్వం అపరస్యాష్టాదశవ్యతిరిక్తత్వం. క్రియా బాహుళ్యేన కిమాధిక్యమితిచేత్ "క్రియావా నేష బ్రహ్మవిదాంవరిషః. క్రియావంతశ్శ్రోత్రియా బ్రహ్మనిష్ఠా" ఇత్యాదిశ్రుతేః కర్మభూయస్త్వాత్ ఫలభూయ స్త్వంచ, యథోపాసనం ఫలమితిసిద్ధం. అష్టాదశ శారీర సంస్కారాత్మకత్వాత్ అస్య సూత్రస్య ఇతరసూత్రాపేక్షా భావాత్స్వాతంత్ర్య మస్తీతి జ్ఞాపయితుం సాంగక్రియా కలాపవత్త్వ సప్తమహేతుర్నిరూప్యతే. తద్యథాః - అష్టాదశ సంస్కారాః ప్రసిద్ధాః సాంగా ఏవప్రతి పాదితాః. నచాంకురశతాభిషేక శేషాగ్నిద్వయ సంసర్గపుత్ర పరిగ్రహ బ్రహ్మమేధ వృషోత్సర్జనాదిప్రతిపాదనాభావాత్

సాంగక్రి యాకలాప త్త్వం నాస్తీతి శంక్యం; గృహ్యపరిశిష్టసద్భావాత్. గృహ్యపరిశిష్టేహి అంకురాదికం సర్వం ప్రతిపాదితం. ఇయం శంకా శ్రీవిఖనస కృతగృహ్య పరిశిష్టసద్భావ జ్ఞానరహితానాము దేతి. సూత్రాన్తరాణి తదితరసూత్రాపేక్షాణీతిస్పష్టం. ఇదంసూత్రం సూత్రాంతర నైరపేక్ష్యాత్స ర్వోత్కృష్టం స్వతంత్రంచేతి చ ఘటతే. అథాస్య నిఖిలశిష్ట పరిగ్రహోऽస్తీతి జ్ఞాపయితు మన్వాద్యైస్స్వీకృత త్వాష్టమహేతుర్ని రూప్యతే. తథాహి మనుః -- --- "పుష్పమూల ఫలైర్వాపి కేవలైర్వర్తయే త్సదా, కాలపక్వై స్స్వయం శీర్ణైర్వైఖానసమతేస్థిత" ఇతి. అస్యవచనస్య ధర్మశాస్త్రవ్యాఖ్యాకృదగ్రేసరస్య భారుచేర్వ్యాఖ్యైవ లిఖ్యతే. యథా ---- "పుష్పమూల ఫలేషు సన్నిహితైః పుష్పైః మూలైః ఫలైర్వా కేవలై ర్లవణాద్యనుపస్కృతైః కాలపక్వై స్స్వయమేవ శీర్ణైః వైఖానసమతే స్థిత ఇతి. విఖనసోమతం వైఖానసం. సకారాంతత్వేన చ ప్రయోగో విద్యతే "ధేనుర్వహాణా... విఖనామునీనాం" ఇతి శ్రుతిరిత్యాది. ఏవం మనునాऽపి ప్రమాణమూర్ధన్యతయా స్వీకృత మిదంసూత్రం. "యద్వైకించన మనురవదత్తద్భేషజ" మితి వేదపురుషోऽపి మనువచనం ప్రశంసతి. ఏవం విధస్యాపి మనోస్సాపేక్షత్వాపాదకమిదం సూత్రం. "అథ మనువచనస్య వైఖానసమతే స్థిత ఇత్యస్యోకార్థ ఏవ సంగతః, నాన్య ఇతి దృఢయితుం వచనాంతరాణ్యపి లిఖ్యంతే. ఆహచగౌతమః ----- "బ్రహ్మచారీ గృహస్థో భిక్షుర్వైఖానస" ఇతి. అస్య మస్కరిభాష్యం ---- "బ్రహ్మచర్యం చరతీతి బ్రహ్మచారీ, పత్నీసంయోగాద్గృహస్థః. ఏవం న చేత్ గృహేస్థితానా మేవ గృహస్థత్వప్రసంగః. భిక్షాశీలత్వా ద్భిక్షుకః, విఖనసా భగవతా ప్రోక్తం సూత్రం తద్విధినా వర్తత ఇతి వైఖానసః" పునరపి ధర్మేవాన ప్రస్థధర్మం విశిష్యాహ గౌతమః, ----- "శ్రామణ కేనాగ్ని మాధాయా గ్రామ్యభోజీ" తి. అస్యాపి మస్కరిభాష్యం యథా----- "శ్రామణకంనామ వైఖానససూత్రం, తేనాగ్నిమాధాయ గృహీత్వా సాయం ప్రాతర్హోమం కుర్యా" దితి. భగవాన్ యమశ్చాహ ----- "శ్రామణ కేనాగ్ని మాధాయాహితాగ్నిర్వృక్షమూలక" ఇతి. అస్యయజ్ఞ స్వామి వ్యాఖ్యానం ----- "శ్రామణకం నామ వైఖానసం తదుక్తేన విధినే" త్యాదినా. తదేత ద్భగవతాబోధాయనే నాప్యబోధి----- "వానప్రస్థో వైఖానసశాస్త్ర సముదాచారో వైఖానసో మూలఫలాశీ" తి. ఆపస్తంబాదీనా మాచార్యః బోధాయనో ప్యేవం వానప్రస్థానాం శ్రీవైఖానససూత్రోక్తక్రియా

నుష్ఠానాత్ వైఖానసత్వ మవదత్. తత స్తత్సూత్రస్యాపి మూలభూత మిదం సూత్ర మిత్యవగమ్యతే. వానప్రస్థానాం శ్రామణకవిధానేన అగ్న్యాధానప్రకారాస్తేషా మవాంతరభేదా శ్చాస్మిన్ విఖనససూత్ర ఏవ వివిచ్య వ్యాఖ్యాతా ఇతి మన్వాదయో యదవదన్, తదేత త్సూత్రం లిఖ్యతే. యథా - ---- "గృహస్థ స్సపత్నీకః పంచాగ్నిభి స్త్రేతాగ్నిభిర్వా గృహాద్వనం యాస్సన్ ఆహితాగ్ని రనాహితాగ్ని శ్చైవ మౌ పాసన మారోప్య గృహే మథిత్వా శ్రామణక విధానే నాధాయా ఘారంహుత్వా శ్రామణకాగ్ని మాదాయ తృతీయాశ్రమం గచ్ఛేత్" ఇత్యారభ్య "చరుంజుహుయా" దిత్యంతం. శ్రామణకలక్షణం తత్రైవ ----- "శ్రామణకాగ్నే రూర్ధ్వవేది ర్ద్వాత్రింశదంగులా యతా చతురంగుళ విస్తారోన్నతా" ఇత్యారభ్య "త్రివేది సహిత" మిత్యన్తం. అథ తత్ర పంచభిః ఖండై శ్శ్రామణకవిధాన ప్రకారప్రయోగ ఉక్తః. కించ. ఆపస్తంబః ----- "ఏకాగ్నిరని కేతస్స్యా" దిత్యాహ. అస్యధర్మకపర్దివ్యాఖ్యా ----- "గార్హపత్యాదీనాం త్రేతాగ్నీనాం స్థానే యస్యై కాగ్నిః ఔపాసన ఏవ; వైఖానససూత్రే దృష్టత్వాత్, పాణిగ్రహణ నిమిత్తత్వా దౌపాసన" "స్యేతి. జైమినీయసూత్రే సౌమికే చాతుర్మాస్యప్రకరణే ----- "భారద్వాజపూర్వం యథా వైఖానస పూర్వం చేతి ఋత్విజాం మధ్యే భారద్వాజసూత్రిణం ప్రస్తోతారం వైఖానససూత్రిణం ప్రతిహర్తారం వరయే" దితి. అథ శ్రీమద్వైఖానససూత్రిణామేవ సూత్రకార మారభ్యావిచ్ఛేదేన పరమాకాంతిత్వ మస్తీతి జ్ఞాపయితుం సూత్రస్యాస్య శ్రీమన్నారాయణైక పరత్వ నవమహేతు ర్ని రూప్యతే. తథాహి ----- "ఉపక్రమోపసంహారా వభ్యాసో పూర్వతా ఫలం, అర్థవాదోపపత్తీచ లింగం తాత్పర్యనిర్ణయ" ఇతి. తత్ర ఉపక్రమే ------ "నారాయణపరాయణో నిర్ద్వంద్వో ముని" రిత్యుక్తం. ఆచమనవిధౌ, "విష్ణుః ప్రీణాత్వితి హృదయ" మితి. "పద్మకోశప్రతీకాశం హృదయంచాప్యధో ముఖ" మిత్యారభ్య "తస్యాశ్శిఖాయా మధ్యే పరమాత్మా వ్యవస్థిత" ఇతిశ్రుతి మనుసృత్య హృదయస్థానే పరమాత్మనో నారాయణస్యావస్థితే స్తత్రాభి మర్శోవిహితః. అనేన విష్ణు రేవ పరమాత్మేతి వ్యంజితం. ఉపసంహారే సన్న్యాసవిధౌ ----- "సదాధ్యాత్మరతో ధ్యానయోగీ నారాయణ పరం బ్రహ్మ పశ్యన్ ధారణాం ధారయే దక్షరం. పరంబ్రహ్మాప్నోతి, నారాయణ పరం బ్రహ్మేతి శ్రుతి" రితి. సంధ్యోపస్థానాది పుణ్యాహాఘారాంతహోమ నాందీపాణి

గ్రహణపర్యన్తేషు అంత్యకర్మణి చాతోదేవాదీనాం వైష్ణవానాం మంత్రాణాం ప్రతిపాద నమస్తి. "శరోంగారేఽగ్నౌ జుహుయా" దిత్యుక్తం. "శరోఽంగారా అధ్యూహంతే" ఇతి. శరోంగారశబ్దేన నారాయణపరం బ్రహ్మాభిధీయతే. శ్రౌతేచాధానే ----- "ధ్యాయన్నారాయణ ముపోష్యే" తి, అగ్నిహోత్రే "భూమానం విష్ణుం ధ్యాయే" దితి, దర్శపూర్ణమాసే, "ఉదితాదిత్యే ధ్యాయన్నారాయణం, విష్ణోర్నుకమితి జపిత్వే" తి, సోమేచ, "నారాయణ పరాయణ స్తూష్ణీమాస్తే" ఇతి, సర్వత్రాపి నారాయణ పరత్వే నోక్తత్వాత్ ఇదం సూత్రం నారాయణ పరం. క్వచిద్దేవతాన్త రార్చన ప్రణామాదివిధానంచ; "అంగాన్యన్యాదేవతా" ఇతి శ్రుత్యాతేషాంత దంగత్వాత్. కించ బ్రహ్మరుద్రదీనామపి యజ్ఞాంశభాక్త్వం భగవత్ప్రసాద లబ్ధమితి భారతే ప్రతిపాద్యతే. యథా ----- "తతస్తేచ సురాస్సర్వే బ్రహ్మ తేచ మహర్షయః, వేదదృష్టేన విధినా వైష్ణవం క్రతుమారభన్" ఇత్యారభ్య, "ప్రాపు రాదిత్యవర్ణం తం పురుషం తమసఃపరం," శ్రీ భగవాన్ ----- "యేనయఃకల్పితో భాగః సతథా సముపాగతః, ప్రీతోఽహం ప్రదిశా మ్యద్య ఫలసంవృత్తిలక్షణమ్" ఇత్యాది. ఉక్తంచ ----- "అంగభావేనదేవానా మర్చనం ననిషిద్ధ్యతే, స్వతంత్రబుద్ధ్యాకుర్వన్ హి బ్రాహ్మణో నరకం వ్రజేత్" ఇతి. అథ భగవత్ప్రియత మత్వోపపత్తి రూపదశమహేతు ర్నిరూప్యతే. తన్నామ ఉదహరిష్యమాణ శ్రుతిస్మృత్యాదిభిర్వైఖానస శబ్దవాచ్యానాంభగవత్ప్రియత్వం ప్రఖ్యాప్యతే. తచ్చ సూత్రాన్తరేణ నిషేకాదిభి స్సంస్కృతానాం పశ్చాత్తృతీయా శ్రమమాత్రే శ్రామణకవిధి మాశ్రితానాం తేన వైఖానస శబ్దవాచ్యానాం వానప్రస్థానా మన్యేషా ముపపద్యతే? ఉతశ్రీవైఖానస సూత్రేణైవావిచ్ఛేదేన నిషేకాదిభి సంస్కృతానాం లోకే వైఖానస శబ్దస్య ముఖ్యవాచ్యతాం ప్రాప్తానాం విప్రాణా ముపపద్యతే వే? తి విచార్యమాణే ఏతత్సూత్రిణా మేవోపపద్యత ఇత్య వగమ్యతే. ఏతత్సూత్రస్యైవ భగవత్పరత్వాత్. అతస్తథోపపత్తిరపి సూత్రోత్కర్షే హేతుః. తత్రశ్రుత్యాదయోయథా: - ఛందోగబ్రాహ్మణే ---- "వైఖాన సావా ఆర్షేయా ఇంద్రస్య ప్రియా ఆస" న్నితి. అత్రేంద్ర శబ్దఃపరమాత్మ పరయితి ప్రపంచిత మాచార్యైః. వారాహే ---- "అశ్వత్థ కపిలా గావ స్తులసీ విఖనా మునిః, చత్వారో మత్ప్రియా రాజన్ తేషాం వైఖానసో వర" ఇతి. ఇదం వచనం శ్రీవైఖానససూత్రిణాం భగవత్ప్రియత్వే శ్రీవేంకటనాథవేదాన్తదేశికేనాపి సజ్జన సంభవాఖ్యగ్రంధే

లిఖితం. ప్రసంగా దత్ర తదీయగ్రంథ ఏవ లిఖ్యతే. యథా ---- "వైఖానస మచ్చావాకం సామ వైఖానసంభవతి. వైఖానసావా ఆర్షేయా ఇంద్రస్య ప్రియా ఆసన్" ఇత్యచ్చావాకసామ్నో విఖనసాऽధీతత్వ ముక్త్వా "వైఖానసంభవతీ" తి పునరుక్త్వా అస్య సామ్నో వైఖానసంసజ్ఞిత్వ ముక్త్వా "వైఖానసావా ఆర్షేయా ఇంద్రస్య ప్రియా ఆస" న్నితి వైఖానస సంజ్ఞ కాచ్చావాకసామాధ్యేతారో వైఖానసా భగవతోऽతిప్రియా ఆస" న్నిత్యుక్తం. అత్రార్షేయా ఇత్యనేన "ఋషయ ఉదతిష్ఠన్" ఇత్యుక్తర్షి సాంతానికా ఉక్తాః. అత్ర ఇంద్రశబ్దో భగవద్వాచీ; "సేంద్రస్సోऽక్షరః పరమ స్స్వరాడి" తిశ్రుతిః స ఇంద్ర ఇతి పదచ్ఛేదః. ఇంద్రస్యప్రియం ధామోపజగా మే త్యస్యా ముపనిష దీంద్రశబ్దేన భగవానుచ్యతే. వైఖానసా ఇతి వైఖానససూత్రిన ఉచ్యన్తే. ప్రియా ఆసన్నిత్యనేస వైఖానససూత్రిణో భగవత స్సర్వేశ్వరస్య ప్రియా అభూవన్. వైఖానస సూత్రోక్త చతుర్విధ భగవత్సమారాధనకృత స్తదనుగుణ సమారాధన సమ్యగ్ జ్ఞానవన్తః వైఖానససూత్రిణో భగవత స్సర్వేశ్వరస్య ప్రియా ఇత్యర్థః. "ప్రియో హిజ్ఞానినోऽత్యర్థ మహం స చ మమ ప్రియః" ఇతి సమ్యక్ జ్ఞానవత్త్వాత్ మమ ప్రియ ఇతి భగవతోదీర్యతే. తస్మాద్వైఖానసా భగవదారాధనసమ్యగ్జ్ఞానవన్త ఇతి, భగవత్ప్రియా ఇత్యర్థః. ఏవంవిధా వైఖానససూత్రిణ స్సర్వ త్రేతిహాసపురాణే షూచ్యన్తే. శ్రీమదారణ్య కాండే ----- "శరభంగే దివంప్రాప్తే ముని సంఘాస్సమాగతాః, అభ్యధావన్త కాకుత్థ్సం రామం జ్వలితతేజసం. వైఖానసా వాలఖిల్యా స్సంప్రక్షాళా మరీచిపాః" ఇత్యారభ్య "అభిజగ్ముశ్చ తాపసా" ఇతి. అత్రవైఖానసా ఇతి వానప్రస్థా ఏవోచ్యన్తే. "సోऽయం బ్రాహ్మణభూయిష్ఠో వానప్రస్థగణో మహాన్" ఇతి ప్రథమోపాత్తానాం వానప్రస్థత్వా దేవ వానప్రస్థగణ ఇత్యుక్తం. తేషాంవైఖానసత్వం విశేషేణ వానప్రస్థ ధర్మప్రతిపాదిక వైఖానస సూత్రత్వా త్తస్మా త్తత్రోక్తా వైఖానసాః వైఖానససూత్రిణ ఏవ ఇత్యాదినా ప్రపంచితం. అల మిహ తద్విస్తరేణ.

వైఖానసానా మేకాదశీ నిర్ణయపూర్వకమహిమానువర్ణనం

మంజరీ : - శ్రీమతి వారాహే ---- "స్వామి పుష్కరిణే తీరేపశ్చిమేలోకపూజితే, ఆస్తే వరాహవదనో మునీంద్రై రభిపూజితః, వైఖానసైర్మహాభాగై ర్వాలఖిల్యైర్మహాత్మభిః" ఇతి. గారుడే ---- "అర్ధరాత్రా త్పరం యత్ర దశమీ విద్యతే కలా, కపాలవేధ ఇత్యాహు రాచార్యయే

హరిప్రియాః. అర్థరాత్రాత్పరం యత్ర దశమీ విద్యతే కలా, వైఖానసవిదో విప్రాఃమద్భక్తా స్తాముపోషణం. నకుర్యు" రిత్యాది. వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః - "వైఖానసోవైదికేషు బ్రహ్మ నిర్దిష్టమాచరేత్, తం బ్రాహ్మణం తుదృష్ట్వైవ సర్వపాపం వ్యపోహతీతి". కౌర్మే----"మచ్చిత్తా మద్గతప్రాణా మయి సంగత మానసాః, అనన్యశరణారాజన్ తస్మాద్వైఖానసా వరాః." ఇతి. పురాణాంతరే - --- "యత్ర వైఖానసా విప్రా యత్ర సంతి గవాం గణాః, యత్రబిల్వాః పలాశాశ్చ తత్ర సన్నిహితో హరిః" నారదీయే ----- "జగత్పవిత్రాస్తే నిత్యం విష్ణు మభ్యర్చయన్తియే, దుర్వృత్తావా సువృత్తావా పూజనీయా విశేషతః." ఇతి. శాంతిపర్వణి ----- "మన్త్రిణాం తు సహస్రేభ్యో బ్రహ్మచారీ విశిష్యతే, బ్రహ్మచారి సహస్రేభ్యో నిత్యయాజీ విశిష్యతే. నిత్యయాజిసహస్రేభ్యో సోమయాజీ విశిష్యతే, సోమయాజి సహస్రేభ్య స్సర్వవేదాంతపారగః. వేదాంతినాం సహస్రేభ్యో విష్ణుభక్తోవిశిష్యతే. విష్ణుభక్త సహస్రేభ్యో విప్రోవైఖానసో వరః" ఇతి. బ్రహ్మవైవర్తే పుష్కరతీర్థవైభవ వర్ణనే ----- "నిమ్నగానాం యథా గంగా దేవానాం భగవాన్ హరిః, వర్ణానాం బ్రాహ్మణ శ్శ్రేష్ఠః ఆశ్రమాణాం యతిర్యథా. శ్రుతీనా మాదిభూతాతు శ్రుతిరేకాయనీ యథా, తత్సాన్నిధ్యాద్యథా యస్యాం నిషణ్ణో భగవాన్ పరః వ్యూహానా మాదిభూతస్తు వాసుదేవో యథా పరః, త్రిమూర్తీనాంయథా విష్ణుః శివానాంతు సదాశివః. ధర్మాణాం వైష్ణవో ధర్మ స్స్మృతీనాం మానవీస్మృతిః, విప్రాణాం వేదవిదుషాం యథా వైఖానసో వరః. యథా మునీనాం విఖనాః ఆదిభూత ఉదాహృతః, సూత్రాణాం తత్ప్రణీతంతు యథా శ్రేష్ఠతరం స్మృతం. తథైవ పుష్కరోరాజన్ తీర్థానా ముత్తమోత్తమ" మితి. పౌష్కరసంహితాయాం ----- "విప్రావైఖానసాఖ్యా యేతే భక్తాస్తత్త్వ ముచ్యతే, ఏకాంతిన స్సుసత్త్వాస్థాః దేహాంతం నాన్యయాజినః. కర్తవ్యమితి దేవేశం సంయుజన్తే ఫలంవినా, ప్రాప్నువంతి చ దేహాన్తే వాసుదేవత్వ మబ్జజ" ఇతి. హారీతః, ----- "తస్మాత్తే శుద్ధసత్త్వస్థాః శుద్ధా వైఖానసా స్మృతాః, యాన్లోకాన్ ప్రాప్ను వన్త్యేతాన్ శృణుష్వచ మహామతే. యేఽర్చయంతి సదావిష్ణుంనతే ప్రాకృతమానుషాః, విష్ణులోకా త్సముత్పన్నాస్తే దేవా నాత్ర సంశయః. యేఽర్చయన్తి సదా విష్ణుం నారాయణ మనామయం, తా నర్చయన్తి విబుధా బ్రహ్మాద్యా దేవతాగణాః" ఇతి. అరణ్యపర్వణి పంచవింశచ్ఛతతమాధ్యాయే

రోమశః --- "సైంధవారణ్యా మాసా" ద్యేత్యారభ్య "ఏత చ్చంద్రసరో నిత్య మర్చయ న్త్యృషయస్తథా, వైఖానసప్రభృతయో వాలఖిల్యా స్తథైవచ." అన్యత్ర ----- "ఖ్యాతం చ సైంధవారణ్యం పుణ్యం మునినిషేవితం, పితామహసరః పుణ్యం పుష్కరంనామ భారత. వైఖానసానాం సిద్ధానా మృషీణా మాశ్రమం ప్రియం, సర్వలోకాన్ ప్రపశ్యామి ప్రసాదాత్తవ సువ్రత. వైఖానసానాం జపతా మేష శబ్దో మహాత్మానాం." గారుడే శ్రీరంగమాహాత్మ్యే ----- "బ్రహ్మాపి దివ్యహం సేన సితమేఘోపమేన చ, పృష్ఠతోఽనుయయౌ విష్ణుం వస్త్రేణా చ్ఛాద్య చాననం. తత్రార్చకో మహాభాగో భగవాన్ విఖనాస్తథా, దదౌ ప్రసాదం దేవానాం రంగనాథాభ్యనుజ్ఞయా" ఉపరిచరవసుచరితే ----- "వైఖానసానాం వచనై ర్జపహోమార్చనాదిభిః, యజేద్ధరిం సర్వపతిం భూమేర్వ్యవరగోఽపిసన్" . వృషగిరిమాహాత్మ్యే ----- "అంతః ప్రవిశ్య మునయ స్సహ వైఖానసైర్ద్విజైః, ప్రణమంత్యన్వహందేవం నారాయణ మనామయం." ఆగ్నేయే పుల్లారణ్య మహత్మ్యే ----- "పుల్లశిష్యాస్తు యక్షాస్తే పూజయంతి యుగేయుగే, వైఖాన సోక్త విధినా యథా పుల్లముఖాచ్ఛ్రుతం. మానుషాః పూజయన్తీ హవైఖానస మతే స్థితాః." వాసిష్ఠరామాయణే ----- "కృతాభిషేక స్సంతుష్ట స్సామాత్య స్ససుహృజ్జనః, పూజయామాసధర్మాత్మా రామో వైఖానసాన్మునీన్." గారుడే --- "కౌషీతకానాం హోతౄణాం గ్రామత్రయమ కల్పయత్, అకల్పయ చ్ఛతం గ్రామాన్ వైఖానససమహాత్మనాం." పారమేశ్వరే పవిత్ర వినియోగావసరే ----- "పూజయే దాప్తపూర్వాంశ్చ యతిపూర్వాం స్తపస్వినః, పంచ వైఖానసాం శ్చైవ విప్రాదీం శ్చతురస్తథా. పంచయోగ రతాద్యాంస్తు తథాఽన్యాన్ వైష్ణవాన్ ద్విజాన్" నారదీయే - "సాత్వికేతు సదాఽధిక్యం పూజనం మమ నారద, విద్ధి వైఖానసే దత్తం దానం బ్రహ్మవిదే యథా" ఇతి.

చంద్రికా :- వైఖానసై ర్మహాభాగైరితి. అత్ర వైఖానసశబ్దేన విఖనస్సూత్రిణ ఏవ గృహ్యంతే, నతు వాన ప్రస్థాః. తథా పాద్మ పురాణే వేంకటగిరి మాహాత్మ్యేషష్ఠాధ్యాయే ----- "వరాహరూపవిభవః పురాణ పురుషోత్తమః, ఉవాచ వచనం శ్రీమాన్ కరుణావరుణాలయః. ఏతావాంస్తవ దృశ్యోఽహం తదధీన నరాధిప, ఏతద్రూపం ప్రతిష్ఠాప్య శుద్ధయా శిలయా నృప. తస్మై దేహ్యాఖిలాన్ భోగాన్ పూర్ణోభూత్వాసుపుష్కలాన్, అప్రాకృతోఽయం విరజా స్సాత్వికోఽయ మితిస్మరన్. వైఖానసై ర్మహాభాగై రర్చాపయ నరాధిప" ఇతి. వారాహవచనే పాద్మవచనే చ

వైఖానసానాం మహాభాగత్వ విశేషణం దత్తం. తేచ విఖనస్సూత్రిణో ద్వితీయాశ్రమిణ ఇతి వక్తుం శక్యం; తృతీయాశ్రమిణా మాలయార్చనేఽధికారాభావాత్. "ఆచార్యా యే హరిప్రియా" ఇతి వైఖానసా ఏవగృహ్యన్తే. తేషామేవ వైఖానసావా ఇత్యాది శ్రుత్యా భగవత్ప్రియత్వకథనాత్. అతః శ్రీవైఖానసానా మేవాచార్యత్వం పురాణసిద్ధం. ఉపోషణం నకుర్యురితి. కపాల వేధయుక్తాయాం ఏకాదశ్యా ముపవాసన్న కుర్యు రిత్యర్థః. బ్రహ్మనిర్దిష్టమితి. విఖనసబ్రహ్మణా సూత్రవిహిత మిత్యర్థః. అథవా వేదనిర్దిష్టం న తు తంత్రవిహితమితి. ఆనుశాసనికపర్వణి షట్త్రింశచ్ఛతత మాధ్యాయే పఙ్క్తి పావన గణనే ---- "ఇమే చ భరత శ్రేష్ఠ విజ్ఞేయాః పంక్తిపావనా" ఇత్యారభ్య "యతయో మోక్షధర్మజ్ఞా యోగిన శ్చరితవ్రతాః, పాంచరాత్రవిదో ముఖ్యాతథా భాగవతాః పరే. వైఖానసాః కులశ్రేష్ఠాః నిరతా శ్శార్ఙ్గధారణి, యే చేతిహాసం ప్రయతా శ్శ్రావయన్తి ద్విజోత్తమా" నితి.

మంజరీ : - శాండిల్యః ---- "యే పావయంతి ధరణీం చరణైః పాంచకాలికాః, దర్శనా త్స్పర్శనా త్తేషాం కృతార్థా స్సర్వజంతవః. ఇజ్యామధ్యే తథా హోమే యోగే చ జపకర్మణి, ఆగతం పంచకాలజ్ఞం సంపూజ్యై వాచరేత్ పరం. యేతోషయన్త్యవిరతం పంచకాల పరాయణాన్, సకామాస్తత్ఫలం యాంతి నిష్కామాః పరమంపదమ్." ఆశ్వమేధికే ---- "బాలాహితాగ్నయో యే చ శక్తా శ్శూద్రాన్నవర్జితాః మామర్చయన్తి మద్భక్తాః తేభ్యో దత్తమిహాక్షయం. ద్వాదశాక్షర తత్త్వజ్ఞః చతుర్వ్యూహ విభాగవిత్, అచ్ఛిద్రపంచకాలజ్ఞః సవిప్రస్తారయిష్యతి." పంచకాల పరాయణత్వం వాసాధికారే ---- "ప్రాతఃకాలేఽభి గమన ముపాదానం తతః పరం, మధ్యాహ్న ఇజ్యాం కుర్వీత స్వాధ్యాయం చాపరాహ్ణకే. యోగం చ సాయంకాలేతు పంచకాలా ఉదాహృతాః." ఏవ మభిగమన ముపక్రమ్య పంచకాల పరాయణత్వం ప్రతిపాదితం. అచ్ఛిద్ర పంచకాలపరాయణా వైఖానసా ఏవ; ఆపస్తంబాదీనా మనుపపన్న త్వాత్. కుతః? స్వసూత్రా దిష్వనుక్తత్వాత్. "బ్రాహ్మముహూర్తే బుద్ధ్యేత ధర్మార్థా వనుచింతయన్" ఇత్యారభ్య, "ద్వితీయే చ తథా భాగే వేదాభ్యాసో విశిష్యతే, తృతీయే చ తథా భాగే పోష్యవర్గార్థచింతనా" ఇత్యాదినా బ్రాహ్మణానాం సాధారణధర్మత్వేన కాలవిభాగ ప్రతిపాదనాత్, అవిహితపంచకాల పరాయణ త్వస్య సాధారణ త్వేన స్మృతిషు ప్రతిపాదితకాలే ధర్మానుష్ఠానయోగ్యతా సంభవతి నేతి విచారయితు మయుక్తత్వాత్, అన్యథా పరధర్మాశ్రయ దోషప్రసంగాత్ "చిజ్జీవః ప్రకృతిర్బుద్ధి ర్మన స్సత్త్వాదయోగుణాః, వ్యోమాగ్ని మరుతశ్చాపో వర్ణానాం

తత్సమీరితం" ఇతి స్వసూత్రాదిషు ద్వాదశాక్షరతత్త్వ ప్రతిపాదనాభావాత్, భగవత్స్వరూప తదారాధనవిధి ప్రతిపాదక శాస్త్రజ్ఞాన రహితస్య పాంచకాలికగంధలేశాసంభవాత్, భగవతా శ్రీమన్నారాయణేన సమాన తయారుద్రాది దేవతాంత రారాధన ప్రతిపాదక సూత్రనిష్ఠస్య "యై రిష్టః పంచకాలజ్ఞై ర్హరి రేకాన్తిభి ర్నరైః, నూనం తత్ర మతో దేవో యథా తైర్వాగుదీరితా" ఇతి భగవత్పరత్వేన ప్రతిపాదితపంచకాల పరాయణత్వా సంభవాత్, శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిషు విశిష్యా రాధనాధి కారిత్వే నావిహితస్య సూత్రాంతరోక్తమార్గేణ పంచరాత్రోక్త మార్గేణ వాఽఽరాధనం కుర్వతో దేవలకత్వప్రతిపాదనాత్, "అంగాన్యన్యా దేవతా" ఇతి శ్రుతే రంగభావేనవినా "తస్మాచ్ఛ్రియం చ దుర్గాంచ వాణీం విఘ్నేశమేవచ, స్వతంత్రేణార్చయే ద్ధీమాన్ సర్వకార్యార్థసిద్ధయ" ఇతి దేవతాన్తరారాధన ప్రతిపాదకతాంత్రిక శాస్త్రస్య పంచకాలపరాయణత్వా సంభవాత్, మోహశాస్త్రత్వేన శప్త విషయత్వేన సర్వవర్ణాధికారత్వేన భగవతా రుద్రే ణోపశ్లోకసాత్వ తాదిభిశ్చ ప్రణీతస్య పాంచరాత్ర స్యాచ్ఛిద్ర పంచకాల పరత్వం నోపపద్యతే. పరంతు శ్రీవైఖానస స్యైవాచ్ఛిద్రపంచకాలపరత్వ ముపపద్యత ఇతి సమంజసమ్.

ఇతి శ్రీవైఖానసకులతిలక సర్వతంత్రస్వతన్త్ర
వేదాంతదేశిక శ్రీనివాసదీక్షితస్య కృతిషు
సజ్జనహృదయరంజన్యాం శ్రీవైఖా
నస మహిమ మంజర్యాం
పూర్వభాగః

చంద్రికా : - అథాచ్ఛిద్రపంచకాలపరత్వం శ్రీవైఖానసానామేవేతి స్థాపయితుం భూమికాంరచయతి ---- శాండిల్య ఇత్యాదినా. యేతోషయన్తీతి. హరిమితి శేషః. ద్వాదశాక్షర తత్వజ్ఞ ఇత్యాది వచనోక్తం పంచకాలజ్ఞలక్షణం వైఖానసేష్వేవ సంపద్యత ఇతి విశదయతి ---- వాసాధికార ఇత్యాదినా. వాసాధికారో నామ వైఖానసే భగవతా భృగుణా ప్రణీతః కశ్చనగ్రంథః. వైఖానసానాం పాంచకాలికత్వం స్వశాస్త్రసిద్ధమితి దర్శయితుం తద్వచన ముదాహరతి ---- ప్రాతరితి, హంత కలిమహిమ్నా మహీతలే కేఽపి స్వకులం స్వశాస్త్రం స్వాచారంచ కేవల ముపపన్నంమన్వానా స్స్వేతరమహిమాన మపలపంతీతి తదహంకార

హరణాయ సర్వజ్ఞ శ్రీవైఖానసాభిజనాగ్రేసర శ్రీశ్రీనివాసమఖీంద్ర వేదాన్తదేశిక శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిసిద్ధం శ్రీవైఖానస మహిమానం గ్రంథతః ప్రకటీచకార.

ఇతి శ్రీరామభద్రదాసదాసస్య శ్రీ వైఖానసాత్రేయకులతిలక శ్రీవరదరాజసూరినందనస్య శ్రీకృష్ణాంబికాగర్భ సంభవస్య శ్రీవిఖనసా చార్య చరణారవింద స్మరణ జనిత శ్రీమన్నారాయణ పారమ్యావగమస్య సున్దరరాజాచార్యస్య కృతిషు శ్రీవైఖానస మంజరీ వ్యాఖ్యాయాం చంద్రికాఖ్యాయాం పూర్వభాగః.

శ్రీనివాసో విజయతేతరామ్.

గమనిక : ఈ గ్రంథము పూర్వభాగము మాత్రమే లభ్యమైనది. ఉత్తరభాగము లభ్యము కాలేదు.

శ్రీ సర్వతంత్ర స్వతంత్ర వేదాంత దేశిక

శ్రీనివాస దీక్షితేన్ద్ర చరిత్రము

పద్యం|| జయతిమతి మర్త్యశ్శ్రీనివాసోబుధేన్ద్రోవృషగిరినిరతాత్మా సాధువైఖానసాగ్ర్యః । కలిదురితవిహత్యైక్మాతలేయోఽవతీర్ణః కలయతి కుశలం స్వందర్శనంసంశ్రితానామ్ ||౧||

గద్యం|| అస్తిఖలు స్వస్తిప్రదోనృణాంధ్వస్తదురితో హరిమనోహరోవేఙ్కటగిరిః ||౨||

పద్యం||తచ్ఛాయామాశ్రయన్భూమౌస్వచ్ఛాగారమనోరమః| సప్రశస్తోగ్రహారోఽస్తివిప్రముఖ్యైరలంకృతః ||3|| అత్రకిల ||

శ్రీ వైఖానససూత్రివంశజలధౌప్రాప్తోదయశ్చన్ద్రవద్గోవిన్దార్య ఇతిప్రసిద్ధవిభవశ్శ్రీమాన్సుధీఃకౌశికః |నిత్యం వేఙ్కటనాథపాదకమలద్వన్ద్వం సమారాధయన్ శ్రీవైఖానసచోదితేనవిధినాహృష్టోఽభవత్సన్తతమ్ ||౪||

అధీతీసర్వశాస్త్రేషుసుధీస్తీర్త్వాఽఽద్యమాశ్రమం| సతీంకాంచి దుదుహ్యాసాద్వితీయాశ్రమ మాప్తవాన్ ||౫||

ఉదారగుణసంపన్నైస్సదా రైస్స హశాస్త్రవిత్ । మతిమాన్ గృహిధర్మేషురతి మాప్నోదనారతమ్ ||౬||

గద్యం|| నిరవద్యశీల స్సగోవిన్దాచార్యస్స్వాను రూపయా రుక్మిణ్యాఖ్యయా భార్యయా భగవదేకపరఃక్షిపన్ కాలం -- కదాచిదాత్మనోఽనపత్యతాం చిన్తయన్విమనా ఇవశర్వర్యాంశర్వాదిసర్వసుపర్వవన్ద్యమాన చరణారవిన్దం రమాకాన్తం భగవన్త మన్తఃకలయన్ గుణైరనల్పంతల్పమధిశయా నస్సమనుబభూవనిద్రాసుఖమ్ ||౭||

అథప్రభాతప్రాయాయాం విభావర్యామార్యజనాగ్రేసరస్య గోవిన్దాచార్యస్య స్వప్న దశాయామస్వప్నైరప్యనధిగత స్వరూపోభగవాన్ భోగీశగిరివాస్తవ్యస్సన్నిహితో భూత్వా, వత్ససన్తానాభావజనితాం చిన్తాంజహిహి| ఎనైవ విళమ్బంమదంశేనప్రఖ్యాత వైభపోభవత స్తనూభ వోజ నిష్యతే మనుష్య తల్లజ ఇతి, వితీర్యవాణీమన్తర్దధే ||౮||

తస్మిన్నే వావసరేతదీయాద్వితీయాఽపిస్వప్నదశాయా మతిమనోహరం సుస్పర్శం కిమపినవ్యందివ్యం తేజస్స్వోదరంప్రవిశదివసాదరంనిరీక్ష్య, నిరవధికానన్దతున్దిలహృదయాశయనాదుదతిష్ఠత్ ||౯||

ప్రబుద్ధశ్చప్రబుద్ధజనాగ్రేసరో గోవిన్దార్యోభగవదవలోకనజనితహర్ష పుల కాఞ్చిత శరీరస్సవిధేత్యక్తనిద్రాంభద్రామద్రాక్షీత్ ||౧౦||

తతస్తౌదంపతీపరస్పరం స్వస్వప్నవృత్తాన్తమాచఖ్యతుః ||౧౧||

అధసాగోవిన్దార్యకులమఙ్గళదీపికా గర్భలక్షణవతీబభూవ వికాసాత్త ప్రభాతామ్బుజనిభవదనా చకాసామాసతరామ్ ||౧౨||

త్రింశదుత్తరచతుస్సహస్రేష్వవ్యతీతేషుకలివర్షేషు సర్వజిద్వత్సరే తుఙ్గస్థేసవితరి తథాచన్ద్రేచ, వైశాఖే ప్రాజాపత్యేనక్షత్రేశ్లాఘనీయే లగ్నేసాధ్వీసా ప్రాసవిష్టప్ర భూతగుణం కమపిపుత్రంభువనమిత్రమ్ ||౧౩||

యఃఖలునామ్నాశ్రియాచ శ్రీనివాసఇతివవృధేసవృధేతరజన్మా సన్మానస కమలార్యమా ||౧౪||

సమైధతచాస్యమేధావల్లరీ రమావల్లభతదితరదుర్లభప్రసాదామ్బుల హరీసేచనా, సకలజనలోచనాసేచనకస్సకలానిధిరివ కలాస్సకలాఃకలయాంచ కారచేతసి, సబభూవసమస్తనిగమనిధిః, సుగమఏవాసీదస్య షడ్దర్శనీరహ స్యార్థమార్గః, సరసకవితాబాలాలీలాసాధోఽసాధారణీం కాళిదాసాదీనాం ప్రపేదే, ఖనతిస్మశ్రీవైఖానససంమానసే, స్వతన్త్రమాసీత్తస్యపాఞ్చరాత్రాది తన్త్రం, నిస్తన్త్రోఽయమమం స్తమన్త్రశాస్త్రమశేషం, నిరతోఽభవద్భరతమునిదర్శనేచ, అవిగీతపథచారీసపరిశీలసంగీతం, మూర్ధన్యోఽభూద్ధన్యోఽయంధ్వనివేదినాం, అగ్రసరస్సరసహృదయానామాసీత్, అగణయద్గణనశాస్త్రరహస్యం, నాజనితస్య వియోగోయోగవిద్యాయాః, భూషయామాసనిరవశేషందేశభాషాః, అసాధారణీ తస్యాలేఖ్యధోరణీ, పహిమమహితమనీషః ప్రథతేస్మపృథివ్యాం సర్వతన్త్రస్వతన్త్ర ఇతి ||౧౫|| ||తతః||

పద్యం || వేదాన్తవేద్యఃపురుషః పురుస్తాత్ప్రాదుర్భవన్ భవ్య గుణంతమూచే | వేదాన్తశాస్త్రార్ణవపారదృశ్వన్హేదాన్తవేదాన్త గురుస్త్వ మాసీః ||౧౬|| ||ఇతి||

గద్యం || ఏవంశ్రీవేఙ్కటేశ దివ్యాజ్ఞా లబ్ధవేదాన్త దేశికాభిఖ్యస్సుధీ ముఖ్యస్సప్తభిః పాకయజ్ఞైరవిర్యజ్ఞైస్సోమయజ్ఞైశ్చయజ్ఞోవై విష్ణురితి శ్రుతిబోధితయజ్ఞపురుషభావంనారాయణమారాధయామాస, తతశ్శ్రీనివాస దీక్షితవేదాన్తదేశికఇతిదిశిదిశిప్రతీతోఽభవత్||౧౭||

అశిశ్రియన్ శ్రీనివాసారాధనరతమనవరతంసాధవః, బిభ్యతిస్మ
తస్మాత్కేసరిణఇవ కుదృశఃకరిణఇవసర్వే, అకుర్వన్న ఞ్జలింతస్మైపతఞ్జలిర
యమితిశాబ్దికాః, ప్రాణంసిషుః కణాద ఇతినైయాయికాః, మేనిరేజైమినిరితి
మీమాంసకాః, ఆరాధయన్ బాదరాయణఇతివేదాన్తినః, మేనిరేవ రాహమిహిర
ఇతిజ్యోతిర్విదః, అవన్దన్తవిఖనాఇతివైఖానసాః, అజ్ఞన్తిస్మ విరిఞ్చిఇతివైదికా,
మన్వతేస్మమనురితిమనుజాధిపాః, అవయన్తిస్మ వాల్మీకిరితికవయః,
ఆరాత్సుర్నారద ఇతినారాయణపరాః, అనన్దన్ననన్త గుణఇతి పరమైకాన్తినః,
అభిజగ్ము ర్వాహటఇతిచికిత్సాపటవః, అవందిషురగస్త్య ఇతిమాన్త్రికాః,
తుష్టువుస్త్వష్టేతి శిల్పినః, ప్రశశంసుర్భరతఇతినృత్తవిద్యారతాః, ఉపావాత్సు
ర్వాత్స్యాయనఇతిభోగినః, అచిత్రీయ న్తచిత్రాజ్గద ఇతిగాయకాః, అశుశ్రూష
న్తసూత ఇతిపౌరాణికాః, అశ్లాఘన్తశుక ఇతివశినః, ఆహ్లాదయన్
కాళిదాసఇత్యాలఙ్కారికాః, అయాచన్తసన్తానఇతియాచకాః ||౧౮||

అథతస్యకృతీరుపలబ్ధాదర్శయామః, వ్యాఖ్యాం వాల్మీకస్య
శ్రీమద్రామాయణస్యప్రాణైషీత్, యస్యాం దృష్టాయాంజ్ఞాయేతతస్య
సర్వవిద్యానైపుణీ, విశేషేణాలంకారికచూడాలంకారమణిత్వం. యద్యపిసాసాం
ప్రతంనావల్ పాకపర్యంతప్రదేశేऽన్తర్హితాకస్య చిద్వైష్ణవ స్యావసథే,
తథాऽపితన్ముఖాదవగచ్ఛామస్తదీయచాతురీం, హన్తైవంకే చిత్పణ్డితమ్మన్యా
స్సర్వసహృదయజనేనాస్వాద్యంవస్తునిగూహన్తి ||౧౯||

అథశ్రౌతవిషయప్రాయశ్చిత్తవిధాయకగ్రన్థస్తేన విరచితఇత్యవగచ్ఛామః,
సహిశ్రీనివాసదీక్షితీయఇతి శ్రౌతపరైరుచ్యతే, యత్రతేనస్వస్యసర్వశ్రౌతపరిజ్ఞానం
ప్రకాశితమ్ ||౨౦||

అథసతిథినిర్ణయకారికాంకృతవాన్,యత్రతదీయగణితజ్ఞ తా విజ్ఞాయతే,
సాహ్యోధునికైస్సాధుభిర్ముద్రితాచరతి ||౨౧||

విపశ్చిదేషవిదధేవేదాన్త సూత్రభాష్యమ్, యల్లక్ష్మీ విశిష్టాద్వైత
నామభాష్యమస్తీతి చిరాద్విద్వత్కర్ణమవతీర్ణమపినోపలేభే, తదిసాంప్రతమ
స్మాభిః కృచ్ఛ్రేణోపలబ్ధంముద్రితంచ, యత్ఖలునాతి విస్తరం నాతిసంక్షిప్తంచ
తచ్చభాష్యం యథామత్యస్మాభిదర్పణా ఖ్యేనవ్యాఖ్యానేనభూషితం, యస్మిన్
శ్రీవైఖానసభగవచ్ఛాస్త్రవిధయాలక్ష్మీ విశిష్టపరమాత్మా నారాయణోభక్త్యాధ్యాన
జపహూమోపస్కృతేనార్చనేనసముపాస్యః, తథావిధోపాసనమేవామోదాది
భగవల్లోకేషు వైకుణ్ఠావాప్తిరూపసాయు జ్యోపాయఇతినిరణాయి, తత్రవిషయె
బహూనిశ్రుతిస్మృత్యాదిప్రమాణాన్యుదా హృతాని ||౨౨||

అథశ్రీవైఖానసప్రసిద్ధ పారమాత్మికోపనిద్భాష్యంతేన భాష్యకారేణ ప్రణీతం, యత్ర లక్ష్మీనారాయణయోపారమ్యంలక్ష్మ్యాః పురుషకారత్వం భరన్యాసాది కంచ నిరూపితమ్, తదన్తేప్రసగ్గజెనవైఖాన సమహిమమఞ్జరీరచితా ||౨౩||

అథసవ్యాచఖ్యౌ విస్తరేణశ్రీవైఖానససూత్రం, యత్రతస్యసమస్త వేదార్థవేదితా సర్వస్మృతిజ్ఞతాఽష్టాదశ సూత్రనిష్ణాతత్వం ధర్మశాస్త్ర మర్మజ్ఞతాఽన్యచ్చ పాణ్డిత్యం ప్రకటీభవతి, తత్రాదౌదశభిర్హేతుభిర్వై ఖానస సూత్రస్యసర్వసూత్రోత్కృష్టత్వం తత్సూత్రిణాం సర్వబ్రాహ్మణోత్కృ ష్టత్వం చస ప్రమాణంప్రదర్శితమ్ ||౨౪||

కిఞ్చ|| శ్రీమద్వేఙ్కటనాథవేదాన్త దేశికస్తదనన్తరకాలావిర్భూత ఇతిజ్ఞాయతే, కుతఇతిచేత్, తేనహిమహతాసజ్జనసంభవాఖ్యోగ్రన్థః ప్రణీతోఽస్మత్సకాశేఽన్యత్రచవర్తతే, యత్రశ్రీవైఖానసోత్పత్తి ప్రకారస్తన్మహిమాచదరీ దృశ్యతే, తత్రససర్వవిదపి, "తస్యయన్మాగ్ంసమాసీత్, తతోఽరుణాకేతవోవా తరశనాః, ఋషయఉదతిష్ఠన్, యేనఖాః, తేవైఖానసా" ఇతిశ్రుతే "రన్యైఃప్రాక్త వైరుక్తమర్థంవిలిఖ్యతత్రాపరితుష్టస్సన్తత" స్సజ్జనగృహీ తార్థస్తు" ఇత్యారభ్య శ్రీశ్రీనివాసమఖివేదాన్త దేశికేనమహిమమఞ్జర్యాదౌవర్ణితోయోఽర్థస్తం విలిఖ్య పరితుతోష ||౨౫||

అథదీక్షితవర్యేణ వైఖానససూత్రస్య వ్యాఖ్యానసఙ్గ్రహ రత్న మితికశ్చిద్గ్రన్థోరచితోఽస్తి తత్రకశ్చిద్భాగోఽస్మత్కులమహత్తరైర్లిఖితోవర్తతే ||౨౬||

అథశ్రీవైఖానసమహిమా సమజానతామాజానమూఢానాం కేషాంచిత్పాఞ్చ రాత్రిణాం వాఙ్మాద్రణాయనహినిన్దాన్యాయమను సృత్య శ్రుతి స్మృతి పురాణాదివచనైఃపాఞ్చరాత్రస్యావైదికత్వప్రతిపాదకా బహవోగ్రన్థాస్తైన ప్రణీతాస్తథాశ్రీవైఖానసస్యపరమవైదికత్వప్రతిపాదకాశ్చ ||౨౭||

కిఞ్చ || శ్రీవైఖానస భగవచ్ఛాస్త్ర విషయాశ్చసముత్పాదితాః, అథవా సర్వతన్త్ర స్వతన్త్రస్య శ్రీవేఙ్కటేశాంశసమ్భూతస్యకిమిదం గ్రన్థకరణమాశ్చర్యం, తదీయమాశ్చర్యమవదానంతుయథావిదితంకిఞ్చల్లిఖామః ||౨౮||

సపఞ్చమేవయస్యోపనీతః ప్రథమంనీతస్సన్నిధిం శ్రీవేఙ్కటేశసన్నిధిమారాద్ధుమారాధనరాద్ధాన్తవేదీ సాక్షాత్కృత్య ప్రాశుంపరమపురుషముపకణ్ఠేకణ్ఠేపుష్పమాలికాంధారయితుమశక్నువానస్తాతవినమేత్యబ్రవీత్ ||౨౯||

స్వారాధకవత్సలో వినీతవత్సలక్ష్మీవల్లభోవత్సమాలాంధారయర యాది తివ్యనంసీత్||౩౦||

ఏవంధృతమాలం తమాలశోభం వైఖానసకుల దైవతం ముదైవతం నిషేవ్య సేవాపరాఃపరమాశ్చర్యసముద్రేన్యమజ్జన్ ||3౦||

అన్యదిదం || అఘటితఘటనపటుస్స్వటుర్ఘటితకవాటంకవాటవక్షసే శ్రీవత్సలక్ష్మణే మహాహవిర్న్యవేదయత్, తస్మిన్పరమాత్మని యథాపురం పురతోనిహితం హవిశ్చక్షుషాప్రతిగృహ్యాసుహితేఽపిమహితస్సహి తత్రాపరితోషా త్పునస్తాత భవతాసర్వమిదం భోక్తవ్యమితితముక్తవాన్ ||3౨||

సభక్తపరాధీనస్తదుక్తిసంసక్తహృదయోదయాళుఃకిఞ్చిత్సావశేషం శేషాద్రి పతిర్బభుజే అవశిష్టంసలక్ష్మీ విశిష్టశ్శిష్టంతమభోజయత్ ||33||

అథసముద్ఘాటితేకవాటేశుభాజనాభాజనేషు భగవత్పరివారభూత దేవనివేదనాయకేవల మవశేషితం హవిర్విలోక్యకృతాహారతయా పుష్టోదరం సాదరంతం శుభచరితం నిరీక్ష్యఆయుష్మన్ కిమిదం హవిస్త్వయైవ భుక్తమిత్యప్రాక్షుః ||3౪||

ఆహచసమర్ఘాతాతేనచేతి, తదావిస్మితాజనాస్తదవశిష్టస్యహవిషః పరివారేభ్యో నివేదనేసంశయమాపన్నాఃపన్నగపతినగపతిందధ్యుః, తదానీముద జృమ్భతకా చిద్విహాయస్థలేవాణీ ||3౫||

తథ్యంవదతివత్సః మయావాత్సల్యాద్వత్సేయథాభుక్తమిదం, అథమ ద్యచనాదరేణవత్సేనచతథా, శిష్టమిదంనిస్సంశయందేవేభ్యో నివేద్యతా మితఃపరంచ మయాదృగ్భ్యాంస్వీకృతేహవిషిఘటితేకవాటే సన్నిహిత ఏవవైఖాన సైర్యథేప్సితంభోక్తవ్యమహంహిభక్తైరర్పితంహవిః ప్రథమంచక్షుషా ప్రతిగృహ్య పశ్చాదర్చ కరసనామధిష్టితోభునజ్మి, తదనంతరం మత్పరివార భూతేభ్యో దేవేభ్యో నివేద్యతామస్మిన్మమనిర్దేశేయోముగ్ధోవిఘాతంకరిష్యతి, సమే ద్రోగ్ధా స్యాదితి ||3౬||

ఇత్థంభగవదాజ్ఞాంవిజ్ఞాయ విజ్ఞాస్సమతుష్యన్, తతఃప్రభృతి ప్రవర్తోఽయం భగవదాజ్ఞాకల్పితస్సదాచారస్సాంప్రతమప్యాచర్యతే, శ్రూయతే చాయమాచారోనయుక్త ఇతిమత్వాకశ్చిత్పణ్డితమ్మన్య ఏవంనిరుధ్యభగవతః క్రోధ విషయోఽభూదితి ||3౭||

ఏవంవిధాస్తస్యవృత్తాన్తాబహవోగతాః కిమధికేనేతివిరమ్యతే ||3౮||

అఖణ్డయదయంపణ్డితమణ్డలీమణ్డనభూత, పాషణ్డ మతం, సౌగతమ సౌగతప్రథమ శమయత్ | అసాధయద సావసాధుమతధ్వంసీ భగవద్విగ్రహా రాధనం మోక్షసాధనమితి | అబోధయద్ద్వైవి కేనవిధినాఽర్చ నంసజ్జన కార్యమితి | ప్రాచీకశత్కేశవఏవజగతకారణమితి | ఖ్యాపయతిస్మవైఖానస సూత్రం

వైఖానాపరనామకనారాయణపరమితి శ్రీవైఖానససూత్ర విహిత విష్ణుబలి కర్మసిద్ధచక్రాజ్కనప్రపదనావైదికావైఖానసాఆదివైష్ణవా గర్భవైష్ణవా స్వసూత్ర విహితసంస్కారప్రాప్త వైష్ణవతయానిసర్గ వైష్ణవా అత ఏవతత్సూ త్రిణ స్సర్వేభగవదేకపరాదృశ్యన్త ఇతిశృజ్గగ్రాహికయాప్రాదర్శయత్ ||3౯||

పద్యం || కృపాలవాద్యస్యజగజ్జయీస్యాదపాంనిధేరాత్మభవాప్రియస్య | తదంశభూతస్సుజహారదుర్ధీమదం మహాత్మేతికిమత్రచిత్రమ్ ||౪౦||

మదంశభూతో మహతాం మహీయాన్మదంశమంనేష్యతి ధుర్మతీనాం| ఇతిన్యధాద్యత్రహరిః ప్రసాదంనతిర్మమేయంగురవేస్తుతస్మై ||౪౧||

ఇలత్తూర్గ్రామవాస్తవ్యవరదాచార్యసూనునా | మయాసున్దర రాజేనమయాదారతతో హరే ||౪౨||

నిర్దేశాచ్ఛ్రీనివాసాఖ్యవేదాన్తాచార్యయజ్వనః | గురోఃప్రదర్శితం వృత్త మపురోభాగినాంముదే ||౪3||

గురవేజగతాంస్వర్గతర వేని ఖిలార్ధినామ్ | శ్రీ శేషగిరినిష్ణాత శ్రీనివాసాయమజ్గళమ్ ||౪౪||

సున్దరరాజభట్టాచార్యకృతశ్రీముఖమ్

భోభోశ్రీనరసింహపణ్డితమణి శ్రీశ్రీనివాసాభిధౌ ధీమన్తౌవిఖనోమునీన్ద్ర విహితానుష్ఠానబద్ధాదరౌ |

నిత్యం స్వప్రతిభావిశేషవిదితాశేషత్రయీ దర్శనౌనత్వాసున్దర రాజదాస ఇహవాంకుర్వేద్యవిజ్ఞాపనమ్ ||౧||

ఇహకుశలీనవామిత్రైరహమాసేవామనుగ్రహాత్సే వాం | కుర్వన్రఘుపతి పదయోర్భవుకంభవతోర్ముహుర్విజిజ్ఞాసే ||౨||

యద్యపిదిదృక్షమాణోవర్తే వదనేశుభోక్తిసంపన్నే | భవతోరహ మిహవశ్యోవశ్యంకరణీయకార్యభారస్య ||3||

మత్వాత్రమాంవిధేయం |మత్యాసుమనోగు రోర్విజేతారౌ | సదనమి దంచరణరజఃపూతంకృపయామయిద్రుతం క్రియతాం ||౪||

అద్యఖలు కేపివిఖనః కులజాతాహం తపండితమన్యాః | శాంకర మతానుషక్తాశ్శార్జధరేద్రాగుదాసతే కుదృశః ||౫||

అన్యేత్రపాంచరాత్రం త్రపాంచరాత్రిందివంశ్రి తాహిత్వా | ఆత్మంభర యోన్య గురూన్ సమాశ్రయన్తేస తప్తముద్రాజ్కాః ||౬||

నవిజానతేస్వసూత్రాశయమిహకుదృశఃకుశేశయాక్షపరం । నిర్గుణ శబ్దేన పరం సద్గుణశూన్యంచ మన్వతే బ్రహ్మ ॥౭॥

అనుపమమశేషతన్త్ర స్వతన్త్రమామ్నాయమస్తకాచార్యం । శ్రీశ్రీనివాస మఖినంవిబుధంమన్యాప్త్రుణాయమన్యంతే ॥౮॥

అన్యేకచిద్విబుధామన్యంతేసర్వమస్మదీయమతం । శ్రీరామానుజ దృష్టాన్న భిద్యతేఽత్రేతితచ్చనాత్యుచితం ॥౯॥

శ్రీ శ్రీనివాసగురవోవైలక్షణ్యంతతఃపృధగ్గ్రంధైః । వైఖానసస్య విశదం కధయన్త్యేవస్వతశ్చమహిమానం ॥౧౦॥

భక్తింపరంహిమమతే మోక్షోపాయంమహాన్స యతిరాజః । విఖనా భగవాన్ ప్రాహచభక్త్యావరమస్యపూజనంపరమం ॥౧౧॥

బ్రూతేతద్దైవభగవాన్మోక్షోపాయం స్ఫుటంమరీచిశ్చ । సిద్ధాన్తయతిహిత ద్వచ్చుద్ధాత్మాశ్రీనివాసమఖిరాజః ॥౧౨॥

కధయతియతికులరాజోనపాంచరాత్రేత్రయీవిరోధఇతి । అధ్వరి రాజోస్మాకం సధ్వనితత్రాహతద్విరోధంహి ॥౧౩॥

అవిదితమహంతయావోన్యవేదయంనాహమద్యవిద్వాంసః । స్వావగతం మిత్రజనేని వేదనీయం హిసాధువాఽసాధు ॥౧౪॥

క్షంతవ్యోయంమంతుర్న్మంతాహంకశ్చిదత్రమంతవ్యః । విరళా భవాదృశో మేసరళాస్సదృశఃక్షితౌ సధర్మాణః ॥౧౫॥

ప్రతిపాలయామిభవతోః ప్రతివ్రతం చారువిద్వదవతంసౌ । ఏకాసి కాంచకంచిత్సమయంవాస్మాకమధికమాశాసే ॥౧౬॥

ఇతిశ్రీవైఖానసాభిజనదాసః

సుందరరాజ భట్టాచార్యః విరచితమ్

సంపూర్ణమ్

గర్భ వైష్ణవ ప్రదీపిక

సంకలనము :- శ్రీ అంగర పాపాచార్యులు

శ్లో॥ ప్రణమ్యపరమాత్మానం దేవకీపుణ్య సంచయం ।
వైఖానస మత ప్రౌఢివర్త తేశాస్త్రవర్త్మనా ॥

శ్లో॥ ఏషామాసీదాదివైఖానసానాం జన్మక్షేత్రం నైమిశారణ్యభూమిః ॥
దేవోయేషాం దేవకీపుణ్యరాశిః తేషాం పాదాంభోజయుగ్మంప్రపద్యే॥

శ్లో॥ ఏషామాద్యం వైష్ణవం సృష్టిరాద్యాఃశాఖాప్యాద్యా సూత్రమాద్యం
జగత్యాం। తేషాం విప్రశ్రేష్ఠవైఖానసానాం పాదాంభోజంభావయా
మ్యంతరంగె ॥

శ్లో॥ ఫాలెదివ్యోర్ధ్వపుండ్రం కరకమలయుగె శంఖచక్రె సుహృద్యే ।
పాణిద్వంద్వే పరస్మిన్సులలిత వరదా భీతిముద్రే చరమ్యే ।
కంఠెపద్మాక్షమాలాం సురభిళతులసీమాలి కాంచోద్వహంతం।
వందేనారాయణస్యాపరవరవపుషం దివ్యవైఖానసార్యం॥

శ్లో॥ కాశ్మీరాగమె । అనిందితాచారమవస్యభాజ నందాస్యైక నిష్కంకరత్ర
యేణ। అనారతం శ్రీపతిపాదపద్మయోః భజామివైఖానసమాది
వైష్ణవం ॥

శ్లో॥ అహమేవగురుస్తేషాం గర్భవైష్ణవ జన్మనాం ।
వైఖానసోద్విజఃకుర్యాత్సర్వ కర్మాణిపూజితః ॥

శ్లో॥ వైఖానసామమసుతా గర్భవైష్ణవజాతకాః ।
మచ్ఛరీరతయా చక్రచిహ్నానినపృధగ్గురుః ॥

శ్లో॥ మద్భక్తియుక్తస్య మదౌరసస్య నిషేకకర్మాదివిరాజితస్య ।
వైఖానసస్యాన్నచతప్తముద్రాన్న మంత్రదీక్షానగురుర్మయా వినా ॥
శ్రీ వైఖానసెభృగుప్రోక్తెక్రియాధికారె। నముద్రాధారణం ॥

శ్లో॥ తేషాం గర్భవైష్ణవ జన్మనాం శ్రౌతస్మార్త విధాహారీర్ణాం
మన్త్రప్రసాదైక జీవినాం ।
శ్రీ వైఖానసే ఆనందసంహితాయాం సప్తమాధ్యాయే ॥

శ్లో॥ వైఖానసాహిమత్పుత్రా గర్భవైష్ణవజాతకాః ।
తస్యాశ్చోదర గర్భాణాం అష్టమేమాసి సంభవే ॥
అహమేవస్వయం గర్భేమన్ముద్రాంధారయామ్యహం ।
భూమి సంస్పర్శనాదేవ సాముద్రాచతిరోభవేత్ ॥

AS 17,15

శ్లో॥ భృగుః । నముద్రాధారణం తేషాంగర్భవైష్ణవ జన్మనాం ।
విష్ణువాక్యఖిలెనైవతేన చక్రాంకితామతాః ।

శ్లో॥ తథా భగవాన్ ।వైఖానసామమసుతా గర్భవైష్ణవా ।
జాతకాః । తేషాం పృథక్ఛినిచక్రాదీనాం గురుర్నహి॥

శ్లో॥ సాలగ్రామేషుసర్వేషు గర్భేచక్రస్యధారణం। వైఖానసా నాం సర్వేషాం
గర్భేచక్రస్య ధారణం ।
భూమిసంస్పర్శ నాదేవసాముద్రాచతిరోభవేత్ ॥

ఇతి ఆనంద సంహితాయాం చతుర్ధోఽధ్యాయః ।

సుందరరాజీయే । శ్రీభగవచ్ఛాస్త్రే మరీచప్రోక్తే ॥

శ్లో॥ వైఖానసానాం సర్వేషాం గర్భవైష్ణవజన్మనాం ।
నారాయణస్స్వయం గర్భేముద్రాంధారయతే నిజాం ॥

శ్లో॥ నముద్రాధారణం తేషాం గర్భవైష్ణవ జన్మనాం ।
తాపాది పంచసంస్కారక్రియానాహంతిమామకాః ॥
కృష్ణమారకృతాయాం ప్రౌఢవ్యంజికాయాం ॥

శ్లో॥ వైఖానసకులెజన్మయస్య విప్రస్య విద్యతే ।
నదీక్షానతపః కర్మవిష్ణోరారాధనం వినా॥
యథోపనయనాదగ్నౌసమిధా ధానమర్హతి ।
తథోపనయనాదేవద్విధినార్చన మర్హ॥

చిత్త మోగర్భచక్రస్యాన్యాన చక్రశ్చమధ్యమః ।
అధమోబాహ్యచక్రశ్చచక్రహీనోధమాధమః ॥

భృగుసంహితయందు

శ్లో॥ గర్భేమాస్యష్ట విష్ణుబలింకుర్యాద్యధావిధి ।
తస్మిన్దినెప్రవిష్టోహం గర్భేతస్యాశ్శిశుంప్రతి
మత్కరేషుస్థితం చక్రం శంఖంచై వతథైవచ। మత్కరేణైన కుర్వంతి
గర్భేతస్యాశ్శిశోర్భుజె । వైఖానసాది శాస్త్రీణస్యాదయం గర్భవైష్ణవః ॥

శ్లో॥ యస్యమేశ్రియందాతుమమితాంగర్భ । ఏవకచక్రం ధారయామి
సచక్రవర్తీ భవతి ॥ ధృతోర్ధ్వపుండ్రః కృతచక్రధారీ విష్ణుం
పరంధ్యాయతి యోమహాత్మా । స్వరేణమంత్రేణ సదాహృదిస్థితం
పరాత్పరం యన్మతోమహాంతం ॥ పాంచ రాత్రనిరాకరణె ।
నారాయణస్య పుత్రాణాం వైఖానసమనీషిణాం ।
గర్భాణామేవముద్రాస్యాత్తప్త ముద్రానయద్యతె ॥

వైఖానసమహిమమంజరి ॥

శ్లో॥ గౌతమాదిమునీంద్రాశ్చవిష్ణ్వర్చనపరాయణాన్ ।
హరేః కటాక్షమాత్రేణ గర్భచక్రాంకనంయుతాన్॥

పాంచరాత్రేతు కర్తవ్యం తప్తముద్రాదికం స్మృతం ।
వైఖానసేన కర్తవ్యమితి పూర్వజశాసనం ।
అన్యోన్యసం కరెచైవ సర్వంభవతి నిష్ఫలం॥ ఇతిభృగుః.

యధాసామవేదబ్రాహ్మణె

శ్లో॥ వైఖానసానా ఋషయ ఇంద్రస్య ప్రియాఆసన్ ॥

తా॥ వైఖానసులను మహాఋషులింద్రునకు ప్రియులైయున్నారు.

ఖిలశృతౌ

2. ధేనుర్వ్యహారాణమదితిస్సురాణాం బ్రంహ్మాభూరాణం
విఖనోమునీనాం ॥

తా ॥ గోవులలో కామధేనువున్నూ, దేవతలలో అదితిన్నీ, నవబ్రహ్మలలో చతుర్ముఖబ్రహ్మయున్నూ, మునులలో విఖనసమునిన్నీ శ్రేష్టులని తాత్పర్యము.

ఖిలకాండె – శ్రీసూత్రేసర్వదైవత్యే

3. వైఖానసాయ । అత్యుతసగ్గ్రసజాయ । తపోగ్రనిష్టాయచ బ్రహ్మదర్శనేస్వాహా ॥

తా ॥ బ్రహ్మదర్శనమందు తపోగ్రనిష్టులైన వైఖానసులకు నమస్కారము.

యజుర్వేదే

4. వైఖానస్యంపూర్వేహత్థా స్నుభవది ॥

తా ॥ సామములలో వైఖానసామమని వున్నట్టున్నూ అది అశ్వమేథ యాగములో పూర్వదినమందు గానం చేయవలసి వున్నట్టున్నూ స్పష్టము గదా, వైఖానసులు పూజ్యాలని వేరేజెప్పవలెనా.

అశ్వమేధికె

5. వైఖానసోవిష్ణుసుతస్సదా విష్ణ్వర్చనేరతః తస్యాస్తిమ హతి శుద్ధిస్వర్ణస్యేన హిసర్వదా ॥

తా ॥ వైఖానసులు విష్ణుపుత్రులనిన్నీ యెల్లప్పుడు విష్ణ్వారాధన యందె అసక్తిగలవారనిన్నీ వారు సువర్ణంవలెనే మిక్కిలి పరిశుద్ధులు.

పాంచరాత్రేపౌష్కరసంహితాయాం

6. విప్రావైఖానసాఖ్యాయెతె। భక్త్యాస్తత్వముచ్యతె। ఏకాం తినస్సునత్వస్థా దేహాంతంనాన్యయాజినః। ప్రాప్నువంతిచ దేహంతె వాసుదేవత్వమబ్జజ ।

తా ॥ వైఖానస విప్రులు భగవంతుని ఏకాంతభక్తులు, ఎప్పుడు విష్ణునే పూజింతురు. సత్వగుణ ప్రధానులు అంత్యమున విష్ణుత్వమును పొందుదురు.

శ్రీరామాయణే

7. తత్రవైఖానసానామావాలఖిల్యాశ్చనామతః । అభ్యదాన త కాకుస్థంరామంజ్వలిత తేజసం ॥

తా॥ వైఖానసులు వాలఖిల్యులు శ్రీరాముని సేవించిరి.

బ్రహ్మవైవర్తే

8. ధర్మాణాం వైష్ణవో ధర్మః । స్మృతీనాం మానవీస్మృతిః । విప్రాణాం వేదవిదుషాంతథావైఖానసో వరః ॥

తా ॥ ధర్మములలో వైష్ణవ ధర్మమున్నూ స్మృతులలో మనుస్మృతిన్నీ వేదవేత్తలయిన విప్రులలో వైఖానసులు శ్రేష్టులు.

వారాహే

9. అశ్వత్థః కపిలా, గావః తులసీవైఖానసస్తథా । చత్వారో మత్ప్రియారాజన్ తేషాంవైఖానసో వరః ॥

తా ॥ అశ్వద్ధవృక్షము కపిలగోవు తులసీవైఖానసుడు యీ నాల్గున్నూ భగవత్ప్రియమైన వస్తువులు. అందులో వైఖానసుడు ముఖ్యుడు.

వృద్ధయాజ్ఞ్యవల్క్యస్మృతౌ

10. వైఖానసోవైదికేషు బ్రహ్మనిర్దిష్టమాచరేత్
తంబ్రాహ్మణంతుదృష్ట్వైవసర్వపాపంవ్యపోహతిః ॥

తా॥ వైదిక శ్రేష్టులయిన వైఖానసులు బ్రహ్మనిర్దిష్టమయిన విష్ణు పూజను చేయుటకు అధికారులు వారిని చూచినవారికి సమస్త పాపములు పోవును.

వైష్ణవీంప్రతిమాం లోకేవిప్రం వైఖానసంతథా గంగాం
విష్ణు పదీం దృష్ట్వాసర్వపాపైఃప్రముచ్యతే ॥

తా॥ విష్ణుప్రతిమను విష్ణ్వర్చకుడగు వైఖానవిప్రుని విష్ణుపాదోద్భవి యగు గంగను చూచుటచేతను పాపములు పోవును.

కౌర్మే

11. మచ్చిత్తామద్గతప్రాణమయి సంగతమానసాః
అనన్యశరణారాజన్ తస్మాద్వైఖానసాపరాః ॥

తా ॥ వైఖానసులు అనన్యశరణ్యులయి సర్వదా నాధ్యానము కలిగి యుందురుగాన శ్రేష్టులు.

శాంతిపర్వణే

12. మంత్రాణాంచసహస్రేభ్యో ।బ్రహ్మచారీవిశిష్యతే। బ్రహ్మ
చారీసహస్రేభ్యోనిత్యయా జీవిశిష్యతేనిత్యయాజీ సహస్రేభ్యో
సోమయాజీవిశిష్యతే। సోమయాజీసహస్రేభ్యో సర్వవే
దాంతపారగః ।వేదాంతగ సహస్రేభ్యో । విష్ణుభక్తోవివిష్యతే।
విష్ణుభక్త సహస్రేభ్యో విప్రోవైఖానసోవరః ॥

తా॥ వెయ్యి వేదమంత్రముల కన్న బ్రహ్మచారి గొప్పవాడు. వెయ్యిమంది బ్రహ్మచారులకన్నా నిత్యయాజి గొప్పవాడు. వెయ్యిమంది నిత్య యాజుల కన్నా సోమయాజి గొప్పవాడు, వెయ్యిమంది సోమ యాజులకన్నా వేదాంతి గొప్పవాడు, వెయ్యిమంది వేదాంతుల కంటే విష్ణుభక్తుడు గొప్పవాడు. వెయ్యిమంది విష్ణుభక్తుల కంటె విష్ణ్వర్చనుడైన వైఖానస విప్రుడు గొప్పవాడు.

పురాణాంతరే

13. యత్రవైఖానసా విప్రాయత్ర సంతిగవాంగణాః ।
యత్రబిల్వాః పలాశాశ్చ తత్రసన్నిహితోహరిః ॥

తా ॥ వైఖానస విప్రులు గోవులు బిల్వములు మోదుగులు వున్నచోట భగవంతుడు సన్నిహితుడై వుండును.

బృహదన్నారదియే

14. జగత్పవిత్రాస్తే నిత్యాః విష్ణుమభ్యర్చయంతియే ।
దుర్వృత్తావాసువృత్తావా పూజనీయా విశేషతః ॥

తా॥ విష్ణునర్చించువారు లోకపావనులు వారు యెట్టి ప్రవర్తనము కలవారైనను పరమ పూజ్యులు.

హారీతః

15. తస్మాత్తే శుద్ధసత్వస్థాశుద్ధావైఖానసాస్మృతాః ।

తా॥ గనుక సత్వగుణ సంపన్నులైన వైఖానసులు పవిత్రులని చెప్పబడిరి.

గౌతమియే

16. వైఖానస విధానజ్ఞస్తత్వార్ధవ్యవస్థితః ।
సూక్ష్మాత్సూక్ష్మమవాప్నోతి । పరంబ్రహ్మాణమవ్యయం ।

తా ॥ తత్వార్ధజ్ఞానము కలవాడయి భగవత్పూజావిధానమును తెలిసిన వైఖానసుడు సూక్ష్మస్వరూపుడయిన పరబ్రహ్మను పొందును.

అరణ్యపర్వణిః

17. రోమశః ॥ ఖ్యాతంచసైంధవారణ్యం మునిబృందనిషేవితం ।
పితామహసరః పుణ్యంపుష్కరం నామభారత ।
వైఖానసానాం సిద్ధానామృషీణా మాశ్రమప్రియం ॥

తా ॥ రోమసుడు ధర్మరాజుకు సైంధవారణ్యం ముని పుష్కర సరస్సును వైఖానసుల ఆశ్రమమును గూర్చి వక్కాణించెను.

అన్యత్ర

18. ఏతచ్చంద్రసరోనిత్యం మర్చయంత్ఋషయస్తధా ।
వైఖానసప్రభృతయో వాలఖిల్యాస్తథైవచ ॥

తా॥ యీ చంద్ర సరస్సును వైఖానసవాలఖిల్యాదులు అర్చించుదురు.

గారుడే

19. కౌషీతకీనాం హోతౄణాం గ్రామత్రయమకల్పయత్ ।
అకల్పయచ్ఛత గ్రామాన్ వైఖానస మహాత్మనాం ॥

తా ॥ కౌషీతక శాఖాహెతలకు మూడు గ్రామములున్ను, మహాత్ములయిన వైఖానసులకు నూరు గ్రామములున్నూ యిచ్చెను.

పారమేశ్వరే త్రయోదశాధ్యాయే । పవిత్ర వినియోగావసరే ॥

20. పూజయేదాప్తపూర్వాంశ్చయతి పూర్వాంస్తపస్వినః ।
పంచవైఖానసాంశ్చైవ విప్రాదీంశ్చతురస్తథా । పంచ
యోగరతాద్యాంస్తు తథాన్యాన్ వైష్ణవాన్ద్విజాన్ ।
ఏకాయనీయశాఖోక్తత హోతౄణాం ప్రథమంతతః ॥

తా ॥ ఆప్తులగు యతులను, తపస్సంపన్నులను, పంచవైఖానసులను, నలుగురు విప్రులను, పంచయోగీశ్వరులను, యితర వైష్ణవ ద్విజులను పూజించెను. వారిలో వైఖానసులను ముందు పూజించెను.

సాత్వికేషు సదాధిక్యం పూజనంమమనారద । విద్ధివైఖానసే
దత్తందానం బ్రహ్మవిదోయధా ॥

తా ॥ సాత్వికులయిన వైఖానసులయందు నా పూజ ఆధిక్యమును పొందుచున్నది. వైఖానసులకు చేసిన దానము బ్రహ్మవేత్తలకు చేసిన దానము వంటిది.

వాశిష్ఠ రామాయణే

21. కృతాభిషేక సంతుష్ట సామాత్యస్సుహృజ్జనః । పూజయా
మాసధర్మాత్మారామో వైఖానసాన్మునీన్ ॥

తా ॥ శ్రీరాముల వారు పట్టాభిషేకానంతరము మంత్రిమిత్రాదుల తోటి సభయందు వైఖానసులను పూజించెను.

శాండిల్యస్మృతౌ

22. యేపావయంతిధరణీం చరణైః పాంచకాలికైః । దర్శనాత్
స్పర్శనాత్తేషాం కృతార్థాస్సర్వజంతవః ॥

తా ॥ చరణస్పర్శముచే భూమిని పవిత్రముచేయు వైఖానసుల దర్శన స్పర్శనాదుల వలన సమస్త జంతువులు కృతార్థులౌను.

22. ఇజ్యామధ్యేతథాహోమేయోగేచ జపకర్మణి । ఆగతంపంచ కాలజ్ఞం
సంపూజ్యైవాచరేత్పరం । అచ్ఛిద్ర పంచకాలజ్ఞస్సవిప్రస్తారయిష్యతి ॥

తా॥ యితర వ్యాప్తిలేక నియమముతో నిరంతర తైలధారగా నాచరించవలసిన యాగమము హోమము యోగము జపము వీనిని ఆచరించుచుండగా వైఖానసులువచ్చిన యడల వారిని పూజించి తన కృత్యమును పూర్తి చేసుకొనవలెను.

ఛాందోగ్యే

23. యేఽర్చయంతి సదావిష్ణు నారాయణ మనామయం ।
తానర్చయంతివిబుధా బ్రహ్మాద్యాదేవతాగణాః ।

తా॥ ఎల్లప్పుడు శ్రీ మన్నారాయణుని పూజించువారు సురబ్రహ్మాది దేవతలకు పూజ్యుడు.

యేఽర్చయంతిసదావిష్ణుం నతేప్రకృతి మానవాః విష్ణులోక
పరిభ్రష్టాస్తే దేవానాత్రసంశయాః

తా॥ ఎల్లప్పుడు విష్ణును పూజించేవారు సామాన్య మానవులుగారు. విష్ణు లోకమునుంచి వచ్చిన దేవతలు సందేహంబులేదు. వారు విష్ణు లోకమునుండే జారిన దేవతలు.

శ్రీ మదారణ్యకాండే

24. శరభంగేదివంప్రాప్తే మునిసంఘాస్సమాగతాః ।
అభ్యధావతకాకుత్‌స్థం రామంజ్వలితతేజసం
వైఖానసావాలఖిల్యాస్సంప్రక్షాళామచిపాః ।

తా॥ శరభంగమహాముని పరమపదించినప్పుడు వైఖానసులు వాల ఖిల్యులు సంప్రక్షాళులు, మరీచిపులు మొదలయిన మునులు రామ దర్శనార్థమై వచ్చిరని వున్నది.

బ్రహ్మాండపురాణే

25. అగ్నిర్వైఖానసంసూత్రం విష్ణుర్వేదాశ్చ శాశ్వతాః ।
గాయత్రీ వైష్ణవావిప్రాస్సప్తై తేతి పవిత్రకాః॥

తా॥ అగ్నివైఖానససూత్రం మహావిష్ణువు వేదములు గాయత్రి విష్ణుభక్తులు విప్రులు వీరు యేడుగురు మిక్కిలి పవిత్రులు.

బ్రహ్మాండపురాణే

26. వైఖానసస్య సూత్రస్యఅగ్నే శ్రామణకస్యచ । నారాయణస్స వేదస్య
మాహాత్మ్యం నావబుధ్యతే ।

తా॥ వైఖానస సూత్రము యొక్కయు తత్సూత్రోక్తమయిన శ్రమణికాగ్ని యొక్కయు నారాయణమను వేదభాగముయొక్క మహత్త్యము తెలుసుకొనుటకు ఆవశ్యకము.

27. యధాసర్వేషువేదేషు సామవేదః ప్రశస్యతె । తధాసూత్రేషు సర్వేషు సూత్రమే తత్ప్రశస్యతె ॥

తా॥ వేదములు అన్నిటిలోను సామవేదం వలెనే సూత్రములు అన్నిటిలోను వైఖానస సూత్రము ప్రశస్తమయినది.

ఆనుశాసనికపర్వము 137 అధ్యాయే

28. ఇమేపరే మహాభాగావిజ్ఞేయాః పంక్తిపావనాః । యతయోమోక్ష ధర్మజ్ఞాయోగినశ్చరిత వ్రతాః । పంచకాలవిదో ముఖ్యాస్తథాభాగవతాః పరేవైఖానసాఃకుల శ్రేష్ఠా వైదికాచారశాలినః ॥

తా॥ యతులు మోక్షధర్మజ్ఞులు, యోగులు, వ్రతాచరణ పరాయణులు, పంచకాలజ్ఞులు, భగవద్భక్తులు, వైదికాచారసంపన్నులు. కులశ్రేష్టులు వైఖానసులు. వీరు పంక్తిపావనులు. ఏకాదశి నిర్ణయము.

కాలమాధవియ్యే ఉపోద్ఘాత ప్రకరణే

29. వైఖానసాద్యాగమోక్తాదీక్షాం ప్రాప్తోహి వైష్టవః ॥

తా॥ వైఖానసము మొదలగు ఆగమములుచేతను, దీక్షనుపొందినవారు వైష్ణవులు.

నవిద్యంతే ఖాని దుష్టేంద్రియాణియేషాంతేఽఖాః । యేనఖాస్తే వైఖానసాః ॥

తా॥ దుష్టేంద్రియములు లేనివారు నఖులుయెవరు. అట్టినఖులో వారు వైఖానసులు.

వృద్ధమనుః

30. వేదాంత వేదిభిర్విప్రై స్తద్వైఖానససూత్రిభిః । యాజయేద్యజ్ఞ పురుషం విష్ణుంరాజా జగద్ధితః ॥

తా॥ లోకహితుడగురాజు యజ్ఞపురుషుడగు విష్ణువును వేదాంత వేదులగు వైఖానస సూత్రబ్రాహ్మణులచే పూజింపచేయవలెను.

శ్రీరామ చంపూప్రబంధము

31. ఉఖాయాంబ్రహ్మణోజఠరాగ్ని కుండె జాతత్వాదౌఖేయాః ॥

తా॥ బ్రహ్మయొక్క జఠరాగ్ని కుండమందు పుట్టినవాడగుటవలన ఔఖేయుడు.

శ్రీ వేంకటేశ్వర, అష్టోత్తర శతనామాధ్యాయే

31. వైఖానసముని శ్రేష్ఠపూజితాయనమోనమః । సింహాచలనివాసాయ శ్రీమన్నారాయణాయచ ॥

తా॥ వైఖానసముని శ్రేష్టునిచే పూజింపబడినట్టినీ శ్రీమన్నారాయణు డైనట్టినీ శ్రీనివాసునకు నమస్కారము.

శ్రీ వేంకటేశ్వర సహస్రనామాధ్యాయే

33. వైఖానసమఖారంభో వృషజ్ఞేయోవృషాచలః

తా॥ వైఖానస పూజకలిగినట్టినీ దేవేంద్రునకు తెలియదగినట్టినీ వృషభా చలమునకు అధిపతిఅయినట్టి శ్రీ వెంకటేశ్వరునకు నమస్కారము.

శ్రీరామాయణే అయోధ్యకాండే

34. తతోవైఖానసంమార్గం ఆశ్రితస్సహలక్ష్మణః । వ్రతమా దిష్టవాన్ రామః సఖాయంగుహమబ్రవీత్ ॥

తా॥ తరువాత శ్రీరామచంద్రమూర్తి విఖనసప్రోక్తమైన సూత్ర ప్రకారం ఏర్పడిన వానప్రస్థాశ్రమమును స్వీకరించి స్నేహితుడగు గుహునితో పలికెను.

పాంచరాత్రే । ఆత్మసంహితాయాం ॥

35. మహాభూతేన భూతేన వ్యాప్తం విఖన సాజగత్ ।తమేవ శరణంగచ్ఛ జగత్కారణమవ్యయం ॥

తా॥ జగత్కారణుడు అవ్యయుడునగు నతనినే శరణుపొందుము.

అనుశాసనికే

36. తధాగ్నేస్తస్య భస్మభ్యో(బ్రహ్మర్షిగణ సమ్మితాః ।
వైఖానసాసముత్పన్నస్త పశ్శృతగుణే ఫ్సవః ॥

తా॥ ఆ అగ్నిహోత్రుని భస్మమునుండి బ్రహ్మర్షి సమ్మితులును తన శ్శాస్త్రములయందిచ్చ గలవారులును వైఖానసులు అయిన శాలఖిల్యాదులు పుట్టిరి.

వైద్యనాధదక్షితియే వర్ణాశ్రమాచారకాండేవాన ప్రస్థాశ్రమవిధౌ ।
మనుస్మృతౌ సవ్యాఖ్యాయాం షష్ఠోధ్యాయే ॥

37. పుష్పమూలఫ లైర్వాపికేన లైర్వర్తయేత్సదా, కాలపక్వైస్వయం శీర్ణైః వైఖానస మతేస్థితః ॥

తా॥ విఖనసఋషి ప్రోక్త శాస్త్రో వలంబులగు వానప్రస్థులు కేవలము పుష్పములు ఫలములు దుంపలు మొదలయిన వాట్లచేతను దేహయాత్ర నడుపవలెను. యిది కాలపక్వములై వాట్లంతట అవి వ్రాలిననైన పుష్పములు ఫలములచే దేహయాత్ర నడుపవలెను.

పుష్పమూల ఫలై రేవవా కాలపక్వైన్స్వయం పతితై జీవేత్ ।
వైఖానసా వానప్రస్థాః తద్ధర్మ ప్రతిపాదక శాస్త్రదర్శనస్థితః ।
తేనైతదుక్తం అన్యదపి వైఖానస శాస్త్రోక్తం ధర్మమనుతిష్ఠేత్ ॥

38. వైఖాన సేషువేదేషు తులసీకాననేషుచ । క్షీరాబ్ధౌ చరమాయాం చమన్మూర్తిః సుస్థిరంస్థితా ॥

తా॥ వైఖానసుల యందున్నూ వేదములయందున్నూ తులసీ బృందావనముల యందున్నూ క్షీరసముద్రమందున్నూ లక్ష్మీ అమ్మవార్ల యందున్నూ నామూర్తి స్థిరముగా వుంటుందని భగవంతులు ఆనతి యిచ్చినారు.

39. శ్రీ బ్రహ్మయోనిశతం ప్రాప్య బహుజన్మతపఃఫలాత్ । వైఖానసత్వం ప్రాప్నోతియస్సచ శ్రేష్ఠోమదంశజః ॥ విఖనసమునినాప్రోక్త వైఖానససూత్రం తద్విధినావర్తత ఇతి వైఖానసః ॥

40. వేదానాంవ్యసనాత్పూర్వం ప్రాగ్రూపం మిశితంతుయత్ ।
తాంతు వైఖానసీంశాఖాం ఇతి వేదవిదోవిదుః

వేదవిభాగమునకు పూర్వము యీవైఖానసశాఖ మిళితముగా వున్నదని వేదవేత్తలు చెప్పియున్నారు.

వేదవత్వ నిరూపిణే

41. అమ్నాయే తైత్తిరీయస్య పంచకాండాత్మికా తు యా ॥
తాంతు వైఖానసీంశాఖాం బృవతే బ్రహ్మవాదినః ॥

తా॥ వేదముయొక్క బ్రాహ్మణం అయిదు కాండములుగా నున్నవని వైఖానసశాఖ కూడ దానిలోదే అని తైత్తిరియ్యమని కూడా అర్థములు.

ఆనంద సంహితాయాం తృతీయోఽధ్యాయే

42. విష్ణుంపూజకో ధీరో వర్ణానాం బ్రాహ్మణో గురుః ।
బ్రాహ్మణేష్వపి పుణ్యాత్మా శుద్ధో భాగవతాగ్రణీః ।
అస్నాతోఽప్యశుచిర్వాపి శుద్ధో వైఖానసః స్మృతః ।
నవై విష్ణు కళాజ్జాతః ।ప్రత్యక్షపరమేశ్వరః ।

తా॥ విష్ణువును పూజించేవారు ధీరులని బ్రాహ్మణ శ్రేష్టులని భాగవతోత్తములని వారు విష్టువుయొక్క కళవల్లను పుట్టినవారని ప్రత్యక్షముగా భగవత్స్వరూపులని తాత్పర్యము.

వృషగిరిమాహాత్మ్యే

43. అంతః ప్రవిశ్య మునయ సహ వైఖానస్త్రైర్ద్విజైః ।
ప్రణమంత్యన్వహం దేవం నారాయణమనామయమ్ ॥

తా ॥ మునీశ్వరులు బ్రాంహ్మణ శ్రేష్టులున్నూ అయిన వైఖానసులు లోపల ప్రవేశించి శాశ్వతులయిన నారాయణుని నమస్కరించుచున్నారు.

గారుడే

44. అధ్వర్యుభిర్విప్రవరైర్మతే విఖనసే స్థితైః ।
తత్రారాధనమిహాస్య విష్ణోరమిత తేజసః ॥

తా ॥ వైఖానస మతస్థులయినటువంటి విప్రశేష్టులయినటువంటి అధ్వర్యులు చేతను విష్ణుమూర్తిని ఆరాధన చేయించవలెను.

శ్రీ రంగమాహాత్మ్యే

45. బ్రహ్మాపి దివ్యహంసేవ సితమేఘోపమేన చ ।
పృష్టతోఽనుయయౌ విష్ణుం వస్త్రేణాచ్ఛాద్య చాననమ్ ।
తత్రార్చకో మహాభాగో భగవాన్విఖనస్తథా ।
దదౌ ప్రసాదం దేవానాం రంగనాథాభ్యనుజ్ఞయా ॥

తా ॥ తెల్లనైన మేఘముతో సమానమైన హంసను అధిష్టించి బ్రహ్మ శ్రీరంగనాధుని దర్శనమునకు వచ్చినప్పుడు బ్రహ్మాది దేవతలకు అక్కడ అర్చకుడయిన వైఖానసుడు శ్రీ రంగనాధుని ఆజ్ఞప్రకారము ప్రసాదమును యిచ్చెను.

ఉపరిచరవసుచరితే

46. వైఖానసానాం వచనైర్జపహోమార్చనాదిభిః ।
యజేద్ధరిం సురపతిం భూమేర్వివరగోపిసన్ ॥

తా॥ వైఖానసుల యొక్క వాక్యములతోను జపహోమార్చనాదుల చేతను దేవతలకు ప్రభువు అయిన విష్ణుమూర్తికి పూజించెను.

శుకానుశాసనేవ్యాసః

47. మూలైరేకే ఫలైరేకే పుష్పైరేకే ఫలవ్రతాః ।
వర్తయంతి యధాన్యాయం వైఖానసమతే స్థితః ।

తా॥ కందమూలఫలాదులను భుజించి వైఖానసమతమునందు అనగా వానప్రస్థాశ్రమములో యధాన్యాయముగా వుంటూవున్నారు.

ఇతి సాంగసూత్రా నుష్టానేన కేచిద్గృహస్థాః ॥ సూత్రైక
దేశవానప్రస్థవిధిమాత్రానుష్టానేన కేచిద్వానప్రస్థాః
శ్చేతి ద్వివిధా వైఖానసాః ॥

స్మృత్యంతరే

48. యస్మిన్నేవతు సంప్రోక్తః సూత్రే విఖనసాపరమ్ ।
వనస్థానాం తు సర్వేషాం విధిః శ్రామణికాభిదః ।

తా ॥ వానప్రస్థులకు వైఖానససూత్రమునందు చెప్పబడిన శ్రామణికాగ్ని విధానము ముఖ్యమైనది.

భాగవతే

49. నఖిలు గోపికానందనో భవానఖిలదేహినామంతరాత్మదృక్
విఖనసార్థితో విశ్వ గుప్తయే, సఖుదేయివాన్ సాత్వతాం శులే ।

తా ॥ సమస్తమయిన జీవరాసులయొక్క అంతరాత్మయందు వున్నటువంటి శ్రీకృష్ణపరమాత్మ ప్రపంచమును రక్షించడం నిమిత్తం విఖనసు చేతను ప్రార్థించబడి గోపికానందనుడై అవతరించెను.

రామాయణబాలకాండే

50. ఋషిభిర్వాలఖిల్యైశ్చ జపహోమపరాయణైః ॥
అన్యైర్వైఖానసైశ్చైవ సమంతాదుపశోభితమ్ ॥

తా ॥ జపహోమపరాయణులయిన ఋషులచేతను వాలఖిల్యాదుల చేతను, వైఖానసుల చేతను అక్కడ అంతా ప్రకాశమానముగా నున్నదని అర్థము.

భారతే అరణ్య పర్వణి

51. వైఖానసానాం సిద్ధానామృషీణామాశ్రమప్రియః ॥

తా॥ వైఖానసులకు, సిద్ధులకు, ఋషులకు ఆశ్రమప్రియుడవు కాన ప్రస్థాశ్రయం ప్రియమైనది.

మార్కండేయ పురాణాంతర్గత వేంకటాచలమాహాత్మ్యే.

52. ఇంద్రాదయో లోకపాలస్త్వశేషా అమృతాంధసః ।
వైఖానసా వాలఖిల్యా ఋషిమో యే తపోధనాః ॥
గంధర్వాప్సరసాం సంఘానాగవిద్యాధరాదయః ।
యే దేవయోనయః సంతి తే తు సర్వే సమాగతాః ॥

తా ॥ లోకపాలకులయిన దేవేంద్రాదులున్నూ వైఖానసులు వాలఖిల్యులు మొదలయిన వారలున్నూ సమావేశమయినట్లు వున్నది.

ఆచార్యసూక్తముక్తావల్యామేకాదశీ మాహాత్మ్యే.

53. వైఖానసాద్యాగమోక్త దీక్షాయుక్తా హి వైష్ణవాః ॥
నైకాదశీంత్యజేయుస్తే మహాపత్సౌ భయేపి చః ॥

తా ॥ వైఖానసాగమము చేతను దీక్షను పొందిన వారు వైష్ణవులనివారు గొప్ప వాడైన ఆపత్తువచ్చిననూ ఏకాదశీవ్రతమును విడిచిపెట్టరని తాత్పర్యము.

54. వైఖానసా మహాభాగాః శిష్యానుగ్రహతత్పరాః ॥
అష్టాక్షరపరా నిత్యం దేహాంతం నాన్యయాజినః ॥

తా ॥ శిష్యులయందు అనిగ్రహము కలిగినటువంటిన్ని అష్టాక్షరీ మంత్ర దీక్షాపరులైనటువంటిన్నీ మహాభాగవతోత్తమములు అయినట్టి వైఖానసులు దేహాంతములవరకూ యితర దేవతలను ఆరాధన చెయ్యరు.

55. సర్వదా యే నఖాస్తే వైఖానసా ఇతి వేదతః ॥
తస్మాద్వై ఖానసాః శుద్ధా సర్వకర్మసు పూజితాః ॥

తా ॥ వేదము వల్లనుంచి వైఖానసులు అనఖులు అనగా పాపరహితులని పవిత్రులని సమస్తకర్మలయందు పూజ్యులని తాత్ప్యర్యము.

శ్రీ మహాభారతాది పర్వణ్యే కోనవింశాధ్యాయే

56. వైఖానసా వాలఖిల్యా సంప్రక్షాలా మరీచపాః

తా ॥ బ్రహ్మసభయందు వైఖానసులు, వాలఖిల్యా వానప్రస్థులు మరీచిపులు వున్నారని అర్థము.

57. అథ రామో మహాతేజాః స్వాధ్యాయ నిరతాన్ ద్విజాన్॥
సమహూయ చ తానాహ భగవంతం జగత్ప్రభుమ్ ॥
వైఖానసేన విధినా పూజయధ్వ మహర్నిశమ్ ॥

తా ॥ తేజస్సంపన్నులయిన శ్రీ రామచంద్రమూర్తి వారు స్వాధ్యాయ వేత్తలయిన బ్రాహ్మణోత్తములను పిలచి జగత్ప్రభువయిన భగవంతుని వైఖానస విధానముగా పూజించవలెను.

విష్ణుధర్మోత్తరే

అభూషణమలిప్తాంగం తేజసా జ్వలితం ప్రభుమ్ ॥
వైఖానసం విధాతారం విరించిం తం చతుర్ముఖమ్ ॥
జటాచీరాంబరధరం వల్కలాజిన ధారిణమ్ ।
ప్రణమ్య శిరసా శ్రేష్ఠమర్చయంతి సదా బుధాః ॥

తా ॥ తేజస్సుచేతను ప్రకాశిస్తూ వున్నటువంటిన్నీ బ్రాహ్మమానస పుత్రులయి నటువంటిన్ని జటావల్కములు ధరించినటువంటిన్నీ శ్రేష్టులైనటువంటి వైఖానసులకు శిరసు వంచి నమస్కరించెను.

శ్రీ శాస్త్రే

59. మద్భక్తో వైష్ణవో లోకే గురుర్భాగవతః స్మృతః ॥
వైఖానసో ద్విజో నిత్యం సర్వకర్మసు పూజితః ॥

తా ॥ నాయొక భక్తులున్నూ గురువులున్నూ భాగవతోత్తములున్నూ అయిన వైఖానసులు లోకమందు సమస్త కర్మలయందును పూజ్యాలు.

పాంచరాత్రసనత్కుమార సంహితాయామ్

60. వైఖానసేన విధినాయేఽర్చయంతి జగత్పతిమ్ ।
పరమైకాంతినస్తే వై పావయంతీతరానహో॥

తా ॥ వైఖానస విధానముచేతను, జగత్పతి అయిన శ్రీ మహావిష్ణువును యెవరు అయితే పూజిస్తూవున్నారో వారు పరమైకాంతులని యితరులను పవిత్రము చేయుదురని తాత్పర్యము.

శరణాగతదీపికాయామ్

61. త్వాం పాంచరాత్రకవయేన పృథగ్విధేన।
వైఖానసేన చ పథా నియతాధికారాః ।
సంజ్ఞావిశేషనియమేన సమర్చయంతః ।
ప్రీత్యా నయంతి ఫలవంతి దినాని ధన్యాః ॥

తా ॥ నిన్ను పాంచరాత్ర విధానముగాగాని మరివకటి అయిన వైఖానస విధానముగాగాని యెవరైతే అర్చిస్తారో వారు చాలాధన్యులని, దినములను ఫలవంతముగా చేయుచున్నారని తాత్పర్యము.

హారీతవిష్వక్సేన సంహితాయామ్

62. తే పుణ్యాస్తే మహాత్మానస్తే వై వేదాంత వేదినః ।
యేఽర్చయంతి హరిందేవం శ్రౌతేన విధినా ద్విజాః ॥

తా॥ యెవరు శ్రౌతవిధానముగా భగవంతుని అర్చిస్తారో వారు పుణ్యాత్ములని, మహాత్ములని, వేదాంతవేదులని తాత్పర్యము.

బ్రహ్మాండపురాణే అర్థపంచక వివరణే

63. తతో వైఖానసం విప్రం దేవస్యాపరవిగ్రహమ్ ।
యాజకం ప్రణిపత్యాహ స్వస్యాగమన కారణమ్ ।
అగస్త్యమునినా వాక్యం సోప్యనుగ్రహవాసభూత్
తస్యానుజ్ఞామనుప్రాప్య భూసురైర్బ్రహ్మవాదిభిః॥

తా॥ విప్రుడైనటువంటిన్నీ, దేమునికన్న అపరవిగ్రహమైనటు వంటిన్ని, యాజకుడైనటువంటి వైఖానసుని గూర్చి నమస్కరించి అగస్త్యులవారు తమరు వచ్చిన కార్యమును విన్నవించుకొనెను.

సీతోపనిషది

64. హరేర్ముఖాన్నాదః; తన్నాదాద్బిందుః; బిందోరోంకారః;
ఓంకారాత్పరతో రామవైఖానసపర్వతః; తత్పర్వతే కర్మ
జ్ఞానమయీభిర్బహూశాఖా భవంతి ॥

తా॥ శ్రీహరిముఖమువల్ల మంచి నాదమున్నూ, నాదమువల్ల మంచి బిందువున్నూ, బిందువువల్లనుంచి ఓంకారమున్నూ, ఓంకారం వల్ల నుంచి వైఖానసమనే పర్వతమున్నూ ఆపర్వతమందు కర్మ జ్ఞానమయమైన అనేక శాఖలు అవుచున్నవి.

జగద్వల్లభే

65. యే యజంతి మహాత్మానం నారాయణమనామయమ్ ॥
మహాత్మానః సదా పూజ్యాః సర్వకర్మసు పావనాః ॥

తా ॥ మహత్ముడైన శ్రీ మన్నారాయణుని యవరైతే పూజిస్తారో వారు మహాత్ములని సదా పూజ్యులని సర్వకర్మలయందు పావనులని అర్థము.

భారతే

66. సర్వాన్లో కాన్ప్రపశ్యామి ప్రసాదాత్తవ సువ్రత ।
వైఖానసానాం జవతామేష శబ్దోమహాత్మనామ్ ॥

తా॥ ఓలోకుశముని నీ అనుగ్రహముచేతను సర్వలోకములను చూచుచు న్నాను. మహాత్ములయిన వైఖానసులు ధ్వని వినపడుచున్నది.

వైఖానసావాలఖిల్యా పాపకా వాయుభోజనాః ॥

తా ॥ వైఖానసులు వాలఖిల్యులు అగ్ని తేజస్సుకలవారై వాయుభక్షణము చేయుచున్నారని తాత్పర్యము ॥

ఆనందసంహితాయాం పంచమధ్యాయే

67. మాంచ వైఖానసం వేదం దూషయిత్వాతు పాతకీ
చంద్రసూర్యావధిం కాలం రౌరవం నరకం వ్రజేత్ః

తా ॥ నన్నున్నూ వైఖానసులనున్నూ వేదమును యే దుర్మార్గులు దూషిస్తూవున్నారో వారు సూర్యచంద్రాదులువున్నంత వరకూ రౌరవాది నరకములను పొందుచున్నారు.

విష్ణుధర్మోత్తరే

68. ఏషాం శరీరమనిశం హరిశ్రూషణే రతమ్ ।
హరినామపరాయే చ తే వైభాగవతాస్మృతాః ॥

తా ॥ ఎవరియొక్క శరీరము రాత్రింపగళ్ళు శ్రీహరి శుశ్రూషణ యందు ఆసక్తికలదై శ్రీ హరి నామకీర్తన చేయుచున్నదో వారు భాగవతోత్తములని తాత్పర్యము.

భారతే శాంతిపర్వణి

69. తదాసౌ విఖనా విష్ణోజ్ఞానాదంతః సముద్భవః ।
వైష్ణవస్త్వగ్రజం సాక్షాదుష్మాకం బ్రహ్మణః పితాః ॥

తా ॥ యీ విఖనసుడయిన వైష్ణవుడు జ్ఞాన తపస్సుచేతను పుట్టినాడని బ్రహ్మ చెప్పి ముందర వుంచెనని తాత్పర్యము.

స్మృతిరత్నావల్యాం వ్యాసస్మృతౌ

70. మద్భక్తా యే ద్విజశ్రేష్ఠా మద్గతా మత్పరాయణాః ।
మదర్చాజీవినశ్చైవ యజంతో మాం పరార్థతః
తాన్పంక్తి పావనాన్ విద్ధి పూజ్యాన్శ్చైన విశేషతః

తా ॥ నాయొక్క భక్తులున్నూ ద్విజశ్రేష్టులున్నూ నాయందు ఆసక్తి కలవారున్నూ నా అర్చనవల్ల జీవనం చేసేవారున్నూ నన్ను పరుల

నిమిత్తం పూజించేవారున్నూ పంక్తి పావనులున్నూ విశేషముగా పూజించ తగినవారున్నూ ఆయివున్నారు.

పరాశరసంహితాయాం విష్ణుధర్మశాస్త్రే

71. శ్రీమచ్ఛయనపత్సర్వే మత్ప్రియాస్తు పరాశర ।
అనంతో వైనతేయశ్చతథా వైఖానసస్తథా ॥
యే తే ప్రపన్ననిష్టాశ్చ బింబార్చాయాం ప్రియాశ్శుభాః ॥

తా ॥ శేషుడు గరుడాళ్వారు వైఖానసులు. వీరు బింబార్చనయందు నాకు ప్రియులు శుభులు.

సంపూర్ణమ్

T.T.D. Religious Publications Series No. 505

Price Rs.

Printed and Published by Sri M.K.R. Vinayak, I.A.S.,
Executive Officer, T.T.Devasthanams, Tirupathi

VAIKHĀNASA ĀGAMA BOOKS
T.T.D. PUBLICATIONS

*1. Vimanarchanakalpa
*2. Samurtarchanadhikara
3. Prakeernadhikara
4. Yajnadhikara
*5. Khiladhikara
*6. Kriyadhikara
7. Vasadhikara
*8. Kasyapa Jnanakanda
*9. Vaikhanasa Gruhya Sutra with commentary by Srinivasa Deekshita.
10. Vaikhanasa Agamam
11. Archana Tilakam
12. Archana Navaneetam
13. Sri Vaikhanasa Sandhyavandanam
14. Uttama Brahma Vidya Saramu
15. Sri Vaikhanasa Mahima Manjari
16. Sri Vaikhanasa Siddhanta Lesadarsam
17. Sri Vaikhanasa Upakhyanam
18. Ananda Samhita
19. Dhyana Muktavali
20. Trisati
21. Ahnikamrutam

* In Devanagari Script. All other books are in Telugu Script

T.T.D. Religious Publications Series No. 505

Price Rs. Rs 18/00

Printed and Published by Sri M.K.R. Vinayak, I.A.S.,
Executive Officer, T.T.Devasthanams, Tirupathi